

Tartalom

Összefoglaló.....	2
1. Népeség	3
1.1. A népességszám alakulása	3
1.2. A népességszám-változás hatása a népesség összetételére.....	4
1.3. A jövőben várható folyamatok.....	9
1.4. Nemzetközi kitekintés	10
2. Az élveszületési és termékenységi trendek alakulása.....	13
2.1. A gyermekvállalás alakulása	13
2.2. Termékenységi viszonyok	14
2.3. Kohorsztermékenység	16
2.4. Házasság és nem házasság születések, termékenység	18
2.5. Gyermekvállalás és az anyák iskolai végzettsége	20
2.6. Nemzetközi kitekintés	22
3. Párkapcsolatok és családstabilitás.....	24
3.1. A házasságkötések alakulása, jellemzői	24
3.2. A válások alakulása, jellemzői.....	28
3.3. A házasságok mérlege.....	31
3.4. Nemzetközi kitekintés	32
4. A halálozások és a halandóság alakulása	34
4.1. Általános halandóság	34
4.2. Nemek közötti különbségek.....	37
4.3. A halandóság korstruktúrája.....	38
4.4. A halandóság okstruktúrája nemenként.....	42
4.5. Nemzetközi kitekintés	45
5. Vándorlások.....	47
5.1. A vándorlások szerepe, megfigyelése	47
5.2. A belföldi vándorlásban résztvevők száma és összetétele	47
5.3. A belföldi vándorlás iránya és területi jellemzői	50
5.4. Magyarországon tartózkodó külföldiek.....	54
5.5. Kivándorló magyarok.....	62

Összefoglaló

• Magyarország népessége 1981 óta változó intenzitással, de folyamatosan csökken. 2016. január 1-jén 9 millió 830 ezer főt tett ki, ami 882 ezer fővel kevesebb volt, mint a harmincöt évvel korábbi legmagasabb létszám.

• A fejlett európai országokhoz hasonlóan Magyarország számára is az egyik legnagyobb demográfiai kihívás a társadalom öregedése. A tartósan alacsony termékenységgel és a várható élettartam emelkedésével a gyermekkorúak aránya csökken, miközben az idősebb korosztályoké nő, így az aktív korosztályokra egyre nagyobb időskorú eltartási teher nehezedik.

• Az élveszületések száma továbbra sem közelíti meg a 2008-as, válság előtti szintet.

• A teljes termékenységi arányszám ugyan nőtt, bár érdemi születésszám-emelkedés nem történt, mivel a szülőképes korban lévő nők száma folyamatosan csökken.

• A gyermekvállalási életkor kitolódása az elmúlt években lassulni kezdett. Az elmúlt időszak tapasztalatai szerint az elhalasztott gyermekvállalásra nem minden esetben kerül sor.

• A halálozások száma az utóbbi két évtizedben alapvetően csökkenő trendet mutat, 2011-ben süllyedt először 130 ezer alá, és a népesség öregedése ellenére 2014-ben hunytak el a legkevesebben az elmúlt évtizedekben, megközelítőleg 126 ezren.

• 2015-ben a javuló halandósági tendencia megtorpant és közel 132 ezren haltak meg, ami több mint 5300-zal múlta felül az előző évit. A jelentős mortalitási többlet háttérben a 2015 első negyedévében tapasztalható nagymértékű halálozási növekmény áll. Hasonló jelenséget Európa több országában is észleltek.

• 2015-ben ezer élveszülött közül 4,2 hunyt el egyéves kora előtt, amely a valaha mért legalacsonyabb érték volt hazánkban.

• A magyar történelemben még soha nem volt olyan magas a születéskor várható élettartam, mint 2014-ben: a nőké 78,9, a férfiaké 72,1 év volt. Ezt követően 2015-ben a halálozási növekmény évében mindkét nem esetében rövidültek az életkilátások. A hazai átlagos élethosszhoz képest az Európai Unió legtöbb országában továbbra is hosszabb életre számíthatnak.

• A születéskor várható élettartamban az iskolai végzettség szerint markáns különbségek figyelhetők meg: élete során egy alapfokú végzettséget szerzett férfi 16 évvel számíthatott rövidebb életre 2013-ban, mint egy diplomával rendelkező nő.

• 1990 óta a házasságkötések száma radikálisan csökkent. 2010 óta ugyan pozitív irányú elmozdulás figyelhető meg, de a hagyományos értelemben vett párkapcsolatok alapját képező házasság továbbra sem közelíti meg korábbi népszerűségét.

• A belföldi vándorlások jelentős hatást gyakorolnak az adott térség demográfiai helyzetére és összetételére. Az állandó vándorlások száma évente jellemzően meghaladja a 200 ezret, és viszonylag stabil értéket mutat. Az ideiglenes vándorlást nagyobb hullámzások jellemezték az elmúlt negyedszázad során, 154 és 286 ezer fő közötti értékek figyelhetők meg.

• A fiatalabbak mobilabbak, viszont a közel negyed évszázad során a 15–24 évesek aránya csökkent, ezzel szemben a 25 év feletti korosztályoknál növekedést tapasztalunk. A vándorlók legnagyobb hányadát a nőtlen/hajadon népesség adja, míg a házások mobilitási hajlandósága jellemzően a legalacsonyabb, és arányuk csökkenő tendenciát mutat, mialatt az elváltak részesedése növekszik.

• Az élénkülő vándorlás fő iránya régiós szinten keletről nyugatra, vagyis Észak-Magyarország és Észak-Alföld felől dominánsan Közép-Magyarország, illetve Nyugat-Dunántúl felé tart. 2007 óta pozitív a főváros vándorlási egyenlege, de a népességmegtartó ereje csökkent az időszak végére. Az utóbbi 8 év során a községek és a kisebb városok a belföldi vándorlás legnagyobb vesztesei.

• A nemzetközi vándorlás jelentős formáló hatással van egy ország népesedési folyamataira, de Magyarországon a nemzetközi migráció mértéke továbbra sem jelentős nemzetközi összehasonlításban.

• Az újonnan belépő külföldiek között csökkenést mutatnak az EU-ból érkezők, és növekvő számban vannak az ázsiai állampolgárok, ugyanakkor a többi kontinensről származók aránya továbbra sem jelentős.

• A kivándorlás mértéke több tényező együttes hatására 2009-től mutat jelentősebb növekedést.

1. Népeség

1.1. A népességszám alakulása

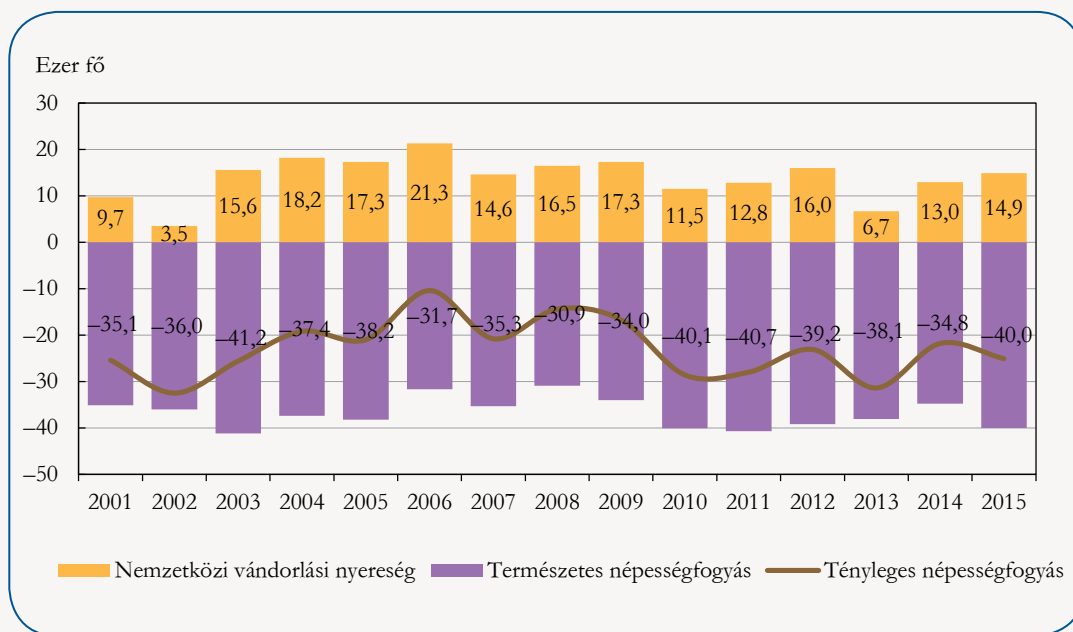
Magyarország népessége 1981 óta változó intenzitással, de folyamatosan csökken. 2016. január 1-jén 9 millió 830 ezer főt tett ki, ami 882 ezer fővel kevesebb volt, mint a harmincöt évvel korábbi legmagasabb létszám.¹

Ennek legfőbb oka az alacsony termékenység, amelyhez – európai mércével – magas szinten állandósult halandóság párosul. Míg az 1980-as években leginkább a halandóság magas szintje, addig az 1990-es évektől az alacsony termékenység áll a csökkenés hátterében.

A népességváltozást a két alapvető népmozgalmi jelenség, a születések és a halálozások száma, valamint a nemzetközi vándorlás egyenlege alakítja. A születések és a halálozások alakulása, illetve e két népmozgalmi folyamat egymáshoz viszonyított száma határozza meg a népesség természetes szaporodásának mértékét és irányát. A nemzetközi vándorlás egyenlege befolyásolhatja a természetes szaporodásból adódó népességszám-változást, kialakítva a tényleges gyarapodás/fogyás szintjét. A nemzetközi vándorlást 2001. január 1-je óta vesszük figyelembe a két népszámlálás közötti évenkénti népességszám meghatározásánál. Hazánk természetes népességfogyását csak mérsékelni tudta a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege, ami 2001 óta mindössze 209 ezer főt tett ki az 553 ezres fogyással szemben.

1. ábra

Népességszámot formáló tényezők*

* A mutató kiszámításához felhasznált népességszámok 2001–2011 között a 2001. február 1-jei, 2012-től pedig a 2011. október 1-jei népszámlálás bázisán számított adatok.

A természetes fogyás változó ütemben ugyan, de harmincöt éve folyamatos. Az 1981-ben megkezdődött fogyás folyamata az 1990-es években felgyorsult, annak ellenére, hogy az évtized közepétől a halálozások száma csökkent. Míg az 1980-as években átlagosan 16,2 ezer fővel csökkent évente a népesség lélekszáma, az ezt követő évtizedben ez több mint kétszeresére, 33,6 ezerre emelkedett. A két alapvető népmozgalmi esemény közötti különbség 1999-ben volt a legnagyobb, amikor a halálozások száma 48 565 fővel haladta meg az élveszületéseket. Az elmúlt tizenhat évben a népesség természetes fogyásának kedvezőtlen alakulása tovább folytatódott, amely elsősorban az alacsony termékenységgel magyarázható.

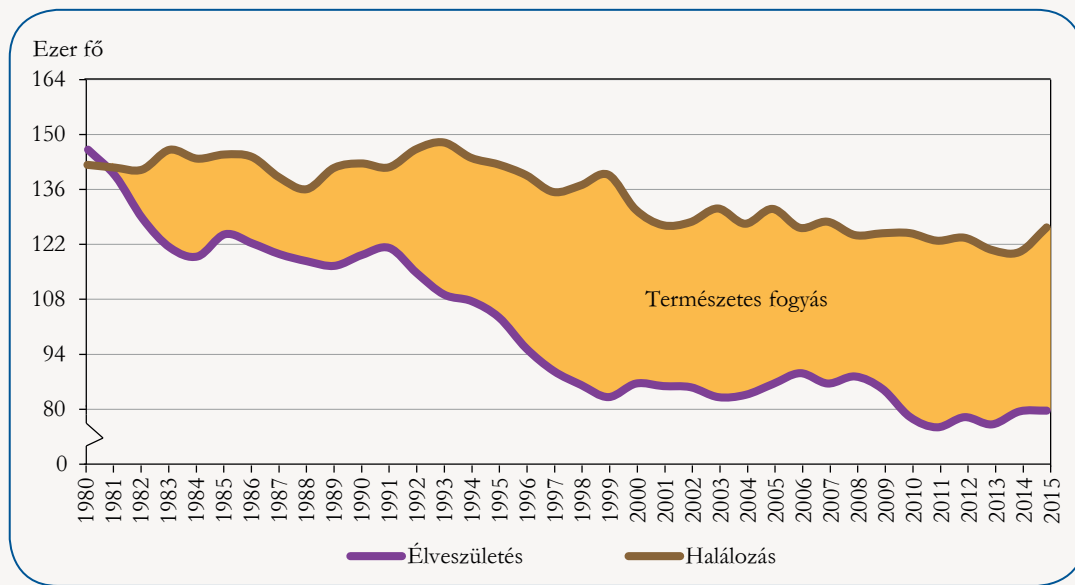
¹ A népességszámok meghatározása az egyes népszámlálások végleges adataiból továbbvezetéssel történt.

Az ezredfordulót követő tíz évben az éves népességsökkenés 35,8 ezer főre nőtt, 2010 óta pedig a halálozások száma minden évben átlagosan 38,8 ezer fővel haladta meg a születéseket.

2015-ben a születésszámnál jóval nagyobb mértékű halálozási emelkedés megnövelte a természetes fogyás mértékét az előző évhez képest: a halálozások száma 40 ezer fővel haladta meg a születéseket, ez 15%-kal több volt a 2014. évinél. A népesség tényleges fogyását némileg fékezte a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege,² az ebből adódó nyereség közel 15 ezer főt jelentett, így a népesség összességében 25 ezer fővel lett kevesebb.

2. ábra

A születések és halálozások száma

1.2. A népességszám-változás hatása a népesség összetételére

A népességsökkenés eltérő mértékben érintette a különböző korú és nemű lakosságot. A születésszám jelentős csökkenése, majd alacsony szinten való stagnálásának következtében egyre kisebb létszámú újszülött nemzedékek léptek be a népességbe és nőttek fel az elmúlt évtizedekben. Ennek eredményeként 1981 óta a 0–14 éves gyermekkorúak létszáma a népesség egészét meghaladó mértékben, közel 932 ezer fővel, csaknem 40%-kal csökkent. Ugyancsak visszaesett a fiatal felnőtt lakosság (15–39 évesek) létszáma, bár a gyerekkorúaknál kisebb mértékben, de a több mint 17%-os csökkenés így is meghaladta az 658 ezer főt. A középkorú lakosság (40–59 évesek) létszáma gyakorlatilag változatlan, ugyanakkor több mint egyharmadával, közel 673 ezer fővel emelkedett a 60 éves és idősebb népesség száma.

1. tábla

A népesség számának és korösszetételének változása

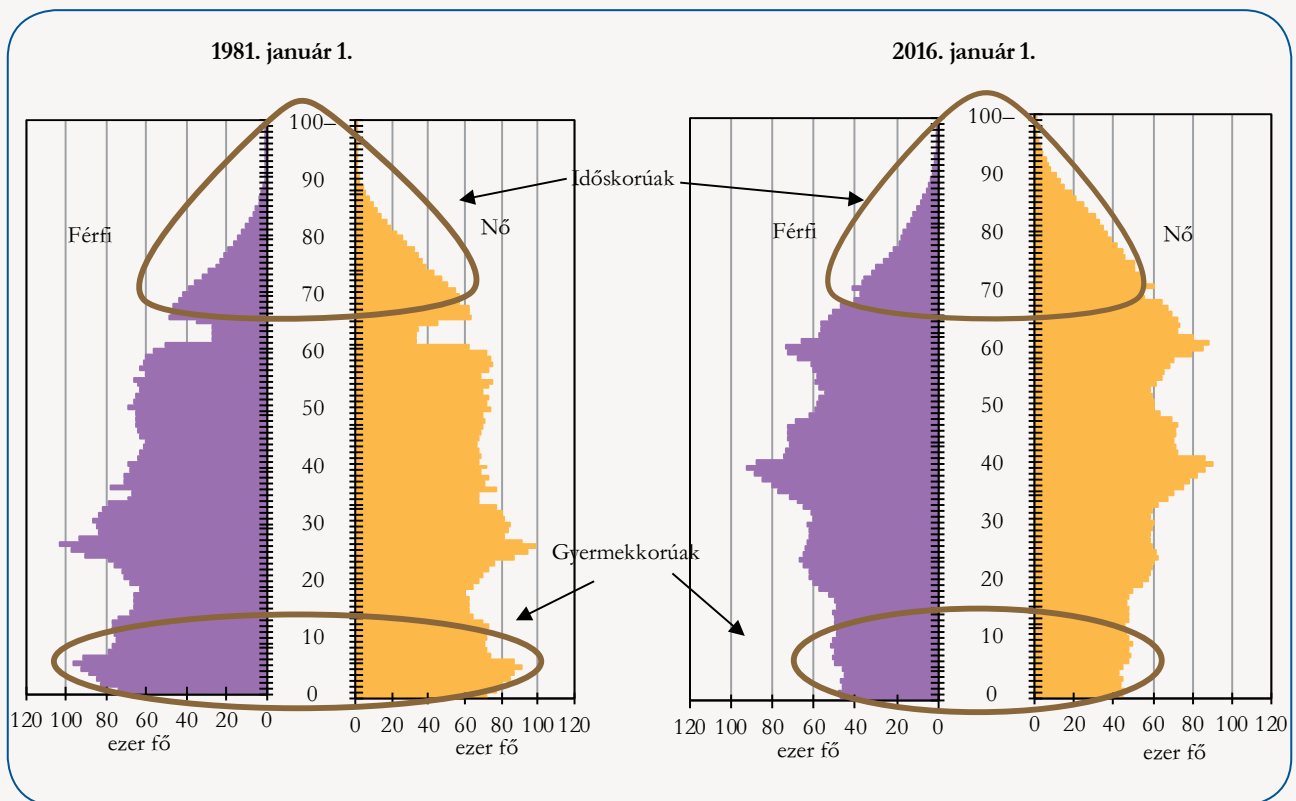
Korcsoport, éves	Népességszám január 1-jén		Változás, 2016/1981	
	1981	2016	ezer fő	%
0–14	2 356 303	1 424 448	–931 855	–39,5
15–39	3 814 399	3 156 218	–658 181	–17,3
40–59	2 693 242	2 728 135	34 893	1,3
60–	1 848 837	2 521 684	672 847	36,4
Összesen	10 712 781	9 830 485	–882 296	–8,2

² A nemzetközi vándorlás statisztikai nyomon követése számos esetben nehézségekbe ütközik a bejelentések elmaradása miatt.

A népesség tartós és folyamatos fogyása önmagában is nyugtalanító jelenség, mindez azonban a népesség öregedésével párhuzamosan zajlik, ami a korösszetétel torzulásával, a gyermek/fiatal, felnőtt és időskorú népesség korosztályainak kedvezőtlen arányváltozásával jár együtt. A népesség öregedésének egyik alapvető, de pozitív értelemben vett oka, hogy a megszületett nemzedékek közül egyre többen érik el, illetve élnek meg az időskort. Ennek eredményeként a népesség korösszetétele egyre inkább az időskorúak felé tolódik el, ez emeli az adott népesség átlagos életkorát és a halálozások számának növekedésével járhat együtt.

3. ábra

A népesség száma életkor és nem szerint a népességcsökkenés kezdetekor és 2016-ban

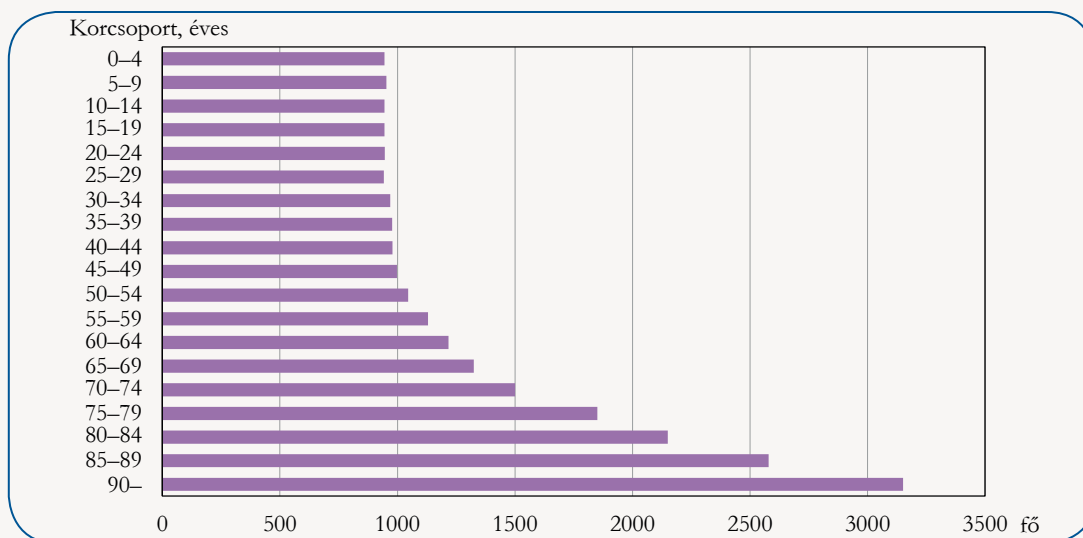

Ha a népességet nemek szerint vizsgáljuk, annak ellenére, hogy több fiúgyermek születik, mint leány, mindig kisebb volt a fiúk, illetve a férfiak népességen belüli száma és aránya, mint a nőké. Ennek alapvető oka a nemek eltérő halandósága és várható élettartam-különbsége a férfiak hátrányára, de minden bizonnyal a nemzetközi vándorlás is szerepet játszik a férfiaknak a nőknél alacsonyabb számában. Ebből fakadóan az 1981 óta tartó népességcsökkenésben a férfiak érintettsége nagyobb volt (57%), mint a nőké. Előbbiek mintegy 500 ezer fővel, 9,6%-kal lettek kevesebben, míg utóbbiak létszáma 383 ezer fővel, 6,9%-kal csökkent. 2016. január 1-jén a népesség 47,7%-át alkották a férfiak, így ezer férfira 1097 nő jutott. A népességfogyásnak hagyományosan jellemző tulajdonsága volt, hogy a férfiak vesztesége nagyobb volt, mint a nőké. Azonban az utóbbi években ennek ellenkezője tapasztalható. A népességcsökkenés 2008 óta folyamatosan nagyobb mértékben érinti a nőket, 2015-ben a népességfogyáson belül a nők aránya már elérte a 71%-ot. Ez azzal is magyarázható, hogy a halálozások szempontjából leginkább érintett idősebb korosztályokban jelentős a nőtöbbség.

Életkor szerint változatos képet mutat a nemek közötti arány alakulása. A születéskori fiútöbbség az életkor előrehaladtával egyre mérséklődik, majd 47 éves életkorban a nemek aránya kiegyenlítődik. Ezt követően az emelkedő életkor egyre jelentősebb nőtöbbséggel párosul. A 80-as éveikben járó nők már több mint kétszer annyian vannak, mint a férfiak, és ezer 90 éves vagy idősebb férfira pedig több mint háromszor annyi hasonló korú nő jutott 2016. január 1-jén.

4. ábra

Ezer férfira jutó nő korcsoportok szerint, 2016. január 1.

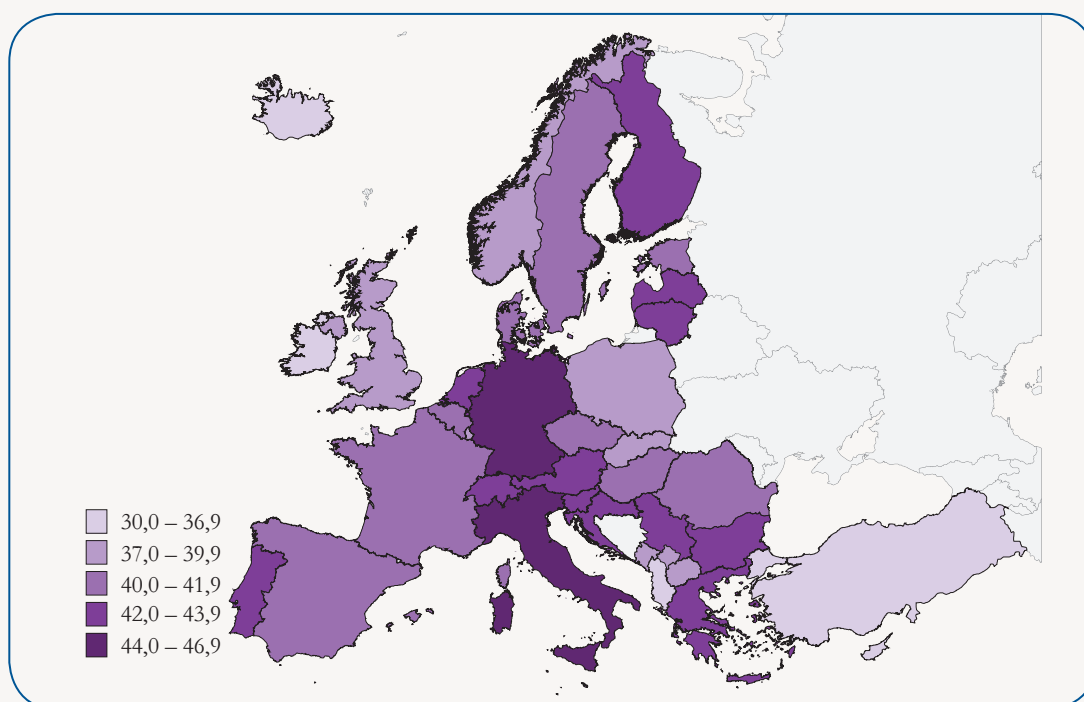

A medián életkor alakulása Európa országaiban

Az Európai Unió statisztikai hivatala a medián életkort használja az országok korösszetételének összehasonlítására. A medián életkor a vizsgált népesség azon tagjának életkora, akinél idősebbek és fiatalabbak egyenlő számban fordulnak elő. Az Eurostat adatai alapján az EU-28 népességének medián életkora 2015. január 1-jén 42,4 év volt, amely az elmúlt 10 évben 2,9 évvel emelkedett meg (7,3%). Az EU-tagállamok polgárainak medián életkora 36,4 év (Írország) és 45,9 év (Németország) között mozog. A legnagyobb mértékű emelkedést az uniós országok közül Románia, Litvánia és Portugália mondhatja magáénak 11%-os vagy a feletti növekedéssel. Magyarország az uniós lista közepén helyezkedik el a 41,6 éves értékével és az uniós átlaghoz hasonló növekedésével (6,9%). Európában az EU-n kívül ez az életkor Törökországban (30,7 év) és Albániában (35,6 év) volt a legalacsonyabb 2015-ben. Ugyanakkor ez a két ország könnyelhetette el a legnagyobb növekedést a medián életkor tekintetében az elmúlt 10 évben: a növekedés Albániában 25 (a 2005. évi 28,4-ről 35,6 év lett 2015-re), Törökországban pedig 13% (27,2-ről 30,7 év) volt. Ennek oka, hogy ezekben az országokban volt a várható élettartam emelkedése a legnagyobb mértékű.

5. ábra

Medián életkor az európai országokban, 2015. január 1.

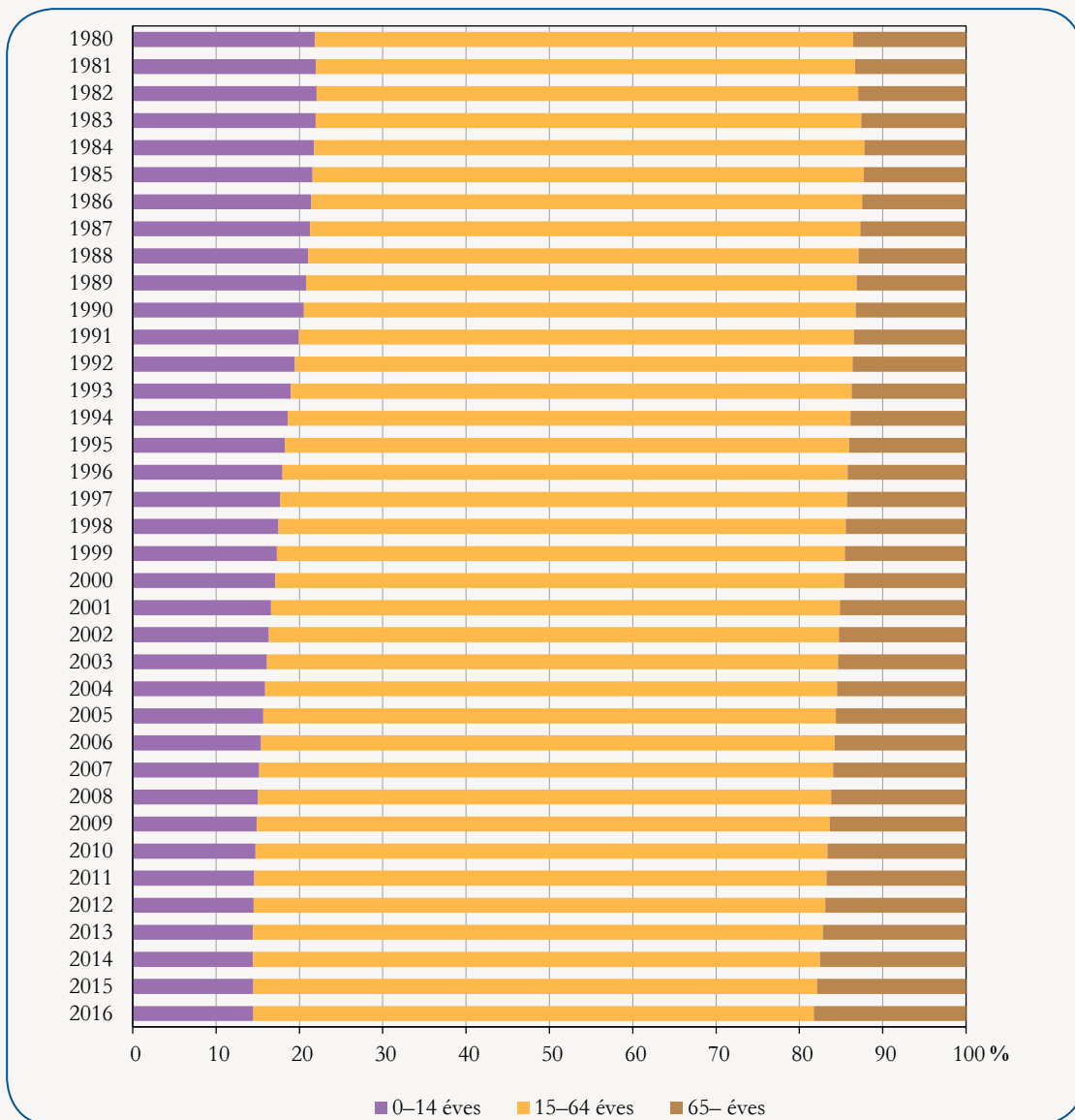

A demográfiában a 0–14 évesek tartoznak a gyermekkori, a 65 éves és e feletti korosztályok az időskori lakossághoz. E két nagy korcsoportot a valós gazdasági aktivitásuktól függetlenül inaktív korúaknak is nevezzük, megkülönböztetve őket a 15–64 éves felnőtt vagy aktív korú lakosságtól. A gyermekkoriak még nem, az időskoriak pedig már nem tartoznak a munkaképes korú lakossághoz. E három nagy korcsoport alapján számoljuk az ún. eltartottsági vagy függőségi mutatókat, amelyek számszerűsítik, hogy milyen „eltartási teher” hárul az aktív korú lakosokra, az ún. öregedési index pedig az időskoriakat viszonyítja a gyermekkori népességhez. Míg az eltartottsági mutatók elsősorban gazdasági-társadalmi szempontból, addig az öregedési index főleg demográfiai hatásai és következményei miatt fontosak.

A gyermekkoriak száma és aránya az össznépességen belül és az aktív korú népességhez viszonyítva folyamatosan csökkent az elmúlt évtizedekben. Ennek üteme különösen a kilencvenes években gyorsult fel. 1990-ben még a népesség egyötöde volt gyermekkori, ez mára 15% alá csökkent. Ezzel párhuzamosan az időskoriak aránya folyamatosan emelkedett (13-ról 18%-ra). A népesség öregedési folyamatát mutatja az a tény, hogy 2006 óta már több az időskori, mint a gyermekkori lakos.

6. ábra

A népesség megoszlása főbb korcsoportok szerint (január 1.)

Míndeközben az aktív korú népesség aránya az 1990. évi 66%-ról 2007-re 69%-ra emelkedett, de az utóbbi években ismét csökkenni kezdett. A gyermek- és időskori népesség együttes aránya 2007-ig

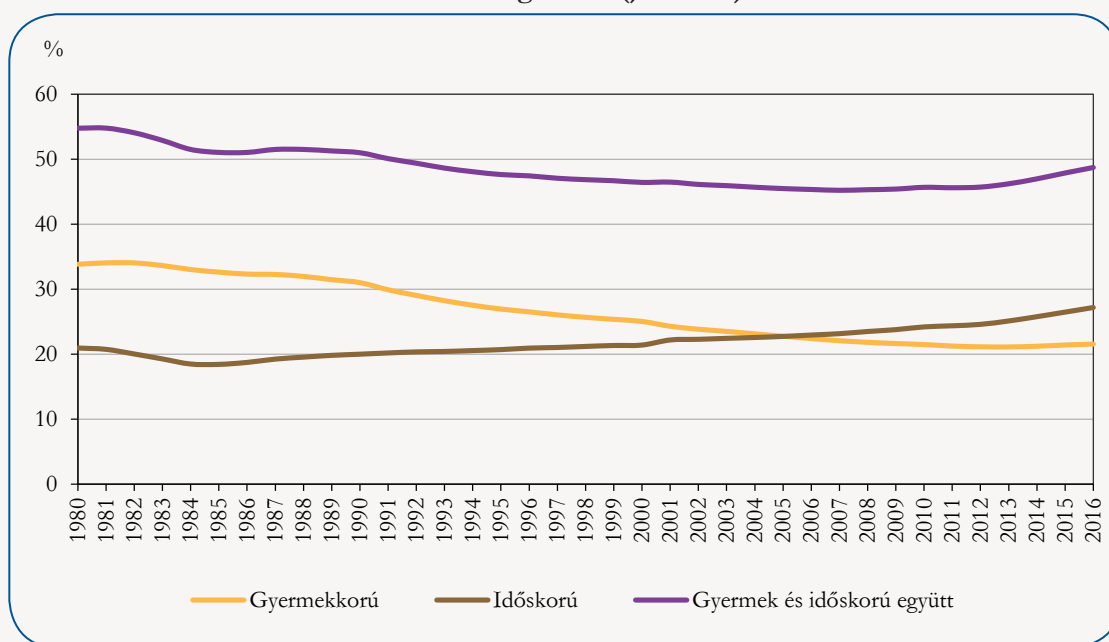
mérséklődött az aktív korú népességhez viszonyítva. Ezáltal – még ha kismértékben is, de – átmenetileg csökkent az aktív korú népességre nehezedő demográfiai eltartási teher. Az aktív és inaktív korúak arányának kedvező irányú változását alapvetően az okozta, hogy a kilencvenes évektől elérték az aktív életkort a hetvenes években született népesebb korcsoportok, és az ötvenes években született szüleik (Ratkó-gyerekek) még munkaképes korban voltak. Amikor szüleik elérik a 65 éves korhatárt, és kilépnek az aktív korú népesség köréből – ami hamarosan bekövetkezik – ismét dinamikusan emelkedni fog az időskorúak aránya, amely egyre növekvő terhet jelent a csökkenő számú aktív korú népességre.

Az időskorúak függőségi mutatója az 1980-as évek közepéig csökkent, majd napjainkig folyamatosan emelkedett. Az időleges csökkenést az első világháború éveinek születéskiesése okozta, mivel ezekben az években jóval kevesebben születtek, mint az ezt megelőző vagy az ezt követő években és ez a kis létszámú korosztály a nyolcvanas évek első felében érte el vagy haladta meg a 65 éves életkort. E mutató értéke 1984-ben érte el lokális minimumát, amikor az időskorúak aránya 18,5%-át tette ki az aktív korú népességnek, az azóta tartó folyamatos emelkedés eredményeként arányuk napjainkra 27,2%-ra emelkedett. Ez azt jelenti, hogy az 1980-as évek közepén még 5,4 aktív korú lakos jutott egy időskorúra, jelenlegi számuk viszont 3,7 alá csökkent. Ha kevesebb aktív korú jut egy időskorúra, akkor nő az időskorúak eltartási terhe a mindenkor 15–64 éves lakosság számához viszonyítva.

Amikor a gyermek- és időskorúak együttes arányát nézzük, akkor az inaktív korúaknak az aktív korú lakossághoz viszonyított hányadát mérjük, és ezzel a társadalom egészének eltartottsági vagy függőségi viszonyait fejezzük ki. Az elmúlt évtizedekben a gyermek- és időskorúak együttes aránya is csökkent az aktív korú népességhez viszonyítva. A csökkenés üteme az 1990-es évek elejétől felgyorsult, majd az ezredfordulót követően stabilizálódott, 2007-től viszont újra lassú emelkedésnek indult. Ennek magyarázata az, hogy a születésszám erős visszaesése miatt a gyermekkorúak hányada jobban csökkent, mint ahogy az időskorúak aránya nőtt, vagyis a termékenység nagyobb mértékben esett vissza, mint amennyivel a várható élettartam emelkedett. Tény, hogy a gyermek- és időskorúak együttes aránya az aktív korúakhoz képest 55-ről 45%-ra esett vissza 1980 és 2007 között, 2016. január 1-jén közel 49%-ot tett ki.

7. ábra

Eltartottsági ráták (január 1.)

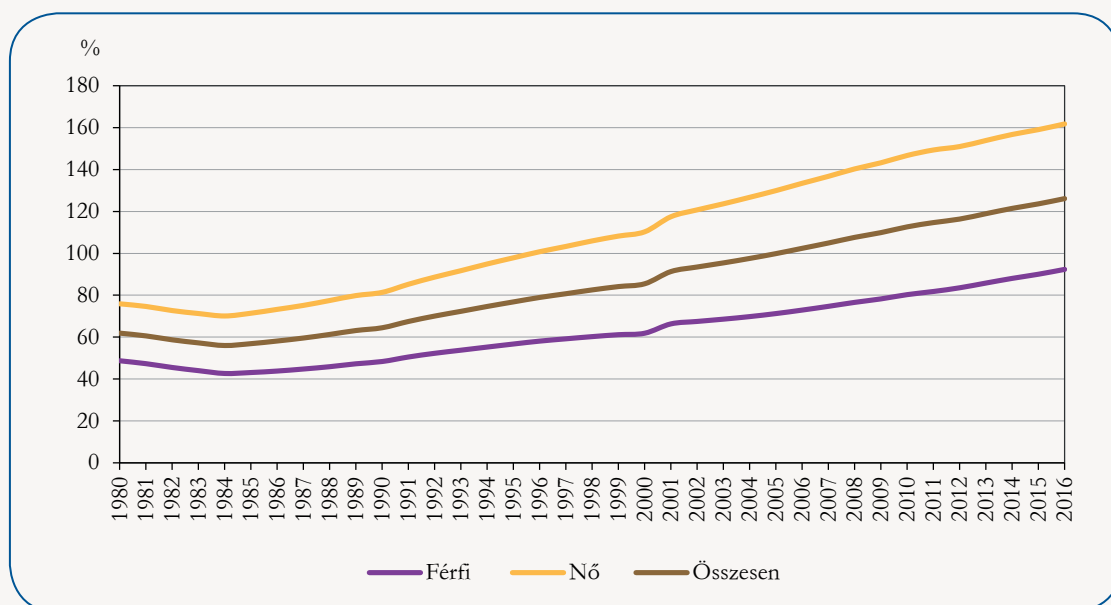
A hosszú távú demográfiai kilátásokat leginkább kifejező mutató az öregedési index, ami az időskorúaknak a gyermekkorúakhoz viszonyított arányát méri. Ennek a mutatónak az értéke az 1980-as évek közepéig még időlegesen csökkent (a már említett első világháború éveiben született

kisebb létszámú nemzedékek időskorba lépése miatt), ezt követően viszont folyamatosan és dinamikusan emelkedik. 1984-ben száz gyermekkorúra még csak 56 időskorú lakos jutott, 2006-ban viszont a 65 éves és ennél idősebb lakosok már többen voltak, mint a 15 év alatti gyermekek. 2016. január 1-jén 126 időskorú lakos jutott száz gyermekkorúra, több mint a kétszerese az 1980-as értéknek. A mutató emelkedése töretlenül tűnik az elmúlt évtizedekben, és a jelenlegi korösszetételt tekintve ez az irányzat a közeljövőben sem változik. Az aktív korból idős korbba lépő generációk létszáma jelentősen emelkedik, részben az 1950-es években született nagyobb létszámú generációk időskorba lépése miatt, valamint a javuló halandóság következtében, miközben napjaink alacsony születésszáma miatt a gyermekkorúak létszámának csökkenése tovább folytatódik.

Az öregedési indexben igen jelentősek a különbségek a férfiak és a nők között. 2016. január 1-jén száz leánygyermekre több mint másfélszer annyi, 162 időskorú nő jutott, míg a fiúgyermek még többségben voltak az időskorú férfiakhoz képest: száz fiúgyermekre 92 időskorú férfi jutott. Ennek oka a férfiak kedvezőtlenebb halandósága, a nőkéhez képest alacsonyabb várható élettartama.

8. ábra

Öregedési index nemek szerint (január 1.)

1.3. A jövőben várható folyamatok

A Népeségtudományi Kutatóintézet 2015-ben készített népesség-előreszámításának alapváltozata szerint 2060-ban várhatóan 7 millió 900 ezer fő körül alakul az ország népessége. A különböző hipotézisek alapján a legmagasabb várható népességszám 8 millió 690 ezer fő, a legalacsonyabb pedig 6 millió 700 ezer fő: a két szélső változat között az eltérés csaknem 2 millió fő.

A népesség csökkenése az előreszámítás alap-, alacsony és magas változata szerint a jövőben is folytatódni fog: még a termékenység jelentős növekedését és a számottevő bevándorlást feltételező magas változat esetén sem éri el a 9 millió főt 2060-ban.

A következő évtizedekben egyre kisebbek lesznek a szülőképes korú női generációk: a jelenlegi 2,3 milliós létszámról 2030-ra 1,7 millió körülire apad a számuk mindhárom előreszámítási változat szerint. A termékeny korban lévő nők létszámának csökkenését figyelembe véve a 90 ezer körüli születésszám tartósan csak növekvő gyermekvállalási hajlandóság mellett tartható fenn, hosszabb távon azonban még ekkor is a születések számának csökkenése valószínűsíthető. Változatlan gyermekvállalási hajlandóság mellett a születések számának jelentős visszaesésére lehet számítani már a közeljövőben is, az előreszámítás alapváltozat szerint 2060-ra ez a szám akár 60 ezerre csökkenhet.

A halandóság mérséklődése és az idősek számának növekedése mellett a halálozások száma tartósan 120 ezer fő közelében maradhat. A halandóság erőteljesebb javulás esetén 2060-ra 100 ezer fő alá csökkenhet, de ez már magas születéskor várható élettartamot feltételez, ezért ennél lényegesen kevesebb valószínűleg nem lesz. Így a természetes fogyást a várható élettartam növekedése önmagában nem tudja megállítani, ez csak a születések számának tartós és jelentős emelkedése mellett képzelhető el.

A jövőben is arra lehet számítani, hogy kevesebb lesz az élveszületés, mint a halálozás, tehát a természetes fogyás tartósan jellemzi majd hazánk népesedési folyamatait. A természetes fogyás hatását a nemzetközi vándorlás egyenlege sem fogja mérsékelni. A nemzetközi vándorlás jelenlegi pozitív egyenlege az előreszámítás valamennyi változata szerint 2030-ig negatív értéket vesz fel, ami tovább fokozza a népességcsökkenést. Az előreszámítás alaphipotézise szerint ezt követően 2060-ig a negatív tendencia megváltozik. A nemzetközi vándorlás a legkevésbé kiszámítható népmozgalmi folyamat, amely nagymértékben függ egy ország gazdaságának fejlettségétől is.

A népesség létszámának fogyása mellett fontos a népességen belül az egyes életkori csoportok arányának változása is. A 0–14 éves gyermekek létszáma az előreszámítás alapváltozatában 2060-ig 1 millió főre apad, arányuk 13%-ra csökken. A középkorosztály (15–64 évesek) létszáma 2030-ban várhatóan 5,6 millió, 2060-ban pedig 4,3 millió fő körül lesz, ami már csak a népesség valamivel több, mint felét teszi ki. A 65 éves és idősebb népesség létszáma 2030-ra – az alacsony születésszámok, valamint a javuló halandóság együttes hatására – 2,1 millió főre emelkedik, a népességen belüli arányuk pedig közel 24%-ra nő. 2060-ra az öregedés folytatódásának eredményeképpen 2,6 millió körül lehet a létszámuk és 33% körüli az arányuk.

Az öregedési index a következő időszakban lendületesen tovább emelkedik majd, 2030-ra 170% körüli értéket vehet fel, 2060-ra pedig 250% körül lehet. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az idősek létszáma csaknem két és félszerese lesz a gyermekekének. Az előreszámítás alacsony változatában ennél kedvezőtlenebbül alakul a mutató értéke: 2060-ra 300% közelébe kerül.

Az időskorú eltartottsági ráta növekedése tovább folytatódik a jövőben is: a növekedés dinamikáját a különböző korcsoportok időbeli hullámozása erősen befolyásolja. 2060-ra az időskorú függőségi ráta értéke várhatóan 60% körül lesz: egy időskorúra már kevesebb, mint két aktív korú jut majd a népességben.

1.4. Nemzetközi kitekintés

Az Európai Unió 28 tagországának népességszáma 2008-ban lépte át az 500 millió főt, 2016-ban pedig az előzetes adatok alapján meghaladta az 510 milliót. Az egyes tagországok népességszámának alakulása azonban eltérő képet mutat. 2015-ben a természetes szaporodás, illetve fogyás és a vándorlási egyenleg eredőjeként 17 országban emelkedett, 11-ben pedig csökkent a népességszám. Létszámában Olaszország, arányában pedig Litvánia és Lettország szenvedte el a legnagyobb csökkenést (130 ezer fő, illetve –11,3 és –8,7 ezrelék), a legnagyobb létszámú növekedés Németországban (964 ezer), ezer főre vetítve pedig Luxemburgban következett be (23,3 ezrelék).

Az ezer lakosra jutó természetes szaporodás változatlanul Írországban volt a legmagasabb 2015-ben is, 7,7 ezrelék. Ezt követi – jóval lemaradva – Ciprus 3,9 ezrelékkal, és közel fele akkora értékkel Luxemburg, majd Franciaország (3,7 és 3,0 ezrelék). A legnagyobb mértékű természetes fogyás Bulgáriában volt tapasztalható 6,2 ezrelékkal, amit Magyarország és Horvátország követ, egyaránt 4,0 ezrelékkal. Utánuk következik Románia 3,8 ezrelékes természetes fogyási arányszámmal.

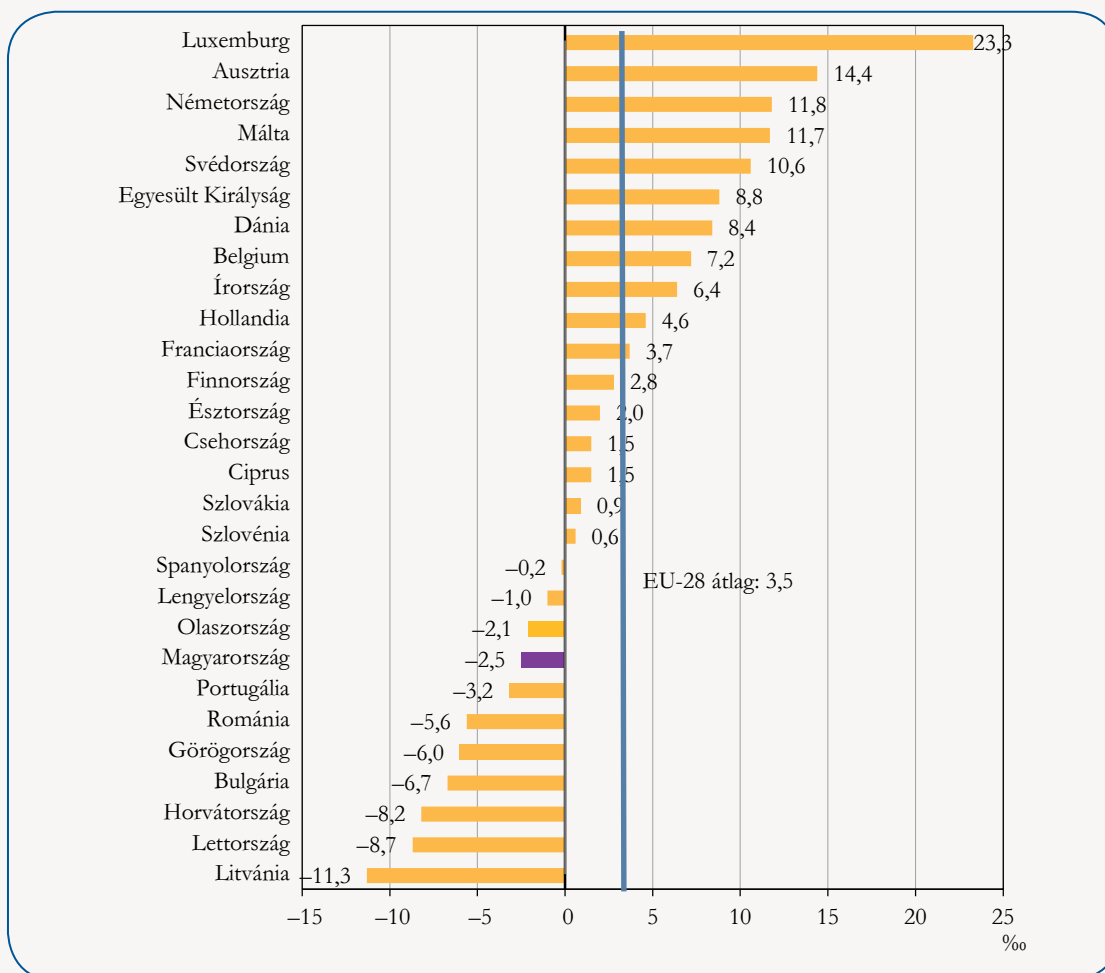
2015-ben a nemzetközi vándorlás népességhez viszonyított legmagasabb pozitív arányszámát Luxemburg könyvelheti el, 19,6 ezrelékkal, őt követi Ausztria és Németország (14,2 és 14,1 ezrelék). Létszámában a legnagyobb tömegű vándorlási többlet Németországban és az Egyesült Királyságban keletkezett (1151 és 400 ezer fő). A legnagyobb létszámú elvándorlási veszteség Görögországot és Romániát érte (35–36 ezer fő), a lakossághoz viszonyított arányában pedig Litvániát és Lettországot (7,7 és 5,4 ezrelék). Magyarország a pozitív, de kismértékű vándorlási többlettel rendelkező országok közé tartozik (1,5 ezrelék).

A természetes népesedési folyamatokat fékezi, illetve erősíti a nemzetközi vándorlásból eredő többlet vagy hiány. Erre az egyik legjobb példa, hogy az egyik legalacsonyabb termékenységgű Németországban

a nemzetközi vándorlásnak köszönhetően jelentősen nőtt a népesség száma, míg Románia és Bulgária esetében a nemzetközi elvándorlás tovább növelte a természetes fogyás okozta népességvesztésüket. Az uniós tagállamok sorában hazánk 2015-ben az utolsó harmadban volt a tényleges szaporodás, illetve fogyás tekintetében (-2,5 ezrelék).

9. ábra

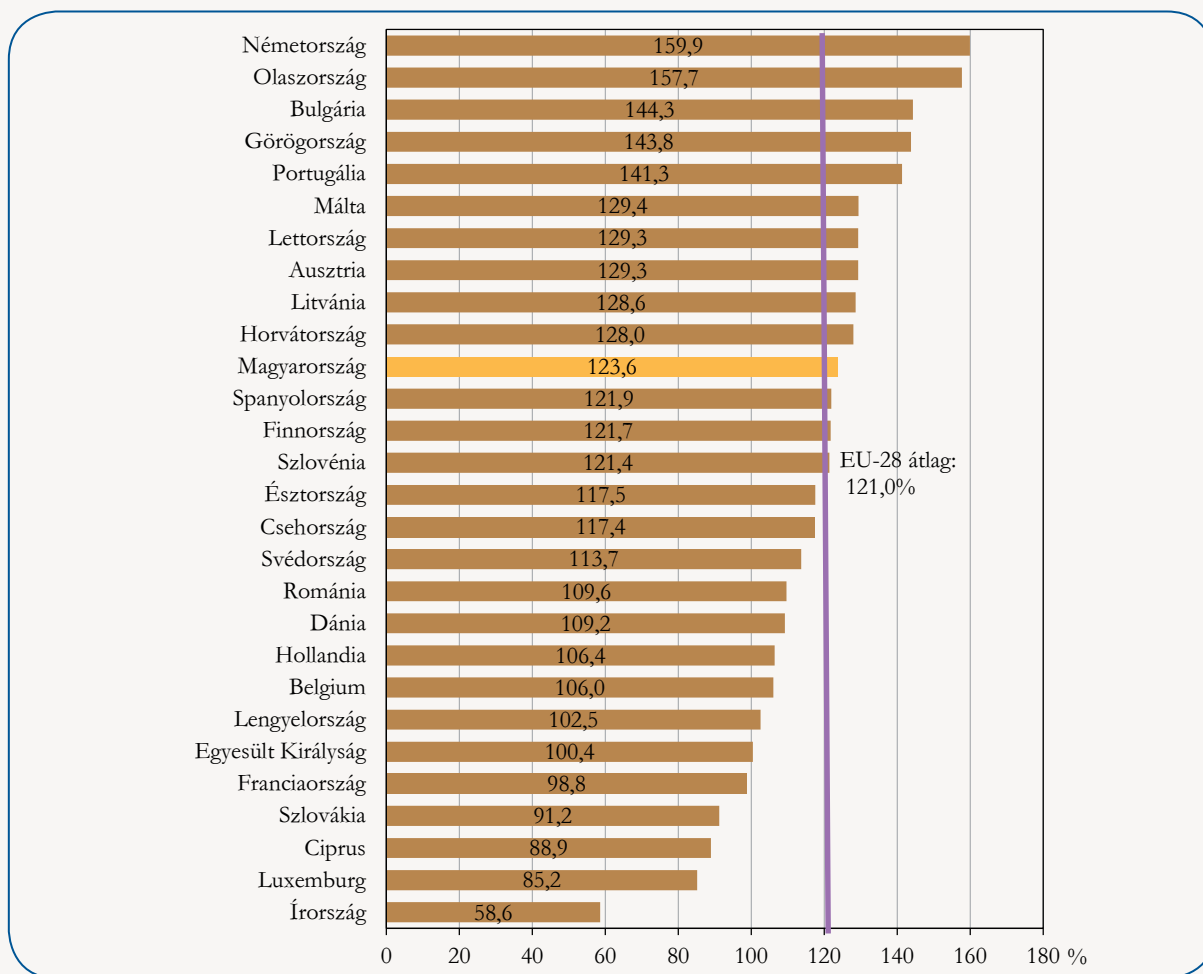
Az ezer lakosra jutó tényleges szaporodás (+), fogyás (-), 2015

Az Európai Unióban a 15 év alattiak és a 65 éves és idősebbek függőségi arányát kifejező eltartottsági ráta az utóbbi években átlagosan 50% körüli volt, 2015-ben 52,6%. Az átlagosnál nagyobb értékek elsősorban a gazdaságilag fejlett országokban tapasztalhatók, ahol a várható élettartam is magasabb. A legmagasabb értékeket Franciaországban és a skandináv országokban találjuk, ahol a termékenység viszonylagosan és tartósan magas és ez a várható élettartam magas, egyben növekvő értékeivel párosul. A magyar társadalom korösszetételének idősebb kor irányába való eltolódása az uniós átlaghoz képest valamivel kedvezőbb mértékű. Magyarország az alacsonyabb eltartottsági rátájú országok közé tartozik, aminek oka elsősorban az európai viszonylatban alacsonyabb várható élettartam.

10. ábra

Öregedési index az Európai Unióban, 2015

A hosszú távú demográfiai kilátásokat kifejező öregedési index nagy különbségeket mutat az Európai Unió államaiban. Míg Írországban száz 15 év alatti gyermekre 59 időskorú jut, addig Németországban ennek közel háromszorosa (160). A tagállamok közül már csak öt országban több a gyermekkorú, mint az időskorú. Magyarország öregedési indexe, ha kismértékben is, de meghaladja az uniós átlagot, amely elsősorban a tartósan alacsony termékenységnek és a 15 év alatti gyermekek egyre csökkenő létszámának tudható be.

Az Eurostat előrejelzése szerint az unió népessége a jelenlegi összetétele mellett az évszázad közepéig fokozatosan növekszik, 2050-ben 525,5 millió főt tesz majd ki, ezt követően a tendencia megváltozik, és lassú csökkenésbe megy át. 2060-ra a népesség 523 millióra csökken, ezt követően pedig 520 millió körül stabilizálódik.

A korösszetételt tekintve az Eurostat becslése szerint a jelenlegi 28 tagállamban a 65 éves és idősebbek előreszámított időskori eltartottsági mutatójának jelenlegi 28,8%-os értéke 2060-ra 50% körül lesz, vagyis egy időskorúra már csak két aktív korú jut.

2. Az élveszületési és termékenységi trendek alakulása

2.1. A gyermekvállalás alakulása

A születések száma a demográfiai folyamatok egyik legfontosabb indikátora. A felnövekvő generációk nagyságát, ezáltal a népesség számának jövőbeli alakulását és társadalmi-gazdasági potenciálját alapvetően befolyásolja. Meghatározza a bölcsődés-, az óvodás- és az iskoláskorú gyermekek, később pedig a munkaképes, illetve szülőképes korú felnőtt lakosság számát, valamint a nyugdíjba lépő nemzedék nagyságát, egyben ezeknek a csoportoknak egymáshoz viszonyított arányát is.

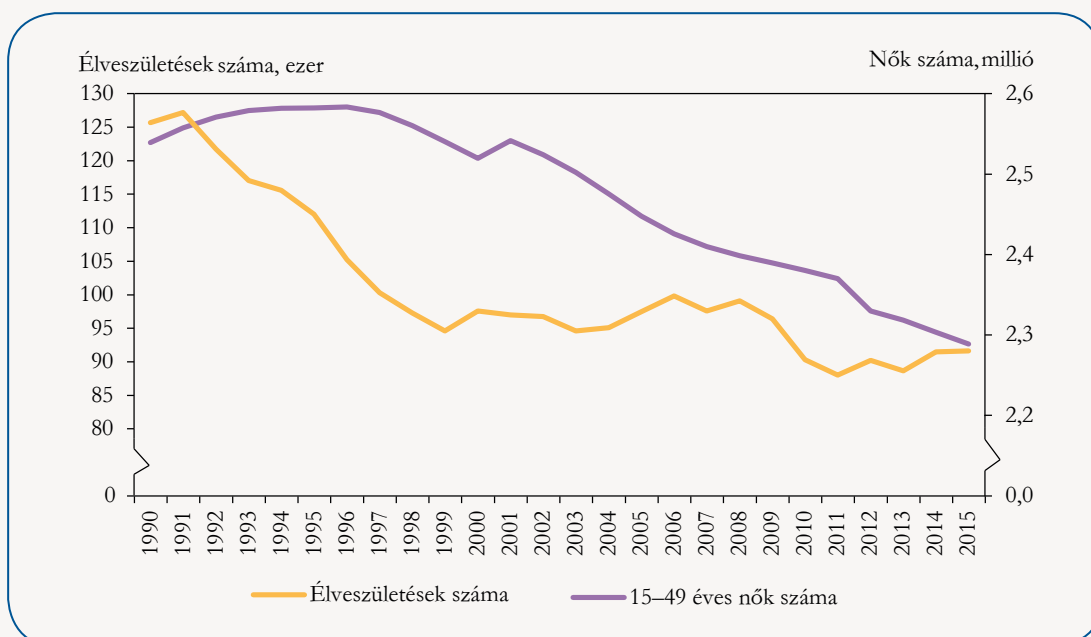
Az újszülöttek száma hosszú időszak óta alapvetően csökkenő tendenciát mutat, az 1990. évi 126 ezerről 1998-ban 100 ezer alá csökkent, és azóta sem érte el ezt a szintet. 1999-ben 95 ezer alá mérséklődött, majd a következő évtizedben ingadozásokkal tarkítva, de alacsony szinten 94 és 100 ezer között mozgott. 2008-at követően a születésszám ismét csökkenésnek indult, 2011-ben abszolút mélypontra, 88 049-re süllyedt. A következő években sem történt számottevő emelkedés. 2015-ben 91 690 újszülött jött világra, ami az elmúlt hat év legmagasabb értéke.

2015-ben 34 ezerrel született kevesebb gyermek 1990-hez képest. Az 1990-es években átlagosan 112 ezer gyermek született egy évben, a 2000-es évek első évtizedében 97 ezer, míg a 2010-es évek elején már csak 90 ezer.

A születések száma két tényezőtől függ: a szülőképes korú nők számától és azok gyermekvállalási hajlandóságától. A 15–49 éves nők száma 1996-ig emelkedett, azt követően folyamatosan csökkent. 2015-ben 10%-kal kevesebb volt e korosztály létszáma, mint a vizsgált időszak elején. A születések száma ennél jóval nagyobb mértékben, 27%-kal esett vissza ez idő alatt. Az 1990-es évek elején és végén lényegében azonos volt a 15–49 éves női korcsoport nagysága, mégis ezekben az években történt a legnagyobb visszaesés a születésszámban. Az ezredfordulót követő másfél évtizedben került sor a 15–49 éves női népesség létszámának 9%-os csökkenésére, a születések száma 2015-ben ennél kisebb arányban, 6%-kal maradt el a 2000. évitől. Az 1990-es évek látványos születésszám-visszaesését tehát nem a női népesség korösszetételében történt változás magyarázza, hanem a gyermekvállalás gyakorisága, vagyis a termékenység szintje változott meg.

11. ábra

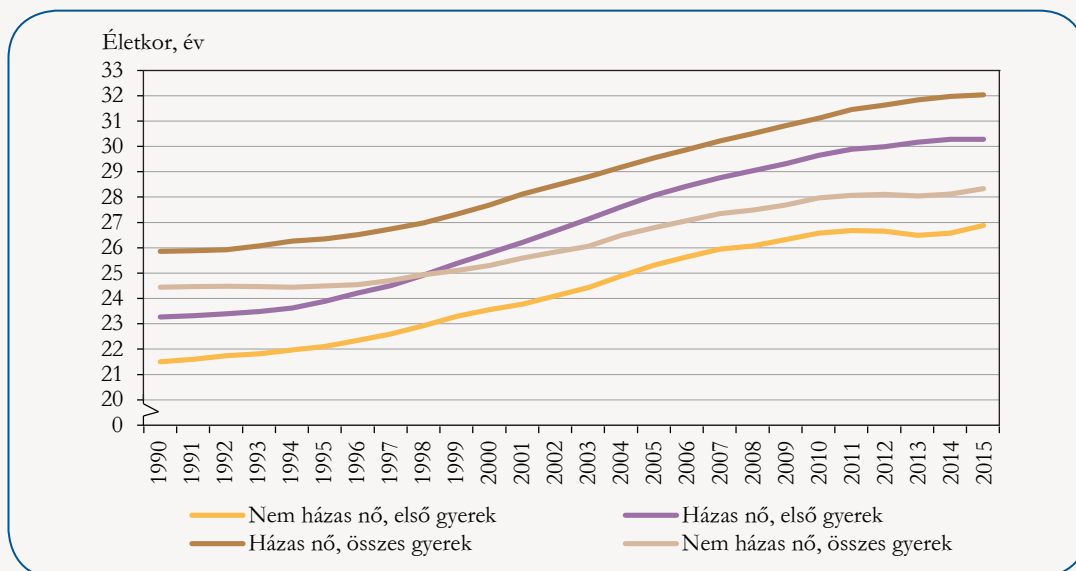
Élveszületések és a 15–49 éves nők száma

A gyermekvállalás gyakoriságának alakulását két körülmény befolyásolja: a gyermekvállalás időzítése, illetve a gyermekvállalási hajlandóság. Másként fogalmazva, az anyák hány gyermeket terveznek életük során, illetve melyik életkorban szeretnék őket világra hozni. A gyermekvállalás időzítéséről a szülő nők átlagos életkorának alakulása tájékoztat. Az elmúlt negyedszázadban mintegy 4,6 évvel növekedett a gyermekvállalás átlagos életkora az összes gyermek tekintetében; az első gyermekek esetében a növekedés valamivel nagyobb mértékű, közel 5,5 év volt. Az összes gyermeknél az 1990. évi 25,7 évről, először a 20-as évek második felére, majd 2011-ben 30 éves kor fölé emelkedett az átlagos életkor. A nők gyermekvállalásának halasztási folyamata ezt követően lelassult, sőt az első gyermekek esetében 2012-ben és 2013-ban minimális mértékű csökkenés következett be, amelyre a rendszerváltás óta nem volt példa. 2015-ben az első gyermekvállalás átlagosan 28,4 éves korra esett az 1990. évi 23,0 évhez képest. A házasságon kívüli gyermekvállalás terjedése mérsékelhette az átlagos életkor növekedésének ütemét, mivel házasságon kívül az anyák jóval fiatalabb életkorban vállalják gyermekeiket, mint a házas nők. A házas és nem házas gyermekvállalás közötti különbség – az átlagos életkor növekedésével párhuzamosan – kismértékben még nőtt is az elmúlt 25 év során.

12. ábra

Az anyák átlagos életkora első gyermekük születésekor, családi állapot szerint

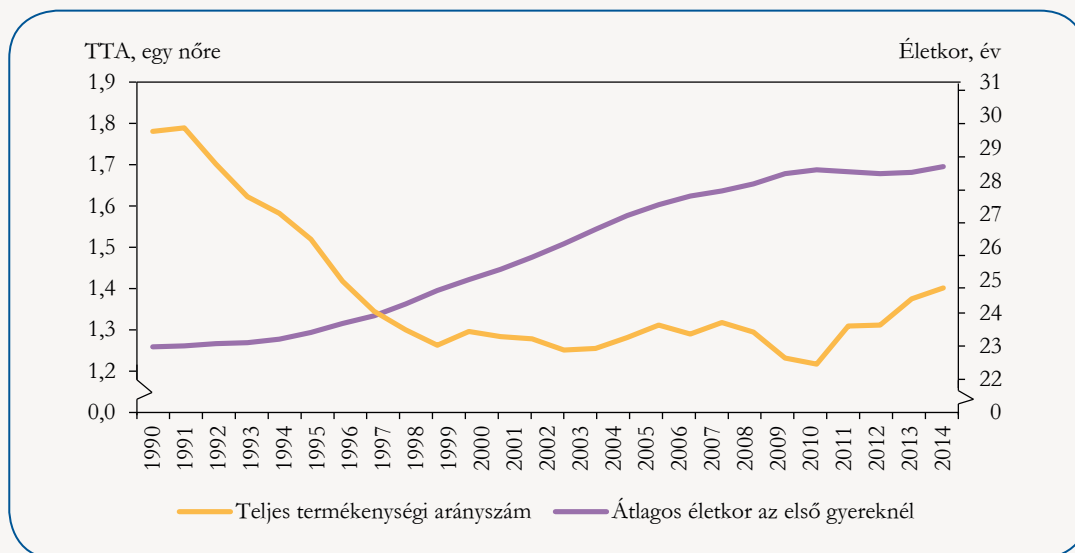
2.2. Termékenységi viszonyok

A teljes termékenységi arányszám (TTA) azt fejezi ki, hogy az adott év születési gyakorisága mellett egy nő élete folyamán hány gyermeknek adna életet. A mutató nincs tekintettel az időzítésre, a gyermekvállalási életkor kitolódására, azaz a későbbre halasztott gyermekek megszületésével nem számol. Ezért indokolt a teljes termékenységi arányszám és a gyermekvállalás átlagos életkorának változását együtt értelmezni. A teljes termékenységi arányszám az 1990-es évek során a születésszám rohamos csökkenése következtében látványos esést mutatott; 1990 és 1999 között 1,84-ről, 1,29-re mérséklődött az egy nőre jutó gyermekek száma. A 2000-es években alacsony szinten, 1,3 és 1,4 között ingadozott, majd az évtized végén tovább csökkent, és 2011-ben elérte az abszolút mélypontot, 1,24-et, ami több mint 40%-os elmaradást jelent az egyszerű reprodukció szintjéhez (2,1) képest. Az 1990-es évek során az arányszám visszaesését alig kísérte az átlagos életkor emelkedése. A 2000-es években viszont erőteljesebben emelkedett az anyák szüléskori átlagos életkora. A gyermekvállalás életkorának növekedése a 2010-es években lelassult, az első gyermekek esetében még kisebb csökkenés is látszik, ami a TTA enyhe emelkedő, de továbbra is alacsony szintjének kíséretében jelentheti a halasztó magatartás korábnál

kisebb arányú terjedését, vagy pedig a gyermekvállalási hajlandóság tényleges emelkedését előlegezi meg. Utóbbi esetben a korábban elmaradt gyermekek pótlására kerülhet sor.

13. ábra

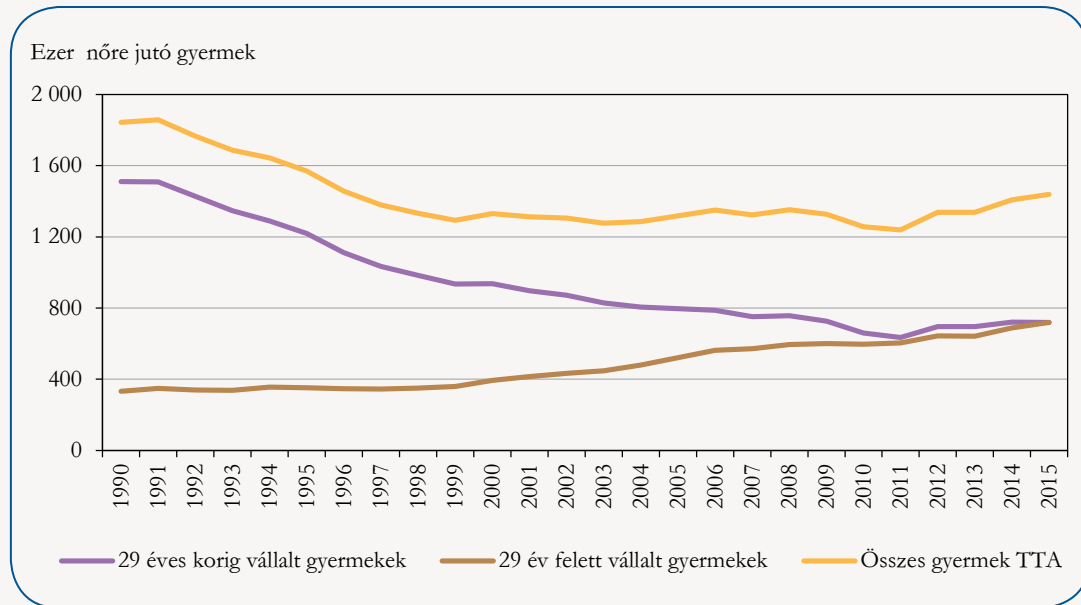
Teljes termékenységi arányszám (TTA) és az anyák átlagos életkora

Az elmúlt két és fél évtized termékenységi viszonyainak átalakulását az idősebb korosztályok egyre nagyobb aránya jellemzi. 1994-ig még a 20–24 éves nők vállaltak leggyakrabban gyermeket, 1995 és 2009 között a 25–30 közötti nőkre jutott a legtöbb újszülött, 2010-től pedig már a 30–34 évesek a leggyakoribb gyermekvállalók. A szülőképes kort kettébontva látszik, hogy a 30 éves és idősebb nők termékenysége emelkedett, a 30 év alattiaké pedig visszaesett. Az 1990. évi egy nőre jutó 1,87 gyermekből 1,53 született volna a nők 29 éves koráig, ami az összes gyermek 82%-át jelenti, és csak 18%-uk jött volna világra 30 éves vagy a feletti életkorban. A 2015. évi termékenységi viszonyok mellett a TTA 1,44-os értékének kevéssel, de már kisebb részét teszi ki a 29 éves korig várható 0,71 újszülött, ami azt jelenti, hogy a gyermekek valamivel több mint fele a nők 30 éves korában vagy azután születne meg. Az időszak eleje és vége között látható markáns különbséget mutatja, hogy 1990-ben több gyermeket vállaltak volna az anyák 29 éves korukig, mint a 2015-ös termékenységi viszonyok mellett egész életük folyamán. A 29 évesnél idősebb anyák termékenysége 2015-ben haladta meg először a 30 évesnél fiatalabbakét, a születésszámok tekintetében viszont már 2010-ben megtörtént a váltás, ettől kezdve több gyermek született 29 év feletti anyáktól, mint 30 év alattiaktól. Összességében megállapítható, hogy a 20-as éveikben járó nők alacsony termékenységét nem tudta ellensúlyozni a 30-as éveikben szülő nők termékenységének emelkedése.

14. ábra

Teljes termékenységi arányszám és az ezer megfelelő korú nőre jutó élvészületések száma az anya kora szerint

2.3. Kohorsztermékenység

A gyermekvállalási hajlandóság tényleges voltáról csak a befejezett termékenység ismeretében lehet bizonyosságot nyerni. A propagatív életkor lezárultával látszik, hogy – a gyermekvállalás időzítésétől függetlenül – egy anya hány gyermeket hozott világra termékeny időszakában.

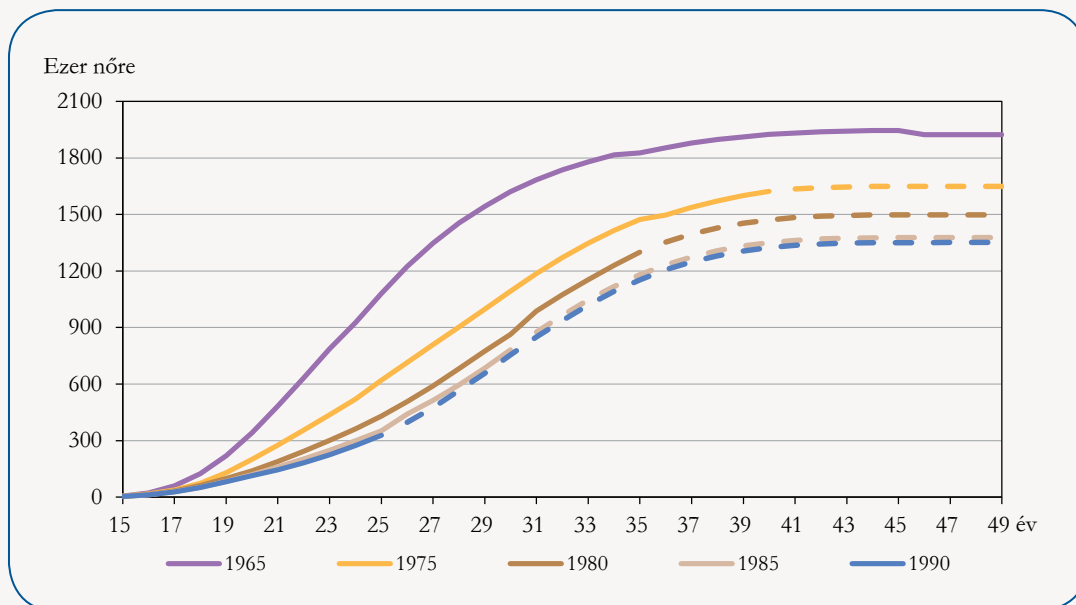
Az 1965-ös női generáció tagjai 25 évesen már több mint egy gyermeket szültek. A 30-as éveik elejére pedig világra hozták gyermekeik többségét, termékeny éveiket átlagosan 1,92 gyermekkel fejezték be. Az 1975-ös nemzedéknél már megjelent a gyermekvállalási életkor kitolódása, 24 évesen csak minden második nő vállalt gyermeket. 30 éves korukra születték meg első gyermeküket, majd elkezdték pótolni az elhalasztott születeket, de a 30-as éveik második felében, még mindig csak átlagosan másfél gyermekkel rendelkeztek. 40 éves korukra az 1965-ös generáció azonos életkorig vállalt gyermekeinek mindössze 84%-át hozták világra. Az 1980-as és 1985-ös generáció termékenységi magatartása nagyon hasonló egymáshoz. A gyermekvállalási életkor kitolódása tovább folytatódott. Az 1980-as nemzedéknek 31 éves korában még nem volt átlagosan egy gyermeke sem, 35 éves korukban pedig 1,3 gyermekkel rendelkeztek, ami 29%-kal elmarad az 1965-ös nemzedék gyermekszámától. Az 1990-ben születettek gyermekvállalási gyakorisága és időzítése az ismert adatok alapján az 1980-as és 1985-ös nemzedékek gyakorlatára emlékeztet és megfigyelhetőek a további halasztás jelei.

Az előzőekben vázolt helyzet alapján az 1965-ös és 1985-ös születési évjáratok tekinthetőek szülői és gyermeknemzedéknek. Az adatokból megállapítható, hogy egy nemzedék alatt gyökeresen átalakultak a gyermekvállalási szokások. Minél fiatalabb női nemzedéket nézünk, annál kevesebb az egy adott életkorig szült gyermekek átlagos száma és annál több körükben a gyermektelenek aránya.

Az 1980-as nemzedék mintegy harmadának 35 éves korában még nem született gyermeke. Az 1965-ös generációban ennyi idősen tíz nőből egynek nem volt gyermeke. Az 1985-ös születésűek fele 30 éves koráig nem vállalt gyermeket. Ennyi idősen az 1965-ös generáció 17%-a, az 1975-ös nemzedék 36%-a volt gyermektelen. A legfiatalabb, 1990-es nemzedék nőtagjainak négyötöde 25 éves koráig még nem szült gyermeket, míg ebben az életkorban az 1965-ös és 1975-ös generációban 32, illetve 59%-os volt a gyermektelenek aránya.

15. ábra

Az adott életkorig vállalt gyermekek tényleges és becsült átlagos száma születési évjáratonként*

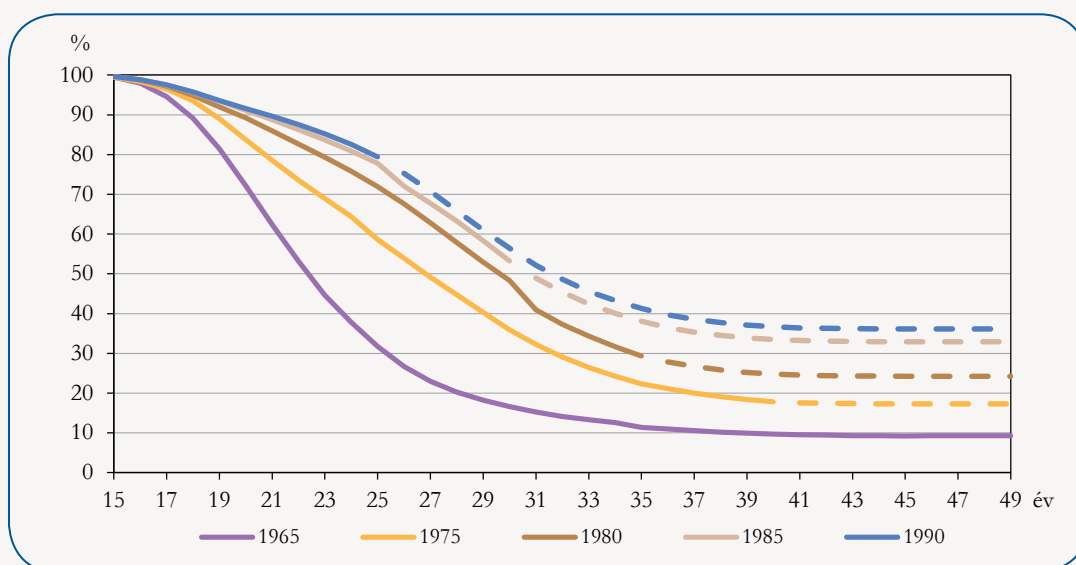

^{a)} A szaggatott vonal a becsült adatokat jelzi.

A jövőbeli családnagyság és gyermekszám becslésének egy lehetséges módszere, hogy ha azt feltételezzük, hogy a fiatalabb nemzedék a továbbiakban az idősebb generáció tényleges gyermekvállalási mintáit követi. Ebben az esetben az 1975-ös születésűek 1,6 gyermekkel fejeznék be a termékeny időszakukat, az 1980-as nemzedék tagjai 1,5 gyerekekkel, az 1985-ös és 1990-es generáció pedig 1,4 gyerekekkel. A gyermektelenek arányának hasonló módon történő előre becslése alapján az 1980-as nemzedék 24, az 1985-ös kohorsz 33, az 1990-es generációnak pedig 36%-a fejezné be termékeny éveit gyermekek nélkül. Összességében megállapítható, hogy ha a jelenlegi életkor szerinti gyermekvállalási gyakorlatot a jövőre vetítjük, akkor radikális változások történnének a családok nagyságában a gyermekszám csökkenése következtében.

16. ábra

A gyermektelen nők tényleges és becsült aránya születési év és életkor szerint*

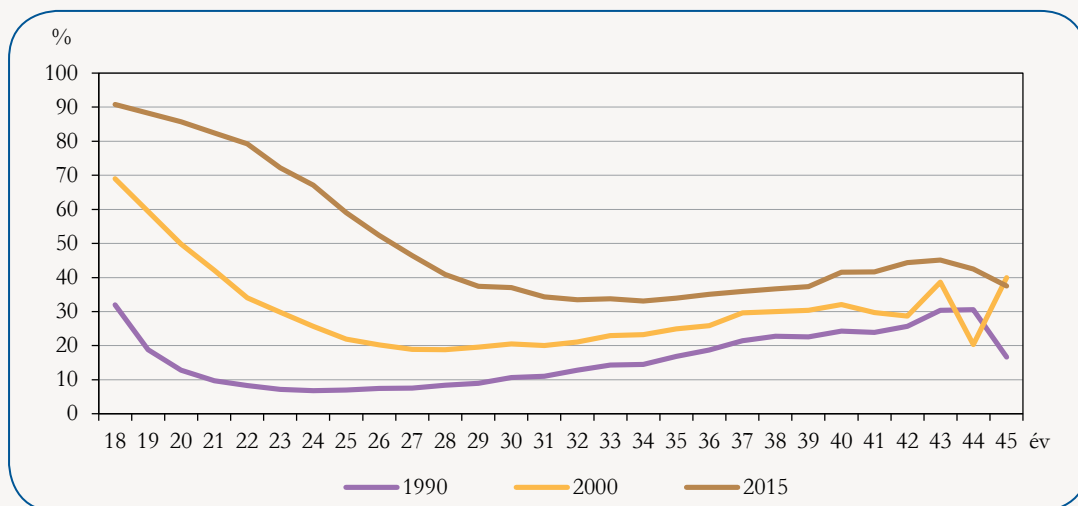
^{a)} A szaggatott vonal a becsült adatokat jelzi.

2.4. Házas és nem házasságban születések, termékenység

A házasságon kívüli születések aránya 13-ról 48%-ra emelkedett 1990 és 2015 között. Bár az élveszületések száma ez idő alatt folyamatosan csökkent, a nem házasságban születések száma egy rövidebb időszak kivételével folyamatosan növekedett és a 2015-ben született 91 690 gyermek közül 43 868 jött világra nem házasságban. A házasságon kívül szülő nők rendre fiatalabbak a házasságban gyermeket vállalóknál. 1990 és 2015 között a 20 éven aluliaknál 35-ről 90%-ra ugrott a házasságon kívüli gyermekvállalás aránya, a 25–29 éves korcsoportban 9-ről 75%-ra, a 25–29 éveseknél 8-ről 47%-ra, 30 éves kor felett pedig immár az anyák 36%-a vállalt házasságon kívül gyermeket a korábbi 15%-hoz képest. A nem házasságban szülő nők korösszetételének változása azt mutatja, hogy csökkent a 25 éven aluliak és emelkedett a 25 évesek és a fölöttiek aránya. Tehát miközben a fiatalok körében nő a házasságon kívüli gyermekvállalások aránya, a teljes korstruktúra tekintetében csökken a részesedésük. Másként fogalmazva nem csak a fiatalabbakra jellemző a házasságon kívüli születések arányának emelkedése.

17. ábra

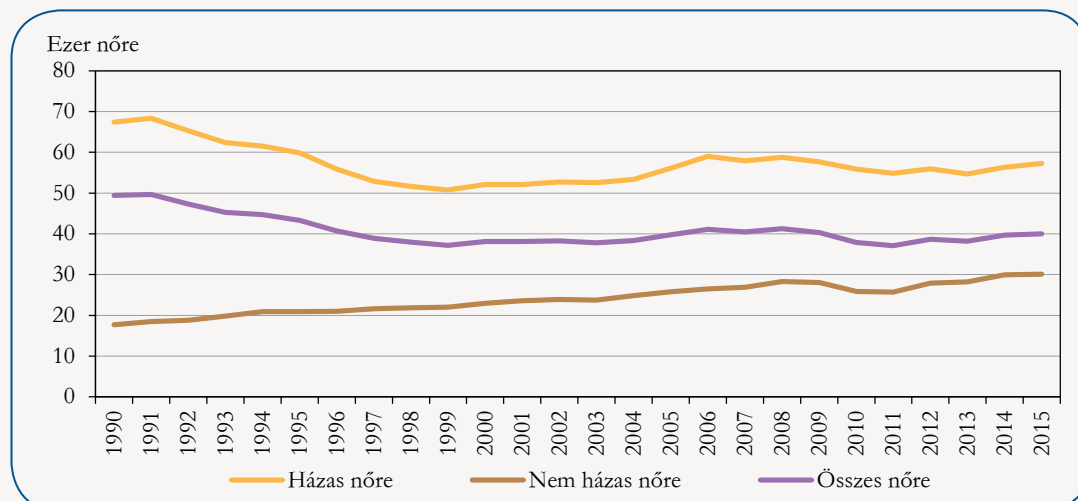
Házasságon kívüli élveszületések aránya az anya kora szerint

A házasságban szülő nők termékenysége az 1990-es évek végéig csökkent, ezt követően lassan emelkedni kezdett, az utóbbi éveket pedig stagnálás jellemezte. A nem házasságban szülő nők termékenysége egy hároméves időszak kivételével folyamatosan emelkedett. Míg 1990-ben ezer 15–49 éves nem házasságban szülő nőre 18 újszülött jutott, 2015-ben már 30. A házasságon kívüli születések számának és arányának növekedésével párhuzamosan ez a termékenységnövekmény csak részben ellensúlyozta a házasságban szülő nők termékenységének esését.

18. ábra

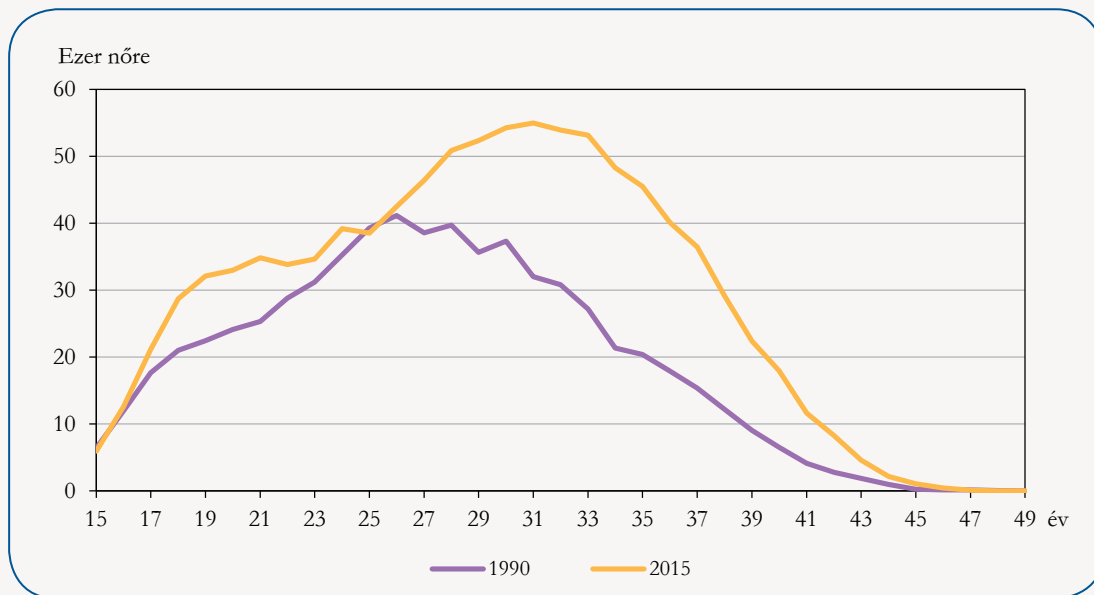
Ezer 15–49 éves nőre jutó élveszületések száma az anya családi állapota szerint

A nem házas nők életkor szerinti görbéjének modális értéke 1990-ben 26 éves korra esett, ami azt jelenti, hogy ebben az életkorban vállaltak leggyakrabban gyereket. 2015-ben már a 31 éves nem házas nőktől származott a legtöbb születés. 1990-ben ezer nem házas nőre a legtermékenyebb korokban 41 újszülött jutott, 2015-ben már 55. A két év adatait összevetve az látszik, hogy valamennyi korcsoportban nőtt, vagy változatlan maradt a nem házas termékenység, az életkor előrehaladtával egyre nagyobb arányban.

19. ábra

Ezer nem házas nőre jutó házasságon kívüli élveszületések száma az anya kora szerint

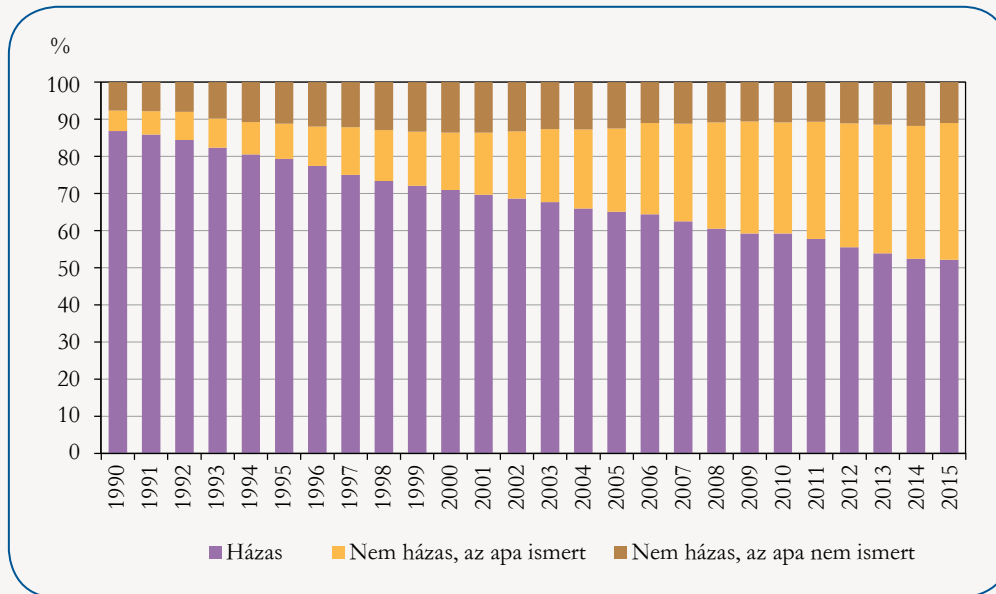

A rendszeres élveszületési adatgyűjtés alapján csak az anya jogi családi állapotára vonatkozóan vannak statisztikai információink. Abban az esetben, amikor az anya nem tud, vagy nem akar információkat szolgáltatni az apáról, azt feltételezhetjük, hogy egyedül vállalta gyermekét. Mivel az apára vonatkozó kérdések közül legnagyobb arányban az életkorra vonatkozóan vannak adataink, ezért az ismeretlen életkorú apákra vonatkozó számítások jó alapot nyújtanak a gyermekét egyedül vállaló anyák számának és arányának becsléséhez.

1990-ben az apák 58%-a tekinthető ismeretlennek a házasságon kívüli születéseknél. Az 1993. és 2010. évi emelkedés kivételével minden évben csökkent ez az arány, ennek eredményeként 2015-ben már csak az apák 23%-áról nem állt rendelkezésre információ. Az összes élveszületés körében viszont 7,7%-ról 11%-ra emelkedett az ismeretlennek tekinthető apák aránya. A házasságon kívüli gyermekvállalás gyakorisága jelentősen emelkedett az évek során, miközben az ismeretlen apák száma az időszak elején és végén szinte azonos volt, így arányuk a nem házas születéseken belül csökkent. Az összes élveszületéshez viszonyított arányuk pedig azért emelkedett, mert az élveszületések száma csökkent. Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy egyre több a házasság nélküli, tartós együttélésekből származó gyermekek száma.

20. ábra

Élveszületések megoszlása az anya családi állapota és az apa életkorára vonatkozó adatszolgáltatás szerint

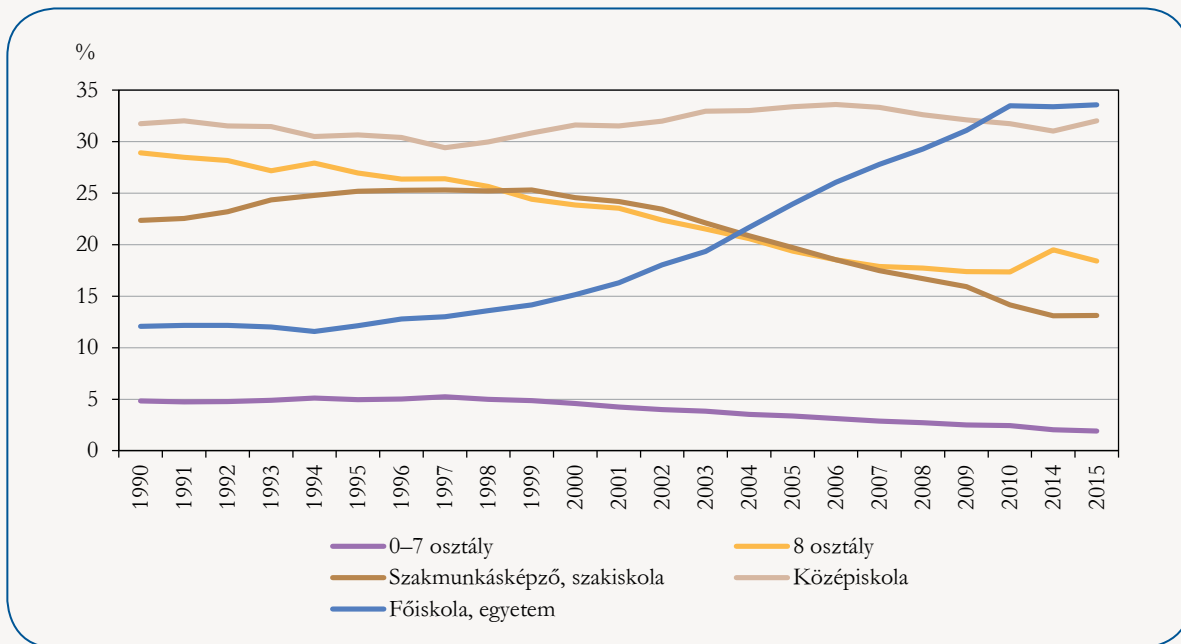

2.5. Gyermekvállalás és az anyák iskolai végzettsége

Az elmúlt két és fél évtizedben átalakult a gyermeket vállaló nők iskolai végzettség szerinti összetétele. A kevesebb mint 8 osztályt végzettek aránya 4,8%-ról 1,9%-ra mérséklődött. Szintén csökkent a 8 osztállyal rendelkezők, valamint a szakmunkásképzőt és szakiskolát végzettek aránya, 10,5, illetve 9,2 százalékponttal. A középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya lényegében nem változott, az időszak elején és végén is 32% körül volt. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya viszont jelentősen megemelkedett, 12-ről 34%-ra. Összességében megállapítható, hogy az elmúlt 25 év során egyre magasabb iskolai végzettséggel rendelkeztek a nők a gyermekvállaláskor. Mindezek elemzésekor figyelemmel kell lenni arra, hogy a szülés idején folyamatban lévő tanulmányok később magasabb szintű befejezett iskolai végzettség megszerzését valószínűsítik. Ezért indokolt némileg magasabb végzettséget feltételezni, különösen a fiatalabb anyák esetében, ugyanakkor a gyermekvállalás átlagéletkora emelkedett, ezért az időszak végén nagyobb arányban tekinthető az iskolai végzettség befejezettnek, mint az időszak elején. Azt is számításba kell venni, hogy az iskolai végzettség szintje a szülőképes korú teljes női népességben belül is emelkedik, vagyis csökken a csak alacsony végzettséggel rendelkezők aránya, és nő a közép-, illetve felsőfokú végzettségűeké.

21. ábra

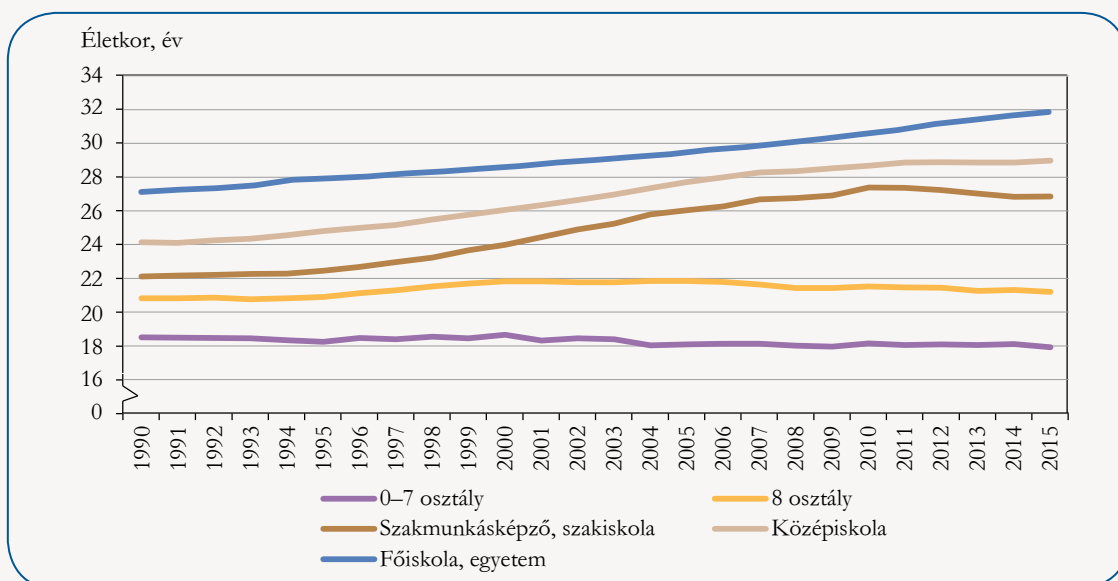
Élvezületések megoszlása az anya legmagasabb iskolai végzettsége szerint

A 8 vagy annál kevesebb osztályt végzett anyák nagyjából ugyanabban az életkorban hozták világra első gyermeküket a vizsgált időszak elején és végén. Az alapfokú végzettséggel nem rendelkezők a 18. életévük körül, a 8 osztályt végzettek 21 éves korukban. Az ennél magasabb végzettségek esetében jelentős növekedés figyelhető meg. A szakmunkásképzőt és szakiskolát végzettek átlagéletkora 22,1-ről 26,8 évre emelkedett, a középiskolát befejezetteké összességében 24,1-ről 28,9 évre, a diplomásoké pedig 27,0-ről 30 éves kor fölé, 31,8 évre. Ez azt jelenti, hogy az alacsony és magas iskolai végzettséggel rendelkezők közötti korkülönbség egyre nagyobb lett. 1990-ben a 8 osztállyal nem rendelkezők 8,6 évvel vállalták korábban első gyermeküket a diplomásoknál, 2015-ben már 14 évvel.

22. ábra

Az anyák átlagos életkora első gyermekük születésekor a legmagasabb iskolai végzettségük szerint

Gyermekvállalás és iskolai végzettség a népszámlálás alapján

A népszámlálás adatai lehetővé teszik a teljes termékenységi arányszám iskolai végzettség szerinti vizsgálatát. A 2011. évi népszámlálás eredményei szerint az iskolai végzettség emelkedésével csökkent a gyermekszám az érettségizőkig bezáróan, a diplomával rendelkező nők gyermekszáma ugyanis meghaladta az érettségizettekét. Az egyszerű reprodukcióhoz szükséges gyermekszám egyedül a 8-nál kevesebb osztályt végzettek körében biztosított, az érettségivel rendelkezők viszont átlagosan alig több mint egy gyermeknek adnának csak életet. A 2001. évi népszámlálás adataihoz képest a legfeljebb nyolc osztályt végzettek és a diplomások körében emelkedett a gyermekszám, a középfokú végzettséggel rendelkezők esetében pedig csökkent.

Az adatok értelmezésekor tekintettel kell lenni arra, hogy a szülőképes korú női népesség iskolai végzettség szerinti összetételében jelentős változások történtek az elmúlt néhány évtizedben. Visszaesett az alacsony végzettséggel rendelkezők aránya és emelkedett közép- és felsőfokú végzettségűeké. A nyolc osztályt végzettek aránya felére esett vissza, a diplomásoké viszont megduplázódott. Ez azt jelenti, hogy az alacsonyabb végzettségű, de magasabb termékenységgel rendelkező nők aránya csökkent, a magasabb végzettséget szerzett, de alacsonyabb termékenységgel rendelkezők pedig nőtt a teljes népességben belül.

2.6. Nemzetközi kitekintés

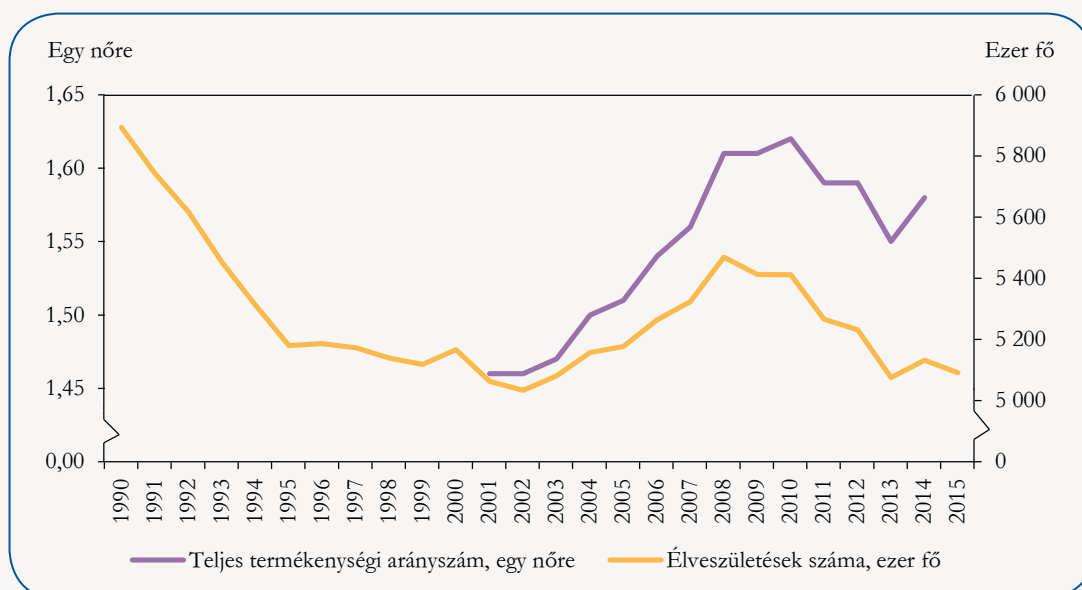
Az EU-28 országaiban 1990 és 2002 között néhány év kivételével csökkent a születések száma. 2003-tól emelkedő trend vette kezdetét, ami a gazdasági válság évében megszakadt. 2009-től ismét csökkenés figyelhető meg. A 2014. évi emelkedést követően 2015-ben a 2002-es és 2013-as mélypont közelébe mérséklődött a születések száma: 5 millió 91 ezer újszülöttet regisztráltak.

Az időszak elején Németországban született a legtöbb gyermek, több mint 900 ezer. 2015-re olyan mértékben visszaesett a születésszáma, hogy Franciaország és Nagy-Britannia mögött a harmadik helyre szorult vissza. Spanyolország, Írország, Luxemburg és Franciaország kivételével valamennyi tagállamban csökkent az újszülöttek száma az elmúlt bő két évtized alatt.

2002 és 2010 között szinte folyamatos növekedést követően 1,46-ról 1,62-ra emelkedett az Európai Unió teljes termékenységi arányszáma. 2011 óta csökkenő tendencia vette kezdetét, amit 2014-ben emelkedés követett. A 2014. évi termékenységi viszonyok mellett 1,58 gyermeket hozna világra egy nő élete folyamán.

23. ábra

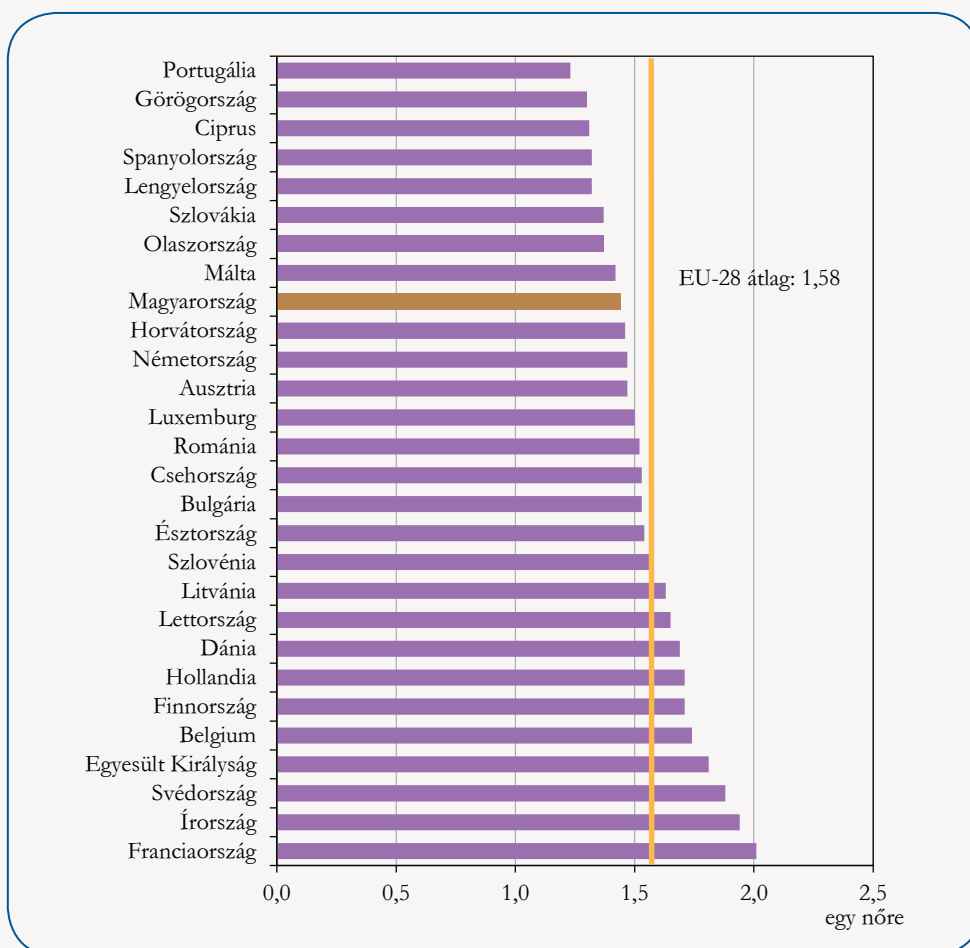
Az éves születések száma és a teljes termékenységi arányszám az Európai Unióban

A teljes termékenységi arányszám területi megoszlásánál regionális különbségek figyelhetők meg: Dél-, Kelet- és Közép-Európát alacsonyabb termékenység jellemzi, mint Észak- és Nyugat-Európát. 2014-ben a legmagasabb, reprodukciós szintet megközelítő termékenység Franciaországban (2,01) és Írországban (1,94) volt, míg a legalacsonyabb értékkel Portugália (1,23) és Görögország (1,30) rendelkezett. Magyarország a 20. helyen áll a 28 tagállam rangsorában. A legalacsonyabb és a legmagasabb termékenységű országok közötti különbségek tekintetében nem történt jelentős változás az elmúlt két és fél évtizedben.

24. ábra

Teljes termékenységi arányszám az Európai Unió tagállamaiban, 2014

A házasságon kívüli születések aránya az 1990-es évek közepét jellemző 20%-ról a duplájára emelkedett, 2012-ben a gyermekek 40%-a házasságon kívül jött világra az unióban. A növekedés valamennyi országban megfigyelhető volt. A rendelkezésre álló adatok alapján 2014-ben 10% alatt volt a házasságon kívüli gyermekvállalási arány Görögországban, 20% alatti Horvátországban. Négy tagállamban: Bulgáriában, Szlovéniában, Svédországban és Dániában a gyermekek többsége házasságon kívül született. Magyarország a középmezőnyben helyezkedik el, 14 tagállamban alacsonyabb a házasságon kívüli születések aránya a hazainál.

A gyermekvállalás átlagéletkora az elmúlt másfél évtizedben egyenesen emelkedett az EU-ban. A 2001. évi 29,0 évről 2014-ben 30,4 évre növekedett. Bulgáriában és Romániában a jelentős emelkedés ellenére 28,0 év alatt maradt a gyermekvállalási életkor. Hat tagállamban 31,0 éves kor fölött volt a mutató értéke 2014-ben. Spanyolországban, Írországban és Olaszországban szültek legkésőbb a nők.

2014-ben Olaszországban, Spanyolországban és Luxemburgban a 30. életév után vállalták első gyermeküket a nők, Bulgáriában pedig ez az életkor nem érte el a 26. évet. Magyarország a 27,7 éves adattal a tagállamok rangsorának utolsó harmadában helyezkedik el az első gyermek vállalásának életkora tekintetében.

3. Párkapcsolatok és családstabilitás

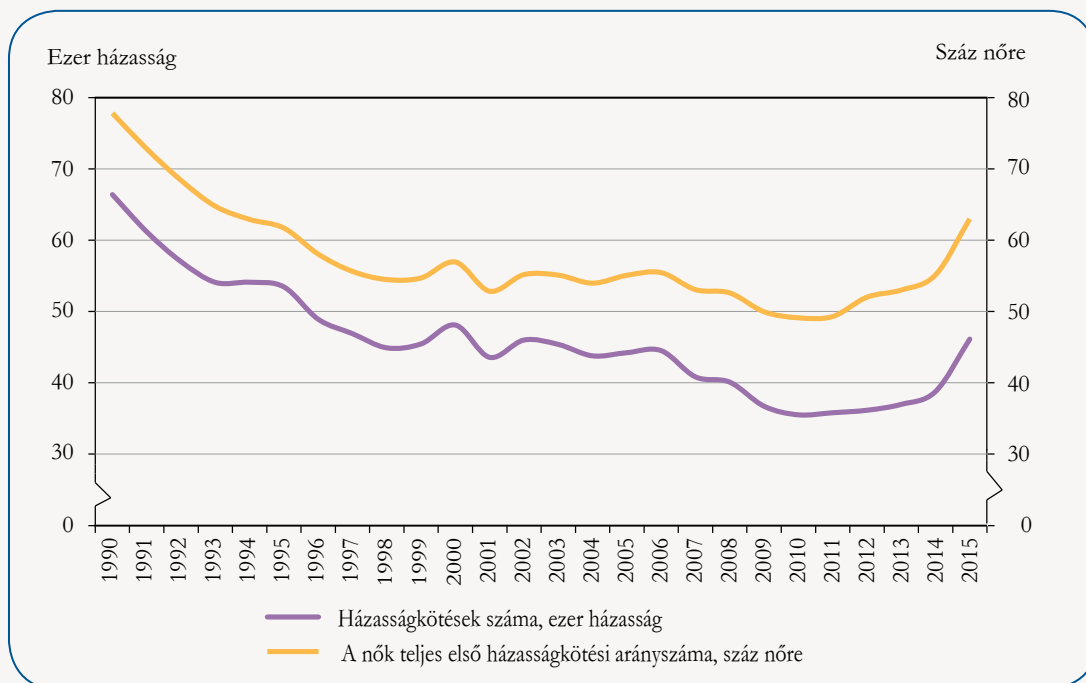
3.1. A házasságkötések alakulása, jellemzői

A párkapcsolatok legáltalánosabb formája a házasság, stabilitásukat pedig a válások számbavételével és jellemzőivel mérjük. Az elmúlt 26 évben azonban jelentős változások történtek, a hagyományos értelemben vett párkapcsolati formák köre kiszélesedett, átalakult, számottevő mértékben elterjedtek az élettársi kapcsolatok. Meghatározóvá váltak az úgynevezett látogató partnerkapcsolatok is, a külön háztartásban, de tartós párkapcsolatban élők. Jelentős változás továbbá, hogy 2009 júliusa óta az azonos nemű párok is bejegyeztethetik kapcsolatukat az anyakönyvvezető előtt. Az élettársi kapcsolatokról csak a népszámlálások, mikrocenzusok alkalmával tudunk megbízható információkat szerezni, így bár a házasságkötések száma és a népességhez viszonyított aránya visszaesett, még mindig ez a legalapvetőbb mutatószámunk, ha a párkapcsolatok évenkénti alakulását szeretnénk vizsgálni.

1990 óta a házasságkötések száma néhány kisebb ingadozástól eltekintve folyamatosan csökkent. 2010-ben érte el mélypontját, amikor mindössze 35 520 házasságkötés történt. Ez 47%-kal volt alacsonyabb, mint az 1990-ben mért frigyek száma. Ezt követően egy lassú emelkedés figyelhető meg 2014-ig, amikor már 38 780 házasságkötést regisztráltak Magyarországon. Az elmúlt néhány évben tapasztalható növekedés ütemét jelentősen felülmúlta a 2015-ben jegyzett 46 137 házasságkötés, ami már megközelítette a 2000-es évek csúcspontjának számító 48 110-es értéket. Mindezek ellenére az 1990-es házasságkötési hajlandósághoz viszonyítva továbbra is számottevő, 31%-os az elmaradás.

25. ábra

A házasságkötések száma és a nők teljes első házasságkötési arányszáma

A nők teljes első házasságkötési arányszáma (TEHA) azt mutatja meg, hogy a 15 éves kort elért nők közül mennyien kötnek meg első házasságukat 50 éves korukig, ha az adott év életkor szerinti első házasságkötései tartósan fennmaradnának. A TEHA együtt mozog a házasságkötések trendjével, hiszen a női házasságkötések döntő hányada első házasság. Az elmúlt negyedszázadot alapvetően csökkenés jellemezte, de 2011-ben kedvező irányba mozdult a mutató értéke és a 2015-ös nagymértékű házassági többletnek köszönhetően meghaladta az 1994-ben mért értéket. 1990-ben a hajdonok 77%-a kötötte meg első házasságát 50 éves koráig, a 2010-es mélypont évében ez 39%-ra csökkent. 2015-ben 57% volt

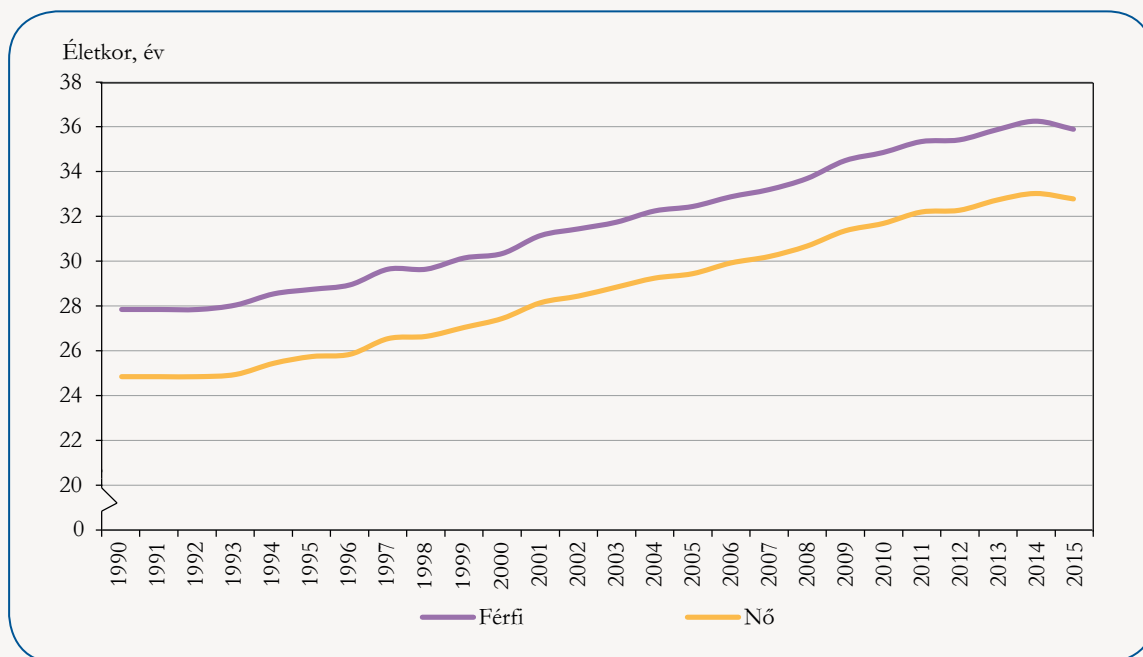
a mutató értéke, ami azt jelenti, hogy a hajadonok több, mint a fele lépne házasságra szülőképes kora végéig, amennyiben az adott év házasságkötési szokásait változatlanok tekintjük.

A párkapcsolatok alakulásáról úgy is nyerhetünk információkat, ha a házasságra lépőket előző családi állapotuk szerint is vizsgáljuk. A házasodók legnagyobb arányát még mindig a nőtlenek és hajadonok teszik ki. 2015-ben az esetek 69%-ában egyik fél sem volt korábban házas, ami 3,6 százalékponttal kevesebb, mint a vizsgált időszak kezdetén. A férfiak és a nők közel azonos arányban oszlanak meg a szerint, hogy először lépnek házasságra vagy újránházasodók. Ebből a szempontból a nemek közötti eltérés végig rendkívül alacsony (1 százalékpont körüli) volt az elmúlt 26 évben. Az újránházasodók nemek szerinti megoszlásában 1990 kivételével minden évben inkább a férfiakra volt jellemzőbb az újránházasodás. E mögött eltérő folyamatok húzódnak meg aszerint, hogy özvegy vagy elvált-e a házasuló fél. Az előbbieket között a nők, az utóbbiak között a férfiak részaránya magasabb. 2015-ben 19% volt azoknak az aránya, ahol a házasságkötést megelőzően az egyik fél korábban már volt házas, ami 3,0 százalékpontos emelkedést jelentett 1990-hez képest. A vizsgált időszak kezdetén még 12% volt azoknak a frigyeknek az aránya, ahol a feleségnek és a férjnek sem ez volt első házasságkötése, ez az érték 2015-ben 13%-ra növekedett. Mindezek alapján elmondható, hogy 1990 óta napjainkig az újránházasodások részarányának lassú emelkedése figyelhető meg.

Mindkét nemnél radikális változás következett be a házasságkötési életkorban. Az elmúlt 26 évben az átlagos életkor a férfiaknál 27,9-ről 35,9 évre, a nőknél 24,9-ről 32,8 évre emelkedett. 2015-ben megállt az emelkedő tendencia az átlagkor tekintetében: 2014-hez viszonyítva a férfiaknál 0,4, a nőknél 0,2 éves csökkenés történt.

26. ábra

Átlagos életkor a házasságkötéskor

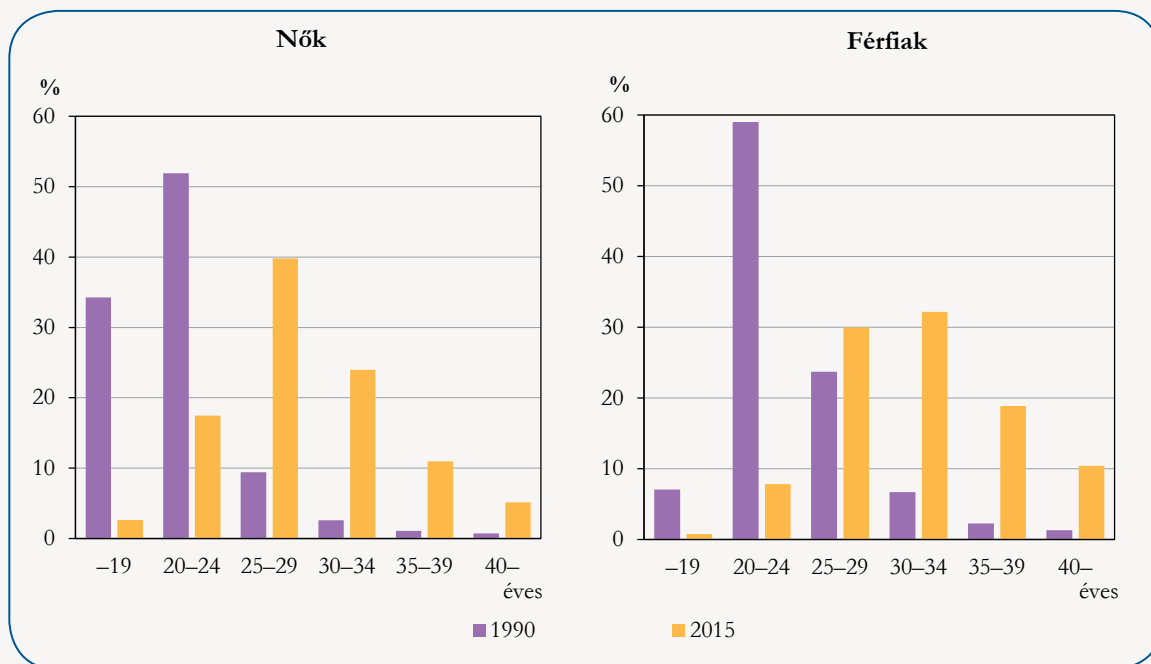
1990-ben a nők leggyakrabban a húszas éveik elején (44%) és 19 éves koruk előtt (27%) mentek férjhez, ennek eredményeként a házasságkötések majdnem háromnegyede a menyasszonyok 25 éves kora előtt történt meg. Az elmúlt 26 évben jelentősen átalakult a korszerkezet, 2015-ben a legfiatalabb korcsoportok már csak 16%-át adták az összes házasságkötésnek. A vizsgált életkorokba tartozók közül a 20 éven aluliak voltak a legalulreprezentáltak, számuk csupán 951 volt a 26 évvel korábbi, 18 259-cel szemben. Napjainkra a legjellemzőbb csoport a 25–29 (32%), illetve a 30–34 éveseké (22%), de az ettől idősebbeknél is jelentős emelkedés történt. Az idősebb életkorokra halasztott házasságok azonban nem pótolják a fiatalabb korcsoportokból eltűnő eseményeket. A férfiak esetében a 30 év felettiéknél történt emelkedés, legnagyobb mértékben a 35–39 évesek körében. 1990-ben még a húszas éveikben járó férfiak járultak a leggyakrabban az anyakönyvvezetők elé, 2015-ben a nőkhöz hasonlóan már itt is a

25–29 (24%), és a 30–34 évesek (27%) aránya volt a legmagasabb, míg a 30 év alatti korcsoportból a menyasszonyoknál is ritkábban kerülnek ki a vőlegények.

A nők átlagos életkora az első házasságkötéskor 22,0-ről 29,6 évre emelkedett, a férfiaknál 24,7-ről 32,4-re. Mindkét nemnél kisebb mértékű növekedés figyelhető meg, mint az összes házasságkötést figyelembe vevő átlagos életkornál, azonban itt is rendkívül szembetűnő a házasságkötési kor kitolódása. 1990-ben a nők 86%-a már 25 éves kora előtt megkötötte első házasságát, 2015-ben azonban már csak 20%-uk. 2015-ben a 15–34 éves hajadonok házasodtak olyan arányban, mint 1990-ben a 25 éven aluliak. 1990-ben a 20–24 éves nőtlen férfiak körében volt a legnépszerűbb a házasságkötés (59%), de a nőkhöz hasonlóan itt is számottevően kitolódott a kor, és 2015-ben már a 30–34 éves korcsoport volt a legnagyobb arányú (32%). Összességében kijelenthető, hogy minél fiatalabb életkorúakat vizsgálunk, annál nagyobb a házasságkötések csökkenésének mértéke. A legnagyobb eltérés a tizenéves menyasszonyok és vőlegények számában következett be, akik gyakorlatilag eltűntek a házasodók közül.

27. ábra

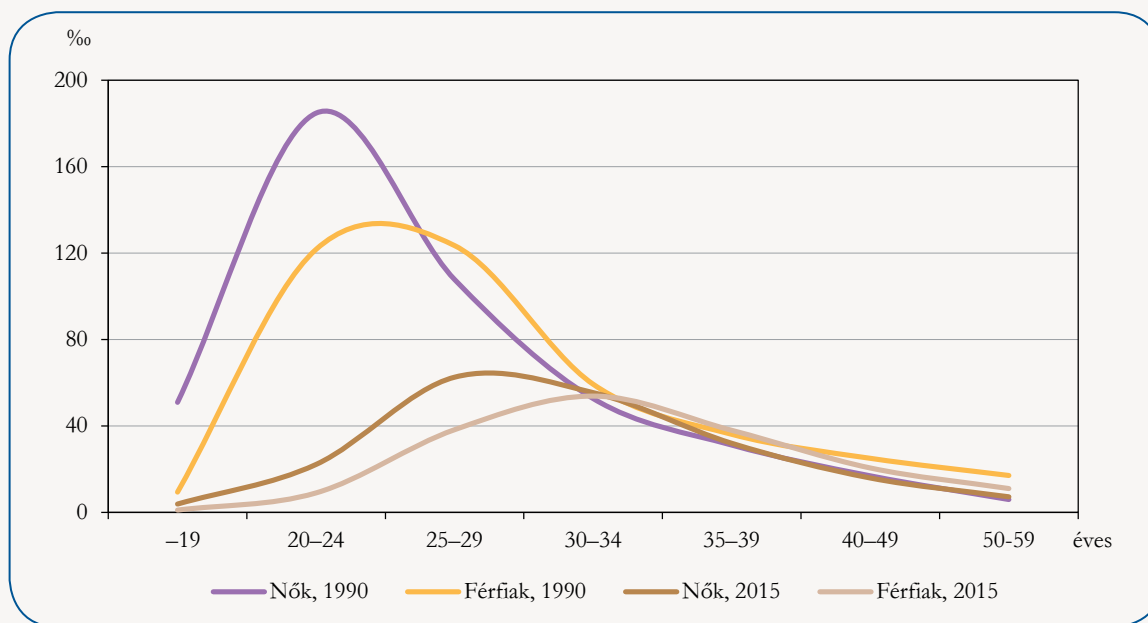
Az első házasságkötések korcsoportos megoszlása nemenként

A házasságkötések intenzitását az ezer megfelelő korú nem házas nőre/férfira jutó frigyek száma mutatja. A mutató értékét nemcsak a megfelelő életkorban lévők száma, hanem ezen belül a nem házasok nagysága is befolyásolja. A vizsgált időszak kezdetén ezer 15 éves és idősebb nem házas férfira 47,4, nőre 35,9 házasság jutott. Napjainkra mindkét mutató több mint a felére csökkent, előbbiek 2012-ben, utóbbiak 2011-ben érték el a minimumértéküket. Az elmúlt néhány év kedvező tendenciájának hatására a mutató kismértékben emelkedett, 2015-ben a tisztított arányszám elérte a férfiaknál a 21,1, a nőknél a 17,3 ezreléket. Korcsoportonként vizsgálva a legjelentősebb visszaesés a 20–24 éves korcsoportban történt, ahol alig 9 házasság jut ezer nem házas férfira a vizsgált időszak kezdetén tapasztalt 122-vel szemben. 1990-ben a 25–29 évesek körében volt a legmagasabb a házasodási kedv, amely 2005-től kitolódott a 30–34 éves korcsoportra. Mindez összefüggésben áll a házasodási kor és az újránházasodók számának emelkedésével.

28. ábra

Ezer megfelelő korú nem házas nőre és férfira jutó házasságkötés

2015-ben a házasságot megelőző családi állapottól függetlenül a férfiak népességhez viszonyított száma szerint a legnagyobb arányban 25–39 éves korban házasodnak. Az elvált és özvegy férfiak körében szintén 40 éves kor előtt nagyobb az újránházasodási kedv, ugyanakkor 1990-hez képest összességében itt is jelentős visszaesés tapasztalható. A nőtlen férfiaknál hasonló trendet figyelhetünk meg, mint a teljes férfinépességben. Eltérés, hogy a 30 év feletti nőtlen férfiak valamennyi korcsoportjában kismértékű növekedés figyelhető meg, ez azonban nem tudta ellensúlyozni az özvegyek és az elváltak csökkenő házasságkötéseit. A férfikkal ellentétben a nőknél a legnagyobb mértékű visszaesés a 19 éves és fiatalabb korcsoportban történt. A vizsgált időszak kezdetén ezer nem házas nőre még 36 házasságkötés jutott, a legnagyobb arányban pedig a 20-as éveikben járó hölgyek házasodtak. 2015-ben a legfiatalabbak arányszáma 51 ezrelékről 4 ezrelékre zuhant, miközben a legmagasabb házasodási kedv a 25–34 éves korcsoportokra tolódott ki. Kedvező irányú elmozdulás jellemezte az 50 éves és idősebb nőket, de a 30–39 évesek körében is kismértékű változás történt. Ezt a kismértékű növekedést a korábban hajdon családi állapotúak csoportjában történt emelkedés eredményezte.

Élettársi kapcsolatok

Az élettársi kapcsolatokról nem rendelkezünk teljes körű adatokkal, jogi értelemben nem tekinthető hivatalos családi állapotnak, ezért nincs róla rendszeres, évenkénti népmozgalmi statisztika. A számbavételét az is nehezíti, hogy sem a kapcsolat kezdetéről, sem a befejezéséről nem állnak rendelkezésre pontos információk, így azok tartósságát sem lehet meghatározni. A népszámlálások, mikrocenzusok és a célirányos kutatások során nyert adatok alapján nyílik lehetőség a folyamat alakulásának elemzésére.

1990-ben a 15 éves és idősebb népesség 3,0%-a élt élettársi kapcsolatban, ami 2011-ig 11%-ra emelkedett. A legutóbbi népszámlálási adatok szerint a párkapcsolaton alapuló családok száma 2 177 ezer volt, aminek 15%-a élettársi kapcsolat volt, ez az érték két évtizeddel korábban alig múlta felül a 4%-ot. Ennek az együttélési formának a természete jelentősen átalakult az évek során. Magyarországon a kilencvenes években elsősorban az özvegy, illetve elvált családi állapotúak éltek együtt partnerükkel házasság megkötése nélkül. Ezekben az esetekben olyan tartós kapcsolatokról volt szó, amelyeket korábban már megelőzött egy házastársi viszony. Ez a gyakorlat az elmúlt évtizedekben megváltozott, és felcserélődtek a szereplők. Napjainkban a nőtlen és hajdon családi állapotúakat jellemzi leginkább ez az életforma. Ezt egyrészt tekinthetjük a házasság előszobájának, egy tartós párkapcsolati formának, illetve a házasság alternatívájának is.

3.2. A válások alakulása, jellemzői

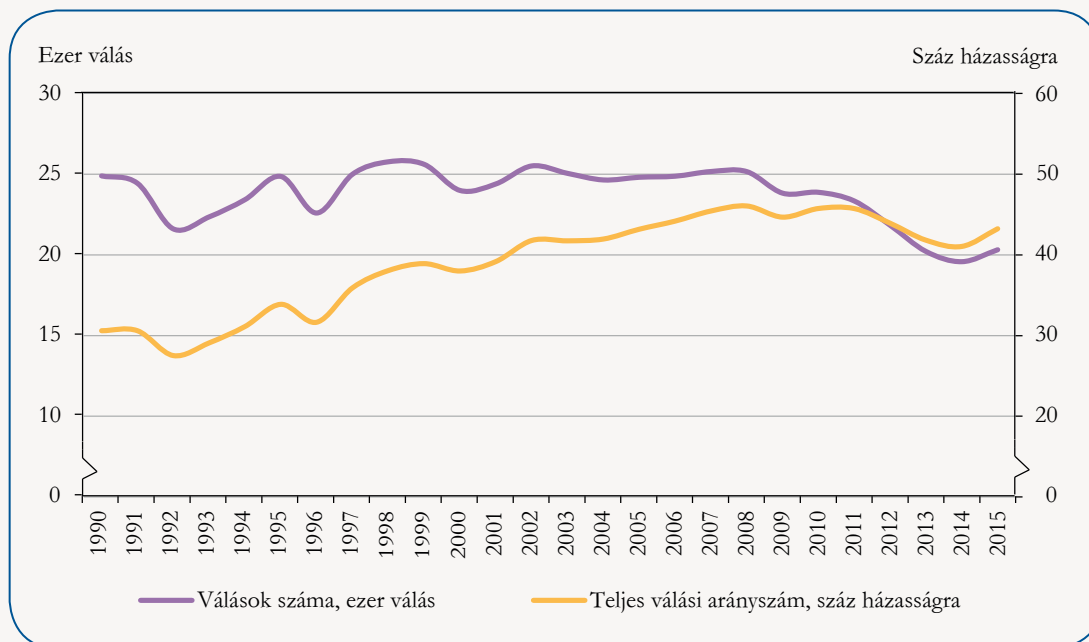
A párkapcsolatok tartósságát azok felbomlásának gyakoriságával jellemezzük. A házasságkötések esetében ez egyszerűen mérhető, hiszen egy pontosan definiált jogi aktusról van szó. A válások alatt – 1960 óta – a jogerőre emelkedett bírói ítélettel felbontott vagy érvénytelenített házasságokat értjük. Nehezebb dolgunk van, ha az élettársi kapcsolatok stabilitását szeretnénk mérni, hiszen sem a kapcsolatok létrejöttéről, sem azok felbomlásáról nem rendelkezünk teljes körű adatokkal. Éppen ezért a válásokat is csak a házasságokhoz viszonyítjuk, esetleg az adott évben történt házasságkötésekkel vetjük egybe.

A válások abszolút száma igen változatos képet mutat, kisebb-nagyobb ingadozások figyelhetők meg mindkét irányba az elmúlt 26 évben. A rendszerváltást követően 1998-ban tetőzött a válások száma (25 763), amihez képest a 2010-től indult csökkenés következtében 2014-ig csaknem 25%-os visszaesés történt. A vizsgált időszakban 2014-ben először süllyedt 20 ezer alá, ezt követően 2015-ben egy kismértékű növekedés történt, ekkor 20 315 válást regisztráltak.

A válások abszolút számával azonban egyre kevésbé jellemezhető a házasságok stabilitása, mivel a házasságban élők száma és aránya is jelentősen visszaesett. Pontosabb képet kapunk, ha a válások számát a házasságok megszűnése szempontjából potenciálisan kitett megfelelő korú és családi állapotú népességhez viszonyítjuk. A 15 éves és idősebb házas férfi, illetve női népességhez viszonyított arányszám 1990-ben mindkét nem esetében 9,9 ezrelék volt, ami 2015-re 11,4-re emelkedett. A válások számának alakulása a házas népesség részarányán kívül szorosan összefügg a jogi szabályozással is, ami egy adott időszakban nehezítheti vagy könnyítheti a hivatalos különválást. Bár számszakilag 2014-ben volt a legkevesebb a válások száma 1990 óta, de ha az ezer fennálló házassággal vetjük össze, akkor 1992-ben volt a legalacsonyabb a mutató a vizsgált időszakban. Ekkor 8,8 válás jutott ezer házasságra, szemben a 2008. évi 12,5-del, ami a vizsgált időszak legmagasabb értéke volt. 2015-ben ezer házasságra több mint 11 válás jutott (11,4).

29. ábra

A válások száma és a teljes válási arányszám

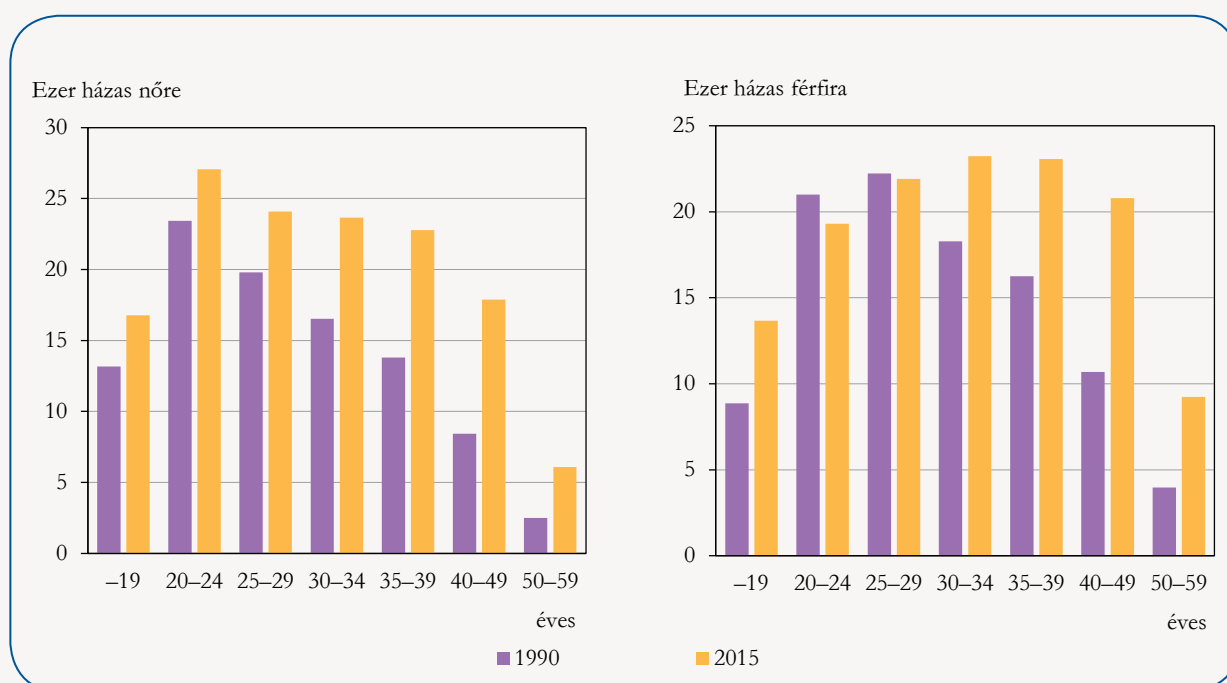
A családstabilitásról a teljes válási arányszám (TVA) vizsgálatával kapjuk a legpontosabb képet. Ez a mutatószám figyelembe veszi a megszűnt házasságok időtartamát, és megmutatja, hogy változatlan válási gyakoriságok mellett a megfigyelt időszakban kötött házasságokból mennyi végződik válással. 2015-ben a TVA szerint a házasságok 43%-a bomlana fel, ami jelentős emelkedést jelent 1990-hez képest, amikor még 31% volt a megszűnések részaránya. Az abszolút számok alapján mind a házasságkötések, mind a válások száma csökkent a vizsgált két és fél évtized alatt, de a TVA rávilágít arra, hogy a kapcsolatok stabilitása megingott, napjainkban az egyre kevesebb házasságkötésből egyre több végződik válással.

A megszűnt házasságok átlagos időtartama 1990 óta folyamatosan emelkedik. Akkor 11 évet töltöttek együtt átlagosan a párok, napjainkban 14-et. 2015-ben a legtöbb válás a 2006-ban kötött házasságokból keletkezett, számszerűleg 920 a 20 315-ből. Ebben az esetben is a házasságtartam növekedése figyelhető meg, 1990-ben még a 3 évvel korábban kötött házasságok szűntek meg a legnagyobb arányban. 2015-ben a házasságok 41%-a a 10. házassági évforduló előtt bomlott fel, 73%-a a 20. előtt. A két szélsőséges esetben azonban 68 napos, illetve 61 éves házasságtartam után mondta ki a bíróság a jogerős ítéletet.

A házasságkötésekhez hasonlóan a válásoknál is 1990 óta folyamatosan emelkedik a felek átlagéletkora. A vizsgált időszak elején a férfiak átlagosan 37,2, a nők 34,3 évesen bontották fel házasságukat. 2015-re mindkét nemnél közel 7 éves növekedés történt, ekkor a férfiakat már 44,2, a nőket 41,2-es átlagos életkor jellemezte a házasság felbontásakor. Az ezer házas nőre jutó válások száma minden korcsoportban emelkedett az elmúlt 26 évben. Ami nem változott, hogy továbbra is a 20–24 éves hölgyeket jellemzi leginkább a különválás, ami a vizsgált időszak kezdetén 23,4 ezreléket, a végén 27,1 ezreléket jelentett. A legjelentősebb növekedés a 30-as és a 40-es korcsoportokban fordult elő. Mindkét nem esetében elmondható, hogy 20–40 éves kor között bomlik fel a házasságok zöme. A 30 év feletti férfiak aránya emelkedett az elmúlt 26 évben, a fiatalabb korcsoportokban ellenben enyhe visszaesés tapasztalható. A házas férfiakhoz viszonyított arányszám szerint a 30–34 éves férfiak válnak a leggyakrabban. A váláskori átlagos életkor emelkedése a házasságkötési életkor, illetve a házasságtartam növekedésével is magyarázható.

30. ábra

Válás korcsoportok szerint

A válások alakulásának vizsgálatakor sok szempontból fontos a házasfeleken kívül a házasság felbontásában érintett további szereplők, az érintett gyerekek számbavétele. Évről évre egyre több olyan válás történik, amelyben nem voltak közös kiskorú gyermekek, 2015-ben ezeknek az eseteknek az aránya 45% volt. Szám szerint összesen 17 457 kiskorút (csaknem egynegyedük 7 éven aluli) érintett a válás. A gyermekes családok több mint felében 1 gyermek élt. 1990-ben még 26 103 gyermek (35%-uk 7 éven aluli) volt közvetlen résztvevője szülei válásának. Azóta csökkent azoknak a különválásoknak az aránya, ahol van közös gyermek. Ennek egyik egyértelmű oka a házasságon kívüli születések arányának növekedése, valamint a termékenység általános csökkenése, továbbá, hogy hosszabb időtartam után bomlik fel a házasság.³ Az esetek kétharmadában a feleség kezdeményezi a házasság felbontását, de a férfiak által benyújtott keresetek száma 1990 óta lassan emelkedik. A gyermekek a válást követően nagyobb arányban kerülnek

³ 1999-től a válási statisztika a közös gyermekek alatt az életben lévő közös kiskorú gyermekeket jegyzi.

az anyához. Növekedett a szülők által közös gyerekfelügyeletet vállalók hányada is, jelenleg a felbontott házasságok mintegy 11%-a ilyen. Az apánál történő elhelyezés kismértékben csökkent 1990 óta, az esetek 5,9%-ban kapják meg a kizárólagos felügyeletet.

2. tábla

Válás a közös kiskorú gyermekek száma szerint

Év	Válás		Életben lévő közös kiskorú gyermekek száma		
	kiskorú gyermek nélkül ^{a)}	összesen	0–6 éves	7–17 éves	összesen
1990	7 347	24 888	9 022	17 081	26 103
1995	6 270	24 857	8 769	16 166	24 935
2000	9 063	23 987	7 182	15 744	22 926
2005	9 656	24 804	6 833	17 566	24 399
2010	9 674	23 873	5 799	16 942	22 741
2014	8 652	19 576	4 209	12 800	17 009
2015	9 101	20 315	4 121	13 336	17 457

a) 1990-ben és 1995-ben közös gyermek nélkül.

A családalapítás és -stabilitás társadalmi különbségei

A népszámlálások lehetőséget teremtenek a népesedési folyamatok társadalmi különbségek szerinti teljes körű vizsgálatára. Az első házasságkötések és válások iskolai végzettség és gazdasági aktivitás mentén történő elemzése határozott különbségeket mutat.

A felsőfokú végzettségű nők kötik meg a legkésőbb, a 8 osztályt végeztek a leghamarabb első házasságukat. 1990 óta a legjelentősebb növekedés (9 év) a szakmunkás, illetve szakiskolai végzettségűek körében volt. A 2011-es adatok szerint a tizenéves korban történő házasságra lépés az általános iskolát sem végeztek, illetve a szakmát tanultak körében a leggyakoribb. A 8 osztályt végeztek és szakmával rendelkező nők 20–24 éves korukban kötik meg a legtöbb házasságot. A felsőfokú végzettségűek aránya a 20 év feletti korcsoportokban – ezen belül a 25–29 éves korban – kiemelkedő. Az érettségizett nők 35 év alatti házasságkötései nem érik el az országos átlagot. A 2011. évi népszámlálás adatai alapján megállapítható, hogy a képzettség emelkedésével a házasságkötés gyakorisága is nő.

A gazdasági aktivitás szerinti vizsgálatból kiderül, hogy a fiatalkori (19 éves kor alatti) házasság szinte kizárólag az inaktív és munkanélküli hölgyekre jellemző. A foglalkoztatott nők házasságkötéseinek gyakorisága magas, minden korcsoportban meghaladja az országos átlagot. A kereső tevékenységet folytató nőknél a legnagyobb a valószínűség arra, hogy 50 éves korukig házasságot kötnek (ezer nő közül 613). Ezzel szemben az eltartottnak és az inaktívknak kisebb az esélyük a házasság megkötésére (ezer nőből 235, illetve 239).

A fiatalabb életkorokban történő válások az alacsony iskolai végzettségű nőkre jellemzőek, ami összefüggésben van azzal, hogy a korai házasságkötések is a kevésbé képzettségre jellemzőek. A negyvenes éveik második felétől az egyetem, főiskolát végzett hölgyek körében a leggyakoribb a házasságfelbontás. A felek iskolai végzettségének összehasonlításakor kiderül, hogy a válások több mint felében (52%) azonos képzettséggel rendelkeztek a házastársak. Ezek jelentős részében érettségi nélküli, középfokú végzettségről beszélünk. Az eltérő iskolázottság számottevő részében a nő végzettsége a magasabb, sőt az is kiderült, hogy minél nagyobb az eltérés a korábbi feleség javára, annál nagyobb a válások gyakorisága. Az átlagosnál stabilabbak azok a házasságok, ahol a férj iskolai végzettsége magasabb a feleségénél.

A házastársak gazdasági aktivitása szempontjából mind a két fél részéről a munkanélküliség előfordulása jelenti a legnagyobb kockázatot. A legkisebb válási gyakoriság az inaktív feleknél – elsősorban a nyugdíjasok körében – figyelhető meg.

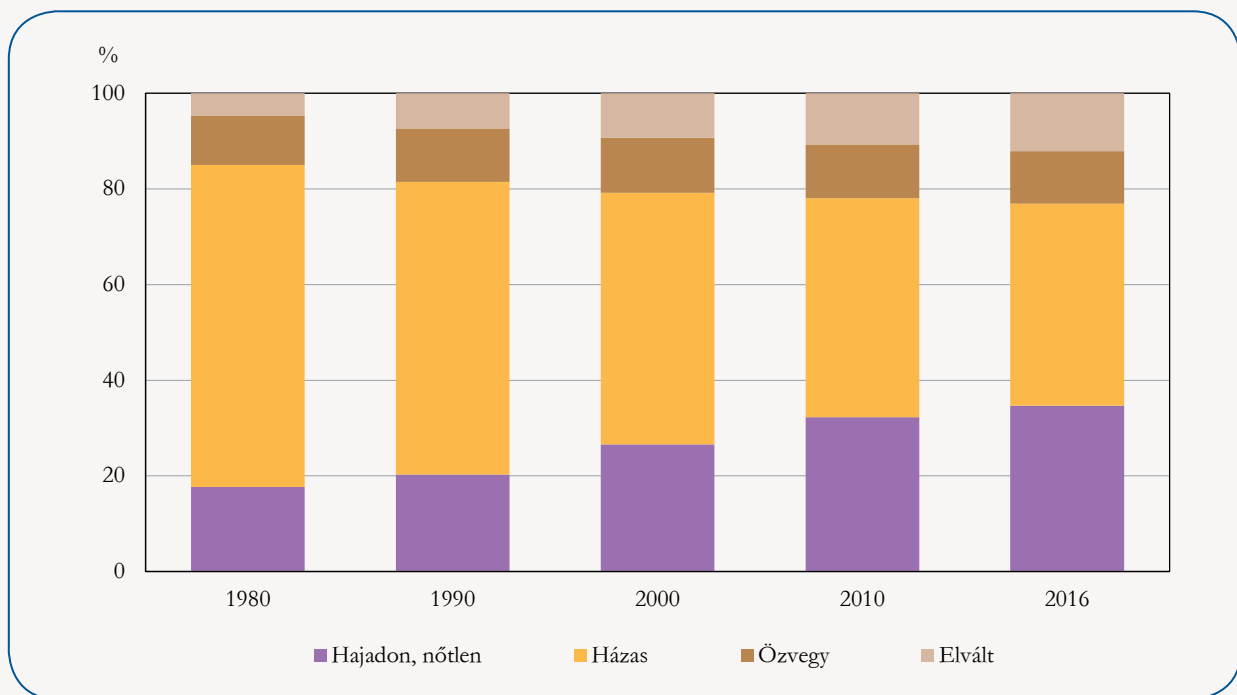
3.3. A házasságok mérlege

A házasságkötések nagyon sokáig a párkapcsolatok alapját képezték, az 1990-es években azonban egyértelmű csökkenő tendenciának lehettünk tanúi. 1988 előtt még a házas népesség tette ki a teljes népesség felét. A házasságkötések számának csökkenésével párhuzamosan emelkedett azok száma, akik még soha nem léptek frigyre. 2007-ben következett be az a pont, amikor a nőtlenek és hajadonok nagyobb arányát tették ki a népességnek, mint a házasságban élők. A további vizsgálathoz a 15 év feletti népességet vesszük figyelembe, hiszen a párkapcsolatok szempontjából ez a releváns korcsoport.

2009. július 1-jén a családi állapot új kategóriával egészült ki, a bejegyzett élettársi kapcsolatokéval, amit kizárólag azonos nemű, nagykorú párok köthetnek. 2016. január 1-jén 652 ember élt bejegyzett élettársi kapcsolatban, 67%-uk férfi.

31. ábra

A 15 éves és idősebb népesség családi állapot szerint, január 1.*

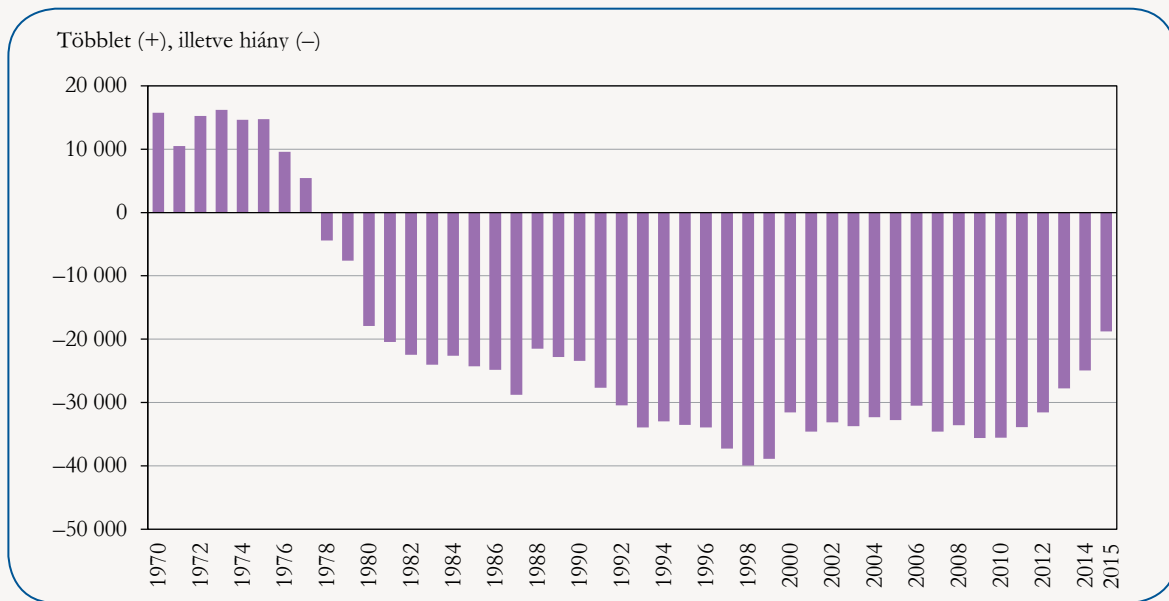

*A bejegyzett élettársi kapcsolatban élők adatait a népességen belül a házas, az özvegy és elvált bejegyzett élettársaké az özvegy és az elvált családi állapotok tartalmazzák.

2016-ban az elváltak aránya a 15 éves és idősebb népességen belül 1980 óta több mint a duplájára, 12%-ra nőtt. Szintén jelentős gyarapodás figyelhető meg a hajadonok, illetve nőtlenek körében, akiknek a részaránya 35%, ami a vizsgált időszak kezdetéhez képest 17 százalékpontos emelkedés. Mindeközben a házas családi állapotúak aránya drasztikusan visszaesett, 1980-ban a vizsgált korcsoport kétharmada még házas kapcsolatban élt, ami 2016-ig 42%-ra apadt. A 25 százalékpontos csökkenés az elmúlt 36 év alatt folyamatosan alakult ki. Az özvegyek arányában nem következett be számottevő változás, napjainkban 11% környékén mozog. A nem házasok 2005 óta folyamatosan nagyobb arányát teszik ki a népességnek, mint a házasok, ám a jogi értelemben nem házas családi állapotba tartozók növekedésében közrejátszik az élettársi kapcsolatban élők részarányának emelkedése. Ők azok a férfiak és nők, akik nem kötöttek házasságot, de tartósan és ténylegesen együtt élnek, függetlenül attól, hogy erről jogi nyilatkozatot tettek vagy sem. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a népességen belüli arányuk megduplázódott 1990 óta, a 15 éves és idősebb népesség majdnem 11%-a választotta ezt az életformát.

32. ábra

A házasságok mérlege

A házasságok mérlege a házasságkötések, illetve az özvegyülés és a válás miatt megszűnt házasságok különbsége. A mérleg utoljára 1977-ben volt pozitív, azóta több házasság szűnik meg, mint amennyi újonnan létrejön. A mélypont 1998-ban következett be, amikor 39 938 volt a házassági hiány mértéke. Az egyenlegre nem csak a házas, de az előregedő népesség is hatással van. A legtöbb házasság valamelyik fél halálával szűnik meg, de 1990 óta emelkedett a válások aránya is, és 1998 óta a megszűnések már több mint 30%-át adják. Az özvegyülések jelentős része a férj halála miatt következik be, aminek értéke a vizsgált időszak minden évében 72% felett volt. 2009 óta pozitív irányú elmozdulás figyelhető meg, ami a három népmozgalmi esemény együttes javulásának eredménye. 2015-ben a mérleg negatív volt, a válások és az özvegyülések száma 18 781-gyel haladta meg a házasságkötéseket.

3. tábla

A házasságok mérlege

Év	Házasságkötés	Válás	Halál	Összes	Házassági többlet (+), illetve hiány (-)
		által			
		megszűnt házasság			
1990	66 405	24 888	64 929	89 817	-23 412
1995	53 463	24 857	62 154	87 011	-33 548
2000	48 110	23 987	55 698	79 685	-31 575
2005	44 234	24 804	52 201	77 005	-32 771
2010	35 520	23 873	47 208	71 081	-35 561
2014	38 780	19 576	44 134	63 710	-24 930
2015	46 137	20 315	44 603	64 918	-18 781

3.4. Nemzetközi kitekintés

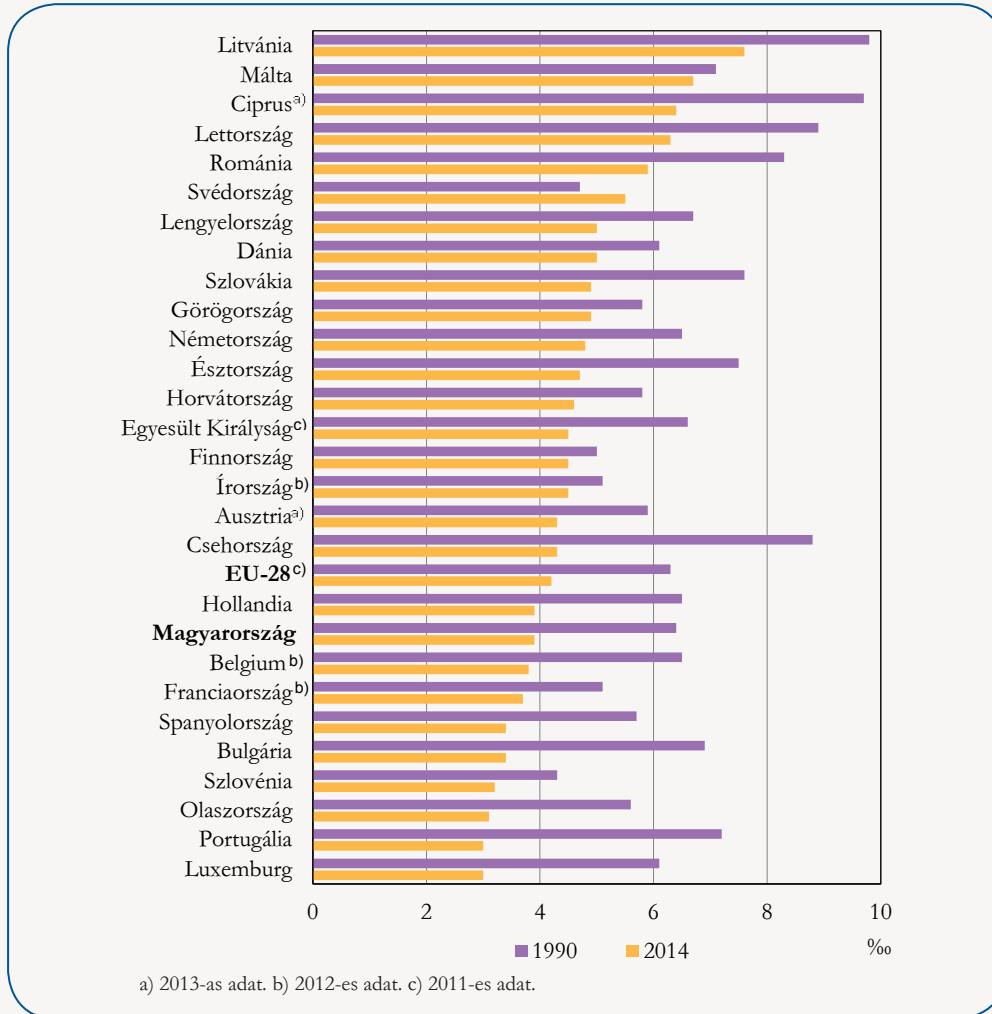
A párkapcsolati formák változása és ezzel együtt a házasságkötések jelentőségének csökkenése egész Európában érzékelhető folyamat. A nyers házasságkötési arányszám alakulása alapján elmondható, hogy az EU-28 országai közül – Svédország kivételével – mindenhol visszaesett a házasságkötési kedv 1990 és 2014 között. Az ezer főre jutó válások számánál nem beszélhetünk ilyen egyértelmű tendenciáról, de az unió átlagát tekintve az arányszám emelkedéséről számolhatunk be.

1990-ben az ezer lakosra jutó házasságkötések átlaga az unió 28 országában 6,3 volt, amit Magyarország 0,1 ezrelépponttal haladt meg. Litvánia 9,8 ezrelékkal vezette a listát, Szlovénia pedig 4,3-del az utolsó

volt. Míg 1990-ben csupán 2 tagállam (Szlovénia és Svédország) értéke volt 5 ezrelék alatt, addig ez a csoport 2014-re 20 tagúra bővült. Egyedül Svédországban növekedett az ezer főre jutó házasságkötések száma 1990 és 2014 között. 2014-ben a legalacsonyabb értéket Luxemburgban és Portugáliában mérték (egyaránt 3,0 ezrelék), a legmagasabbat Litvániában (7,6 ezrelék). A legnagyobb visszaesés Portugáliában, Csehországban, Luxemburgban és Bulgáriában történt, ahol több mint a felére csökkent a mutató értéke a vizsgált időszakban. Magyarországon a nyers házasságkötési arányszám 6,4-ről 3,9-re esett vissza, amivel a tagállami rangsor utolsó harmadába kerültünk. A 2011-es adatok szerint az EU-28 átlaga 4,2 ezrelék, amihez képest 0,3 ezrelékpont hazánk lemaradása.

33. ábra

Ezer lakosra jutó házasságkötés az Európai Unióban

Az ezer lakosra jutó válások számának alakulásakor figyelembe kell vennünk, hogy a mutatók értéke jelentősen függ a népesség kor és családi állapot szerinti összetételétől, továbbá az adott országban érvényes törvényi szabályozástól, kulturális különbségektől. A vizsgált időszak kezdetén, 1990-ben a nyers válási arányszám értéke Lettországban volt a legmagasabb (4,0 ezrelék) és Olaszországban a legalacsonyabb (0,5 ezrelék), a 26 ország átlaga 1,6 ezrelék volt. Írországban csak 1997-ben, Máltán 2011-ben legalizálták a válás intézményét, így ezekből az országokból csak az azt követő évektől vannak adatok. 2014-ben Dánia volt a listavezető, ahol az ezer főre jutó arányszám értéke 3,4 volt. A legkevesebb válás Írországot jellemzi (0,6 ezrelék⁴). Magyarországon jelenleg a válások arányának csökkenése figyelhető meg: 1990-ben 2,4 válás jutott ezer lakosra, 2014-ben már csak 2,0. Az előbbi érték jelentősnek tekinthető, a nyolcadik legmagasabb arányszám volt a vizsgált évben, az utóbbival azonban már a rangsor második felébe kerültünk. Jelenleg csak három ország, Írország, Málta és Olaszország mutatószáma nem éri el az 1 ezreléket.

⁴ 2012-es adat.

4. A halálozások és a halandóság alakulása

4.1. Általános halandóság

A halálozások számát a népesség korstruktúrája és a mortalitás szintje határozza meg. Ez a két összetevő befolyásolja azt, hogy a halálozások száma csökken, növekszik, vagy éppen stagnál. Erre a magyar populáció öregedése kedvezőtlen, míg az általános halandóság javulása kedvező hatást gyakorol.

A második világháború utáni epidemiológiai fejlődés Magyarországon

Dr. Józán Péter orvos, demográfus, kutató a *Válság és megújulás a második világháború utáni epidemiológiai fejlődésben Magyarországon* című, 2008-ban megjelent műve alapján

A szerző a születéskor várható élettartam történeti idősorát vizsgálva három időszakot különböztet meg.

Az elsőt 1948 és 1966 között a reményteljes kezdetnek nevezi. Ebben a szakaszban a kedvezőtlen gazdasági és társadalmi viszonyok ellenére javultak az életkilátások. Ezt a jelenséget epidemiológiai paradoxonnak tartja, és a várható élettartam emelkedésének kezdeti sikereit az orvoslás fejlődésének tulajdonítja. „Kevés ráfordítással, egyszerű intervenciókkal viszonylag könnyű volt az életkilátások javítása, mert a csecsemő-, gyermek- és a fertőző betegségek, tuberkolózis okozta halandóság csökkentéséhez megvoltak a prevenció és a kuráció eszközei és módszerei.” Ez volt a könnyen elérhető tartalékok időszaka.

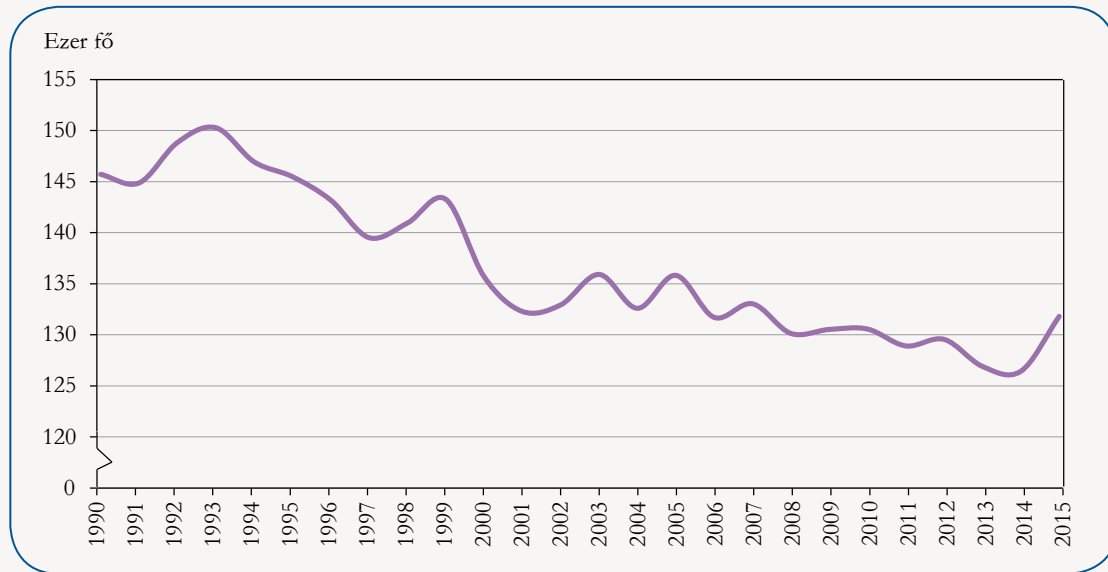
Elemzése szerint 1967 és 1993 közé tehető a krónikus, kvalifikált epidemiológiai válság, amikor a kardiovaszkuláris és daganatos halálozások gyakorisága határozta meg a mortalitás egyre növekvő szintjét. Ez leginkább a középkorú férfiakat érintette, akiknek legnagyobb mértékben estek vissza az életkilátásaik ebben a szakaszban, erre utal a kvalifikált kifejezés is. Ennek okai szerinte többek között a diktatórikus rendszer jellemzőiben keresendők. Részben az egyéni életmódtényezőkben, főleg az alsóbb rétegeket érintő túlzott dohányzásban és alkoholfogyasztásban, továbbá rendszerszinten, a zárt társadalomban, ahol a halandóság csökkentéséhez szükséges dologi feltételek nem álltak rendelkezésre. „Az életmód megváltoztatáshoz, a fizikai környezet minőségének javításához és a korszerű és költséges orvosi technológiához szükséges erőforrásokat a válságba került gazdaság nem volt képes előteremteni.”

A rendszerváltás tette lehetővé a piacgazdaság és a nyitott társadalom kialakulását. Magyarországon ez jelentett fordulatot és új irányt az epidemiológiai fejlődésben is. A kompetitív, nyílt társadalom és az egészségtudatos magatartás hatására a várható élettartam értéke növekedésnek indult.

1990-ben összesen 145 660-an veszítették életüket. Az ezt követő emelkedés következtében 1993-ban a halálozások száma már meghaladta a 150 ezret. Ez volt a hatvanas évek közepe óta tartó epidemiológiai krízis mélypontja. Két évtized távlatából kijelenthető, hogy 1994 volt a válságos évtizedekből történő kilábalás első éve. Az azóta eltelt időszakban a halandóságot kisebb ingadozásokkal tarkítva, de alapvetően csökkenő tendencia jellemzi. 1993-ról 2014-re 16%-kal esett vissza a halálozások éves száma, ami 2014-ben összesen 126 308 elhunytat jelentett, ehhez foghatóan alacsony értéket több mint négy évtizede nem regisztráltak. Ezt követően 2015-ben 131 697-en haltak meg, ami közel 5400-zal túlta felül az előző évit. A jelentős mortalitási többlet háttérében a 2015 első negyedében tapasztalható nagymértékű halálozási növekmény áll.

34. ábra

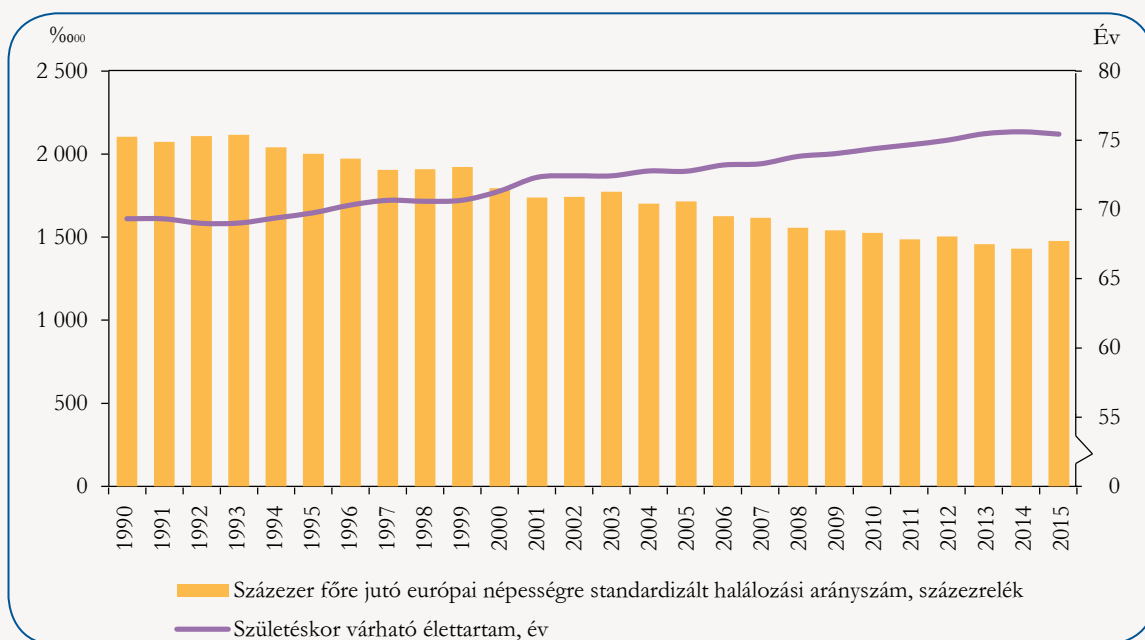
A halálozások száma

A hazai népesség epidemiológiai fejlődése 1990 és 2015 között⁵ több szakaszra osztható. Az első 1993-ig, a krízis mélypontjáig tartó, csökkenő életkilátásokkal jellemezhető időszak. 1993 és 2001 közé tehető a második szakasz, amikor egyenetlenül, de jelentős mértékben, 3,3 évvel emelkedett a születéskor várható élettartam. A harmadik időszak 2001-től 2014-ig tart, amit az ezredfordulót követő évek stagnálása után kisebb megtorpanásokkal, de tartósan emelkedő várható élettartam jellemez, ekkor további 3,3 évvel növekedtek a lakosság életkilátásai. Mindezek eredményeként Magyarországon még soha nem volt olyan magas a születéskor várható élettartam értéke, mint 2014-ben (75,6 év). Ezt a javuló mortalitási tendenciát törte meg a 2015-ös év jelentős halálozási többletével, amikor egy év leforgása alatt 0,2 évvel rövidültek meg a magyar népesség várható életkilátásai. Ekkor a százezer főre jutó standardizált halálozási arányszám értéke az egy évvel korábbihoz képest 3,2%-kal, 1476 főre emelkedett.

35. ábra

Százezer főre jutó európai népességre standardizált halálozási arányszám és a születéskor várható élettartam

⁵ Az időbeli és nemzetközi összehasonlításra (a korösszetétel változás hatásának kiküszöbölésére) az európai népességre (Eurostat, 2012) standardizált százezer főre számított halálozási arányokat és a várható élettartam mutatóját alkalmazzuk.

A 2015. év I. negyedévi halálozási többlete

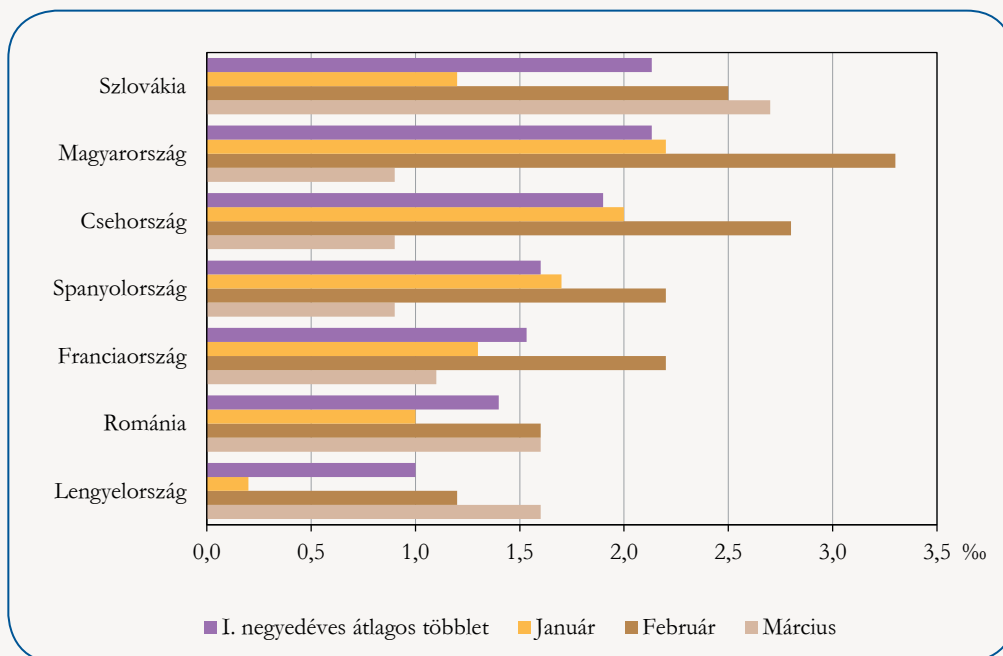
2015-ben 131 697-en haltak meg Magyarországon, ami közel 5 400-zal múlta felül a 2014. évit. A halálozási többlet legnagyobb mértékben az első negyedévre koncentrálódott, de a nyári hőhullámoknak tulajdoníthatóan július–augusztusban is jelentősen emelkedett az elhunytak száma. Nem egyedül hazánkban volt tapasztalható ez a jelenség, kevés kivétellel Európa összes országában különböző mértékben, de lényeges mortalitási növekményt regisztráltak 2015-ben.

A 2015. I. negyedévi halálozási többlet a halálozás éves szezonálisának magas mortalitású hónapjaiban alakult ki. A jelenség hátterében a tetőző influenzajárvány és az előző év alacsony bázisértéke játszhatott közre. Az előző év azonos időszakához képest 5 717-tel haltak meg többen, a legnagyobb 2 783 fős növekmény februárban volt tapasztalható. A nem és a kor változójának vizsgálata alapján a többlet legnagyobb részét a 80 év feletti nők adták. Ennek hátterében a férfiakéhoz képest számottevően idősebb népességük állhat. Körükben az időskorra jellemző keringési rendszer betegségeire visszavezethető halálokok emelkedtek meg jelentősen, továbbá a légzőrendszer betegségeinek, azon belül a hörghurutnak, a tüdőtágulatnak és az asztmának tulajdonítható halálokok száma növekedett meg nagymértékben az előző év azonos időszakához viszonyítva. Nemtől függetlenül Komárom-Esztergom és Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből adódott arányait tekintve a legtöbb halálozás a 2015. I. negyedévi mortalitási növekményhez.

A jelenleg rendelkezésre álló adatok szerint nemzetközi összehasonlításban Szlovákiában és Magyarországon regisztráltak a legnagyobb halálozási növekményt a 2015. I. negyedévében. Ezen belül hazánkban februárban, északi szomszédunknál később, márciusban volt kiemelkedő mértékű a többlet. A negatív mortalitási jelenség olyan hagyományosan alacsony halandóságú országokra is jellemző volt, mint Spanyolország vagy Franciaország. Lengyelország pozitív példát mutat, hiszen ott körülbelül feleakkora volt a 2015-ös átlagos mortalitási növekmény mértéke, mint Magyarországon vagy Szlovákiában.

36. ábra

2015. I. negyedévének ezer lakosra jutó halálozási többlete
2014-hez képest néhány európai országban

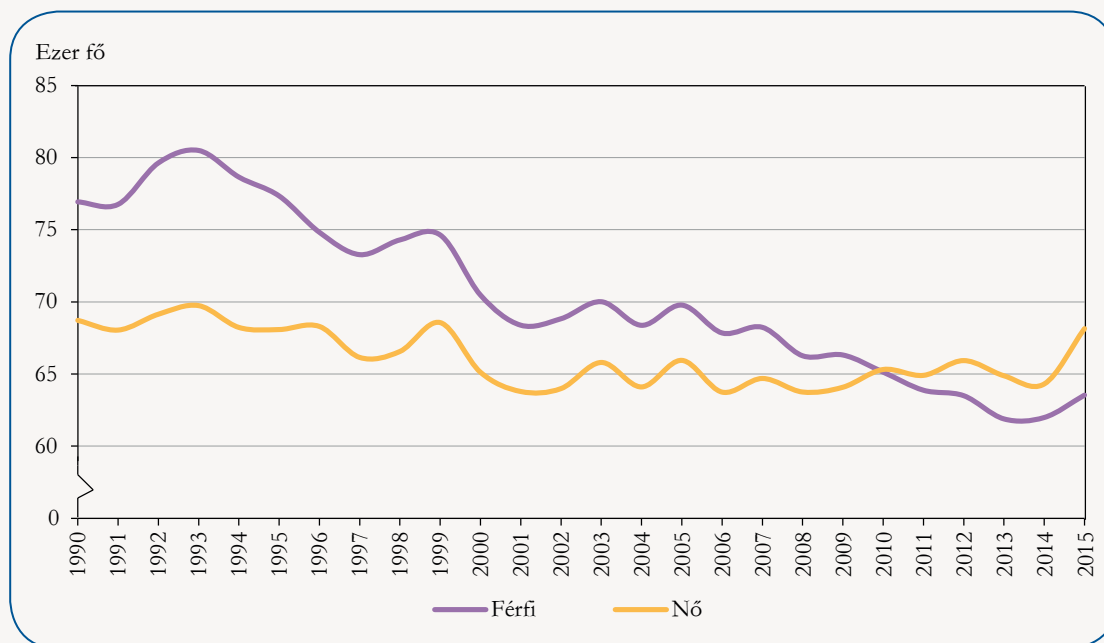
Forrás: UN – Monthly Bulletin of Statistics Online.

4.2. Nemek közötti különbségek

Magyarországon évente rendre mindig több férfi veszette életét, mint nő. A fordulópont 2010-ben volt, amikor a női elhunytak száma meghaladta a férfiakét. Ennek főbb okai a férfihalandóság – főleg 2004-től kezdődő – nagymértékű javulása és a női népesség jelentősen idősebb korösszetétele. Ezt követően 2012 óta a nők halálozási többlete 2–3 ezer között alakult.

37. ábra

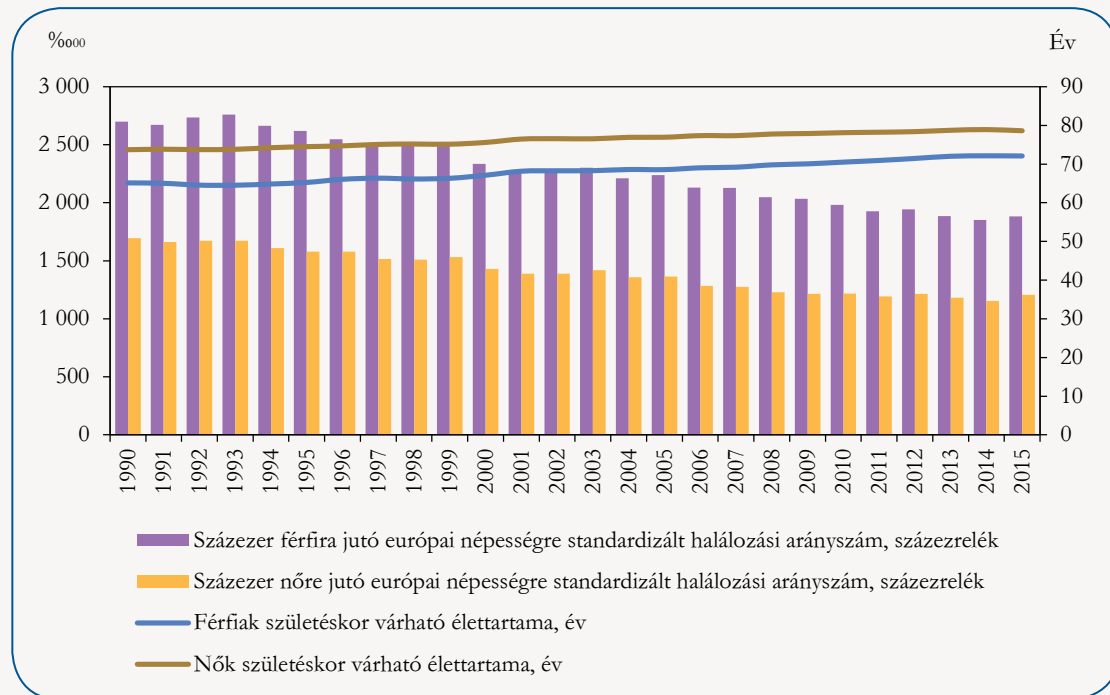
A halálozások száma nemenként

1990-et követően 1993-ig a halandóság alapirányzata a férfiak esetében emelkedett, a nőknél közel azonos szinten mozgott. Ezután mindkét nemnél változtak a trendek, a mortalitás szintje jelentősen visszaesett. A férfiak százezer főre jutó standardizált halálozási arányszámának 1990 és 1993 közötti 2,2%-os emelkedését az 1993–2001-es és az azt követő, 2002–2014-es időszakban hasonló mértékű, összesen 18%-os csökkenése követte. 2015-ben a mortalitási többlet következtében az indikátor értéke körülbelül 2%-kal növekedett 2014-hez képest. A nők százezer főre jutó standardizált halálozási arányszáma az első szakaszban a férfiakéval ellentétben minimális mértékben, 1,3%-kal mérséklődött, ezt követően valamivel lassabb ütemben csökkent, mint az erősebbik nem esetében (17%), míg 2015-re lényegesen, 5%-kal emelkedett. Mindez azt jelenti, hogy a vizsgált időszakban a nemek közötti halandósági különbségek a kiegyenlítődés irányába mutatnak, ugyanakkor még napjainkban is közel 60%-kal magasabb a férfiak mortalitása a nőkéhez képest. Ezt támasztja alá az is, hogy a születéskor várható női többletévek értéke az elmúlt 25 évben 8,6-ról 6,5 évre mérséklődött. Ki kell emelni, hogy ez a közeledés inkább a férfiak mortalitásának visszaeséséből fakadt, semmint a nők halandóságának csökkenéséből. Utóbbiak halandóságának mérséklődése veszélyesen lelassult, ami egyértelműen a nők veszélyeztetettségének növekedésére hívja fel a figyelmet. Mindez indokoltá teszi a változóban lévő nemi szerepek további vizsgálatát. 2015-ben a nők születéskor várható élettartama 78,6, míg a férfiaké 72,1 év volt. Az európai életkilátásokhoz képest mindkét nem esetében még mindig számottevő a lemaradás.

38. ábra

Százezer főre jutó európai népességre standardizált halálozási arányszám és a születéskor várható élettartam nemenként

4.3. A halandóság korstruktúrája

A 20. század folyamán a csecsemőhalandóság mértéke meredeken csökkent, így az összhalálozásban játszott szerepe jelentőségét veszítette a fejlett egészségkultúrájú országokban. Ennek ellenére az ezer élveszülöttre jutó egy éven aluli meghaltak aránya továbbra is jól jellemzi egy adott ország egészségügyi ellátórendszerének, terhesgondozásának és újszülöttellátásának színvonalát, fejlettségét. 1990-ben Magyarországon 1 863 egy éven aluli veszítette életét, a csecsemőhalandóság mértéke 14,8 ezrelék volt. 25 év leforgása alatt az esetszám 400 alá, az arány 5 ezrelék alatti szintre, kevesebb mint harmadára esett vissza. 2015-ben ezer élveszülött közül 4,2 hunyt el egyéves életkora előtt, amely a valaha mért legalacsonyabb érték volt hazánkban. Ez azt is jelenti, hogy a csecsemőhalandóság további mérséklésével már nem lehetséges számottevő javulást elérni a magyar népesség születéskor várható élettartamának növekedésében.

Annak ellenére, hogy a nemek közötti halandóság különbsége a kiegyenlítődés irányába mutat, a kor szerint vizsgált differencia még mindig jelentős. Ha a standardizált korszpecifikus mortalitási rátákat vizsgáljuk, a férfiak halandósága minden korcsoportban meghaladja a nőkéét, de ez a különbség az egyes életkorokban nagymértékű eltérést mutat. 1990-ben a legnagyobb, több mint két és félszeres különbség a munkaerőpiaci részvétel szempontjából releváns, 15 és 59 éves kor között volt. Ez 2014-re sem változott meg, azonban a differencia a kezdeti szint alá süllyedt, így a 15–59 éves nők és férfiak halandósága a vizsgált időszakban közeledett egymáshoz. Ennek ellenpontját a 60–79 éves korosztály jelenti, ahol az elmúlt 25 évben már közel kétszeresére emelkedett a mortalitás nemek közötti különbsége. A külön kiemelt 2015-ös év értékei szerint a halandósági többlet bár különböző mértékben, de a teljes női populációban jelentkezett, a legnagyobb mértékben a 80 éves és idősebb hölgyek körében. A 40–59 éves középkorú férfiak halandósága csökkent 2014 és 2015 között, a nőké pedig emelkedett, így egy év alatt is láthatóan konvergált egymáshoz az eltérő nemű középkorúak mortalitása.

A férfiak nőkéhez viszonyított, 40–59 és 60–79 éves korokban bekövetkező nagymértékű többlethalálozása rendkívül kedvezőtlen társadalmi hatásokkal párosul, sok nőre jelent veszélyt a korai megöregedés és a családi kötelek alapvető megváltozása.

4. tábla

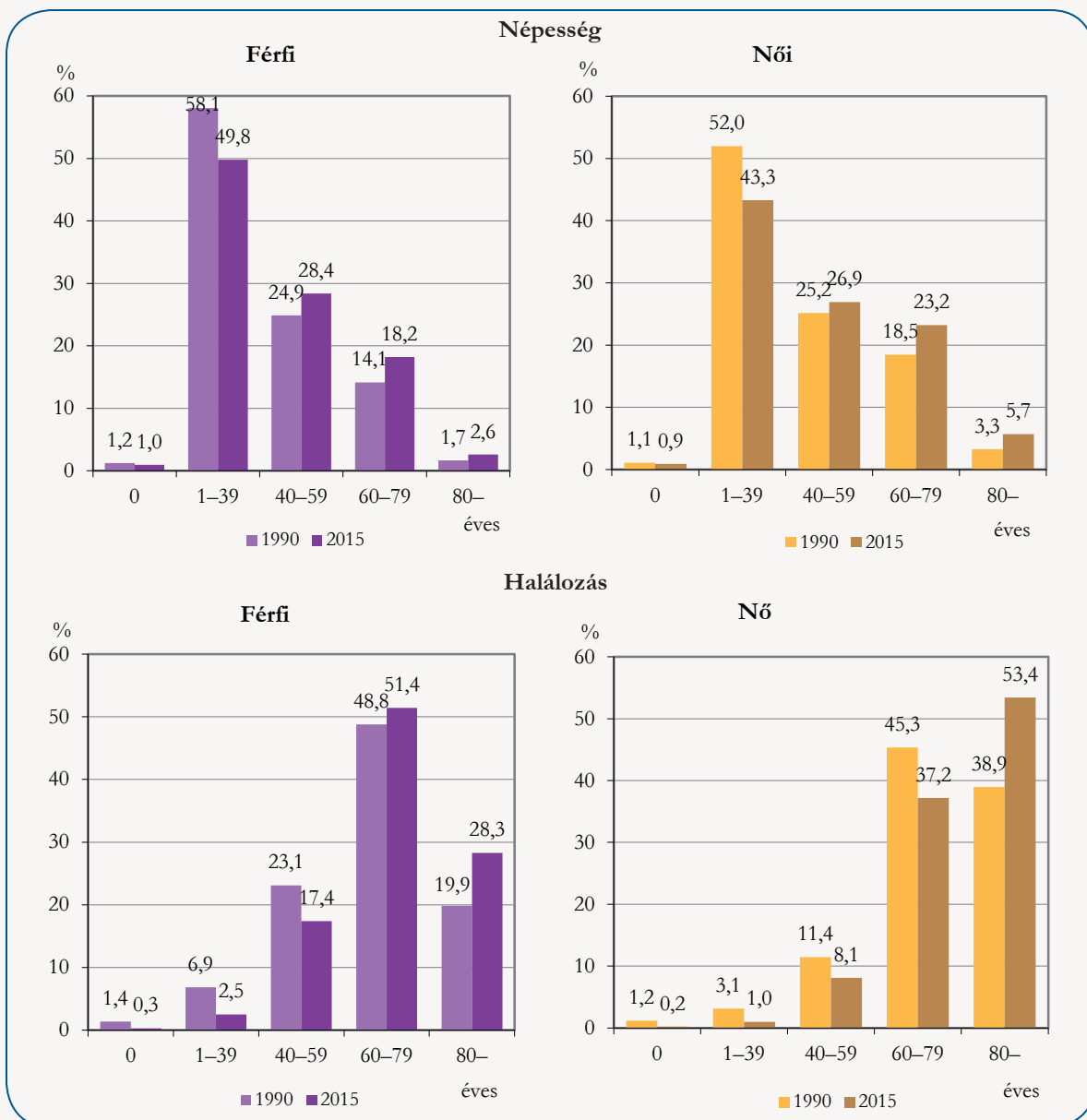
Standardizált halálozási arányszám korcsoport és nem szerint

Év	1–14	15–39	40–59	60–79	80–
	éves				
Százezer megfelelő korú férfira jutó halálozás					
1990	38,4	265,6	1 481,2	5 744,8	20 254,7
1993	34,7	273,7	1 667,7	6 037,9	19 841,5
2014	17,2	82,4	880,1	4 036,8	14 989,9
2015	16,9	88,3	855,5	4 102,1	15 458,3
Százezer megfelelő korú nőre jutó halálozás					
1990	29,3	101,8	583,4	3 261,5	16 342,8
1993	26,9	106,9	621,7	3 247,8	16 096,7
2014	9,7	37,1	389,2	2 092,0	12 008,7
2015	13,6	37,9	398,2	2 161,5	12 736,4
Százalékos különbség férfiak és nők között (nők=100%)					
1990	131,2	260,8	253,9	176,1	123,9
1993	128,9	255,9	268,2	185,9	123,3
2014	177,8	222,4	226,1	193,0	124,8
2015	123,7	233,2	214,8	189,8	121,4

A halálozások korstruktúra szerinti vizsgálata is a nemek közötti lényeges eltéréseket hangsúlyozza. 1990-től napjainkig a magyar népesség egyre idősödött, így ezzel párhuzamosan mindkét nem esetében visszaesett a halálozások részaránya 0 és 60 éves kor között. Ennek ellenére a 40–59 éves korcsoportba tartozó férfiak halálozása továbbra is kiugróan magas, főleg a nőkéhez képest. Az idősebb 60–79 éves férfiak helyzete szintén nagyon kedvezőtlen. Éves szinten több mint minden második elhunyt ebbe a csoportba tartozik, miközben népességarányuk 2015-ben 18% volt. Ráadásul a vizsgált időszakban kismértékben, de tovább emelkedett az elhunytak száma (49%-ról 51%-ra), ami azonban a szóban forgó korosztály népességén belüli számottevő részarány-emelkedésének is tulajdonítható. Ezzel ellentétben a 60–79 éves nők halálozási proporciója jelentősen csökkent az összhalalozásukhoz képest, miközben a férfiakhoz hasonlóan a népességén belüli arányuk emelkedett. Mindez azt jelenti, hogy a javuló halálozási viszonyok ellenére a magyar népesség továbbra is magán hordozza a múlt század súlyos epidemiológiai válságának jegyeit. Az 1960-as évek közepétől 1993-ig tartó krízis a középkorú férfiakat érintette a legkedvezőtlenebbül. Ha az azóta eltelt 25 évvel idősebb korosztályokat vizsgáljuk, ez a „rossz örökség” még napjaink adataiban is tetten érhető. A halandósági viszonyok javításának jelentős tartalékai továbbra is a középkorú és az annál idősebb népességben találhatók.

39. ábra

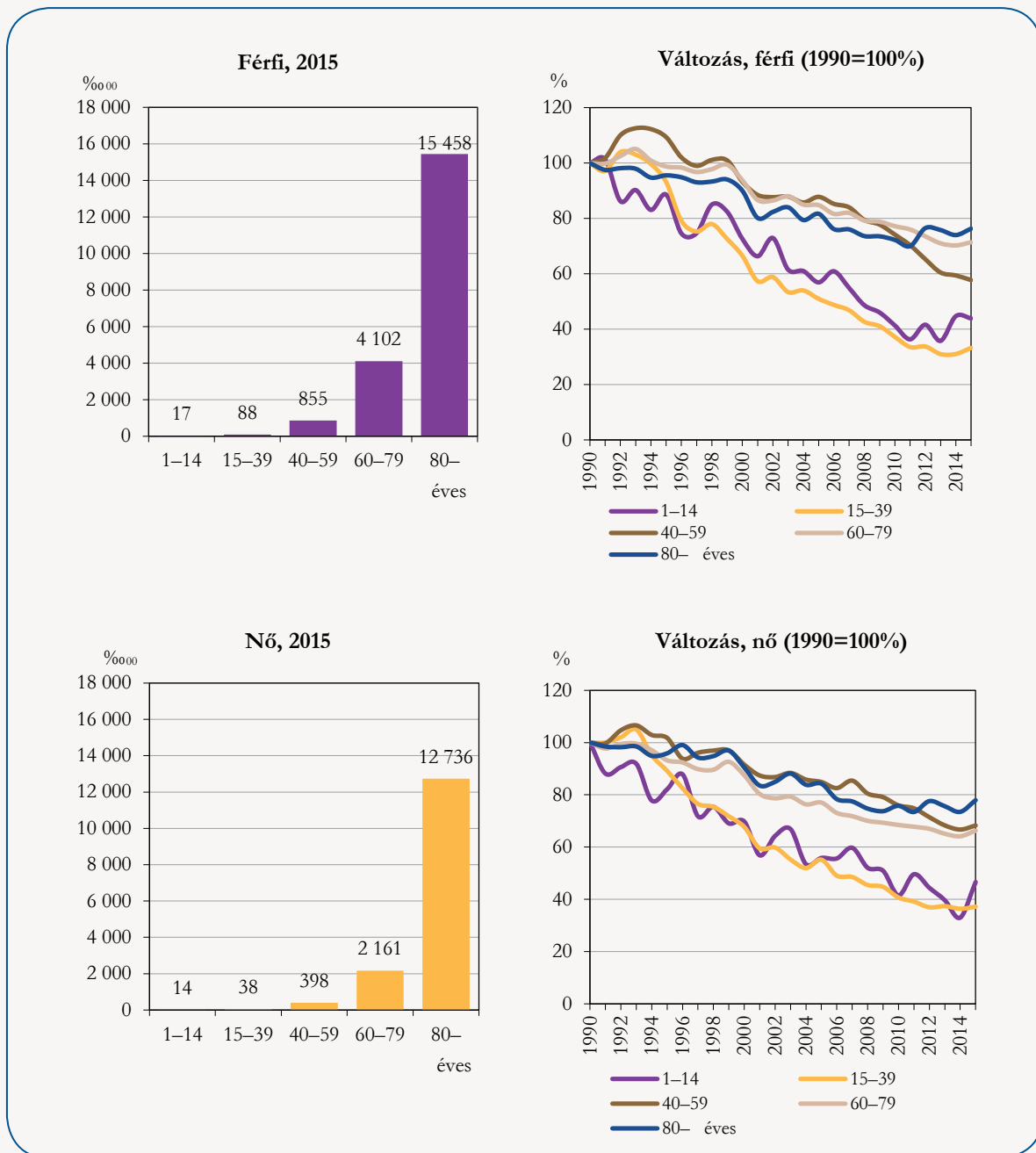
A népesség és a halálozás megoszlása korcsoportok és nemek szerint

A vizsgált időszakról még pontosabb képet kapunk a százezer főre jutó standardizált halálozási arányszámok és azok változásai alapján: 1990 és 2015 között mindegyik korcsoportban csökkent a mortalitás mértéke. Az elmúlt 25 év alatt a mortalitási súlyát tekintve jelentéktelen 1–39 éves korosztályban mindkét nem esetében több mint felére esett vissza a halandóság. Ennek hátterében többek között az egészségtudatosabb életmód, törekvés a betegségek megelőzésére és az orvostudomány fejlődése is állhat. Mindez azt vetíti előre, hogy a felnövekvő korosztályokban lehet még mortalitáscsökkenési, ezáltal várható élettartam-növekedési tartalék. A 40–59 éveseket vizsgálva látható, hogy nemtől függetlenül ezt a korcsoportot érintette legkedvezőtlenebbül a krónikus, kvalifikált epidemiológiai válság. Az 1994-es fordulatot követően azonban itt is jelentős javulás tapasztalható az életkilátásokban, ugyanakkor a férfiaknál magasabb szintről nagyobb mértékű volt a mortalitás visszaesése, mint a nőknél. 1990 óta a 60–79 éves korosztályban is mindkét nem esetében lényegesen csökkent a halálozási arányszám. 2015-ben ebben a korcsoportban is jelentős volt a nemek közötti különbség, százezer főre vetítve közel kétszer annyi férfi halt meg, mint nő. 80 éves kor felett – a nők és férfiak esetében egyaránt – a legkisebb mértékű a halálozási arányszám mérséklődése.

40. ábra

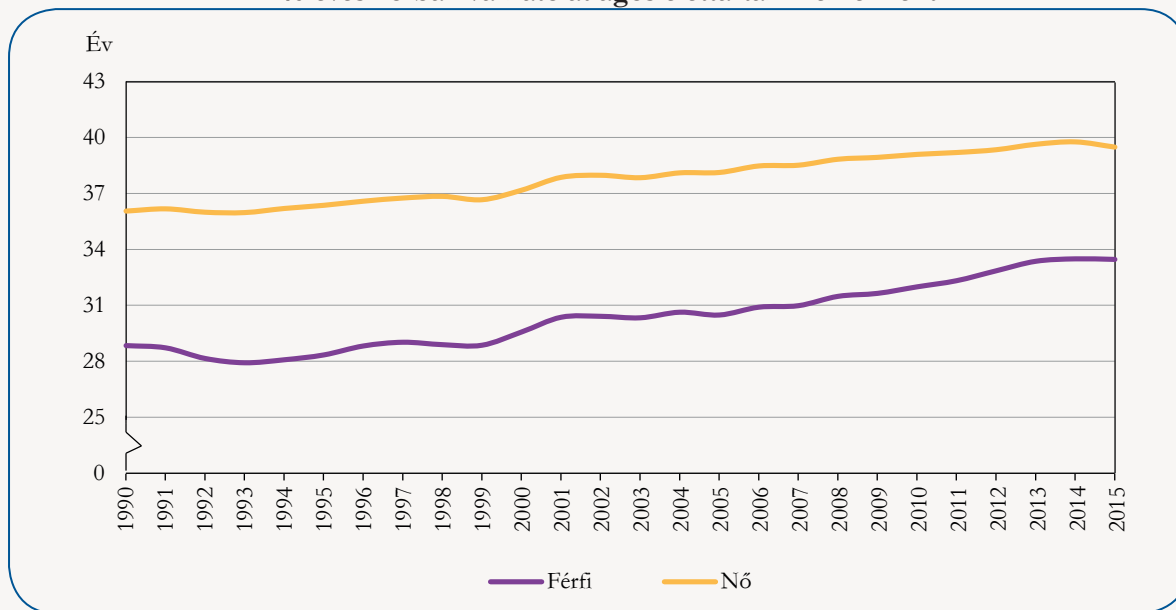
Százezer megfelelő korúra standardizált halálozási arányszám és változása korcsoportonként

A középkorú magyar lakosság halandósági viszonyai jól jellemezhetők a 40 éves korban várható élettartammal, ugyanis ebben a mutatóban már nem jelentkezik a csecsemő-, gyermek- és a fiatalkori halandóság csökkenésének hatása. 1990 és 1993 között az indikátor értéke a férfiaknál közel egy évet csökkent, a nőknél érdemben nem változott. Ezt követően az epidemiológiai krízis mélypontja után 2014-ig a 40 éves korú férfiak életkilátásai 5,6 évvel javultak, míg a nők 3,8 évvel remélhettek hosszabb életet. 2015-re a halálozási többletnek tulajdoníthatóan, az erősebbik nem szóban forgó várható élettartama stagnált, a szebbik nem esetében jelentősen, 0,3 életévvel esett vissza egy év leforgása alatt, alátámasztva a korábbi megállapítást, miszerint a mortalitási növekmény az idősebb nőket érintette a legkedvezőtlenebbül.

41. ábra

A 40 éves korban várható átlagos élettartam nemenként

4.4. A halandóság okstruktúrája nemenként

Népegészségügyi szempontból nemcsak az elhunyt életkora fontos kérdés, hanem az is, hogy miért következett be a haláleset. Erre a választ a halálóki⁶ struktúra elemzése adja meg, aminek változását alapvetően két tényező befolyásolja. Egyrészt, hogy az adott időszakban az orvostudomány milyen eredményeket ért el egy halálokhöz vezető betegség gyógyítását, megelőzését illetően. Másrészt pedig, hogy hogyan változott a lehetséges haláloknak kitett népességcsoportok számossága, azaz a népesség korösszetétele.

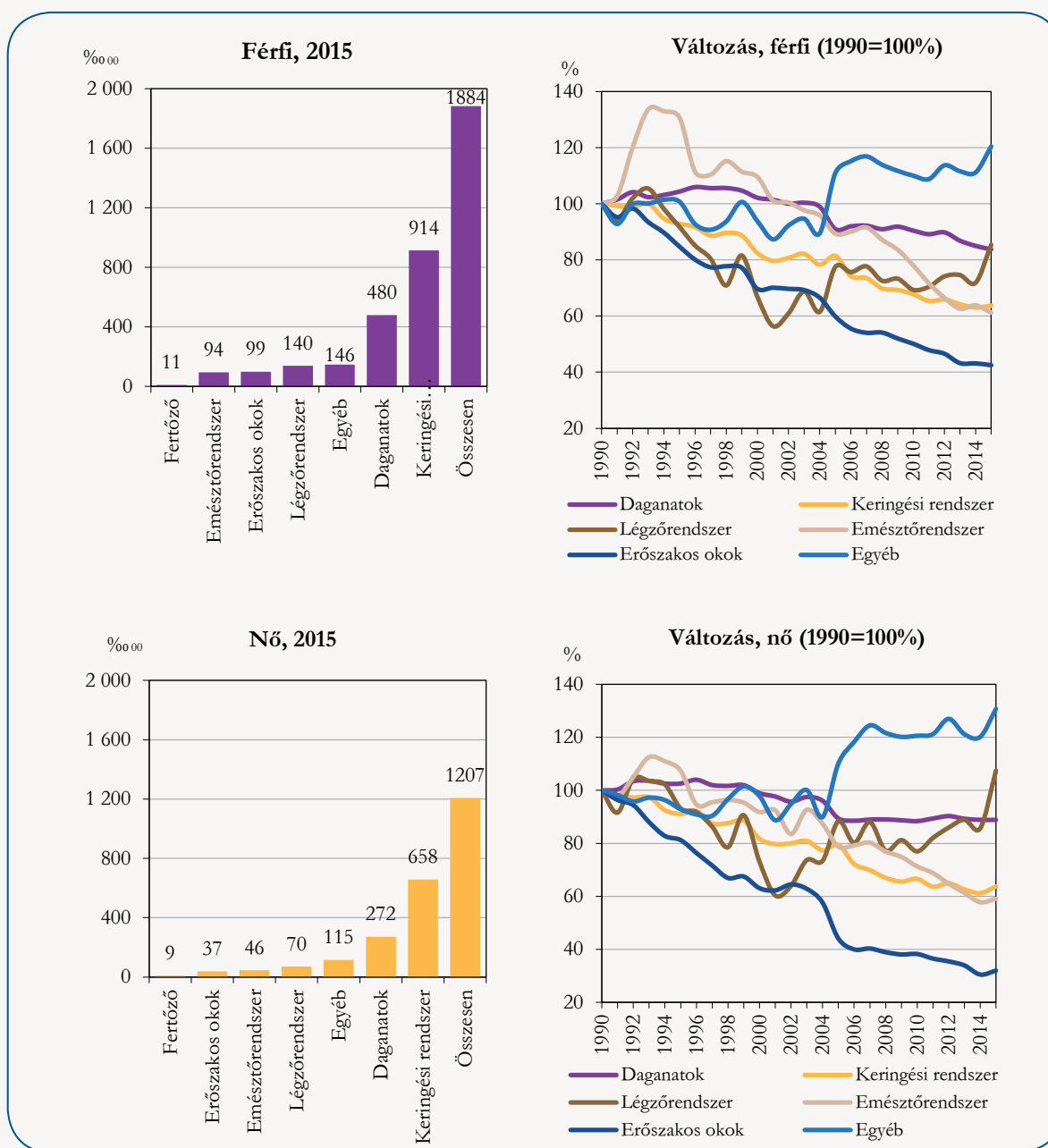
1990 és 2015 között⁷ – a többi uniós tagországhoz hasonlóan – Magyarországon is folytatódott a népesség előregedése. 1990-től napjainkig a halálóki struktúra alapvetően nem módosult, azonban egyes halálóki főcsoportok standard értékeinek változása különböző mértékű volt. Az összes halálozás közel háromnegyede krónikus, nem fertőző betegségből ered. Éves szinten majdnem minden második elhunyt a keringési rendszer és minden negyedik daganatos betegség miatt vesztette el életét. Az elmúlt 25 évben folyamatosan és számottevően csökkent a szív- és érrendszeri betegségek halálozási aránya, mindkét nem esetében közel 40%-kal. A daganatos mortalitás a kilencvenes évek közepéig még emelkedett, ezt követően kezdett mérséklődésbe, és a férfiak esetében a 2005-ös halálóki feldolgozásának módjának megváltozása után is csökkent. Ezzel ellentétben a nők helyezte, akiknek rosszindulatú tumoros halandósága azóta csak stagnált. Ez ráirányítja a figyelmet ezeknek a betegségeknek a fokozott veszélyére, amelyek visszaszorítása az egyik legnagyobb egészségügyi és epidemiológiai kihívást jelenti. A halálozási többlet miatt kiemelt 2015-ös év egy esztendő leforgása alatt látható hatást gyakorolt a halálóki struktúrára. 2014-ről 2015-re jelentősen megemelkedett a légzőrendszeri betegségek okozta halálozás. Mindeközben 1993-tól, az epidemiológiai krízis mélypontjától kezdve az emésztőrendszernek tulajdonítható halandóság nagymértékű visszaesése tapasztalható, 1990 óta pedig az erőszakos mortalitás mérséklődik folyamatosan.

⁶ A halálok szerinti csoportosítás a betegségek nemzetközi osztályozása X. revíziója (BNO X.) részletes listája (A00-Y98) alapján készült.

⁷ A halálóki feldolgozás módja 2005-től megváltozott. A kézi módszert felváltotta az automatikus halálóki feldolgozás, amely során a szöveges halálóki bejegyzések kódolása és a statisztikában közölt elsődleges halálok kiválasztása gépi úton történik. Emiatt az idősoros halálóki adatokban 2004 és 2005 között törések tapasztalhatók.

42. ábra

Százézer lakosra jutó standardizált halálozási arányszám és változása halálloki főcsoportonként

A halálozási viszonyok jellemzésére a várható élettartamon és a halálozási arányszámokon kívül érdemes megvizsgálni az elvesztett potenciális életévek mutatóját⁸ is. Ez az indikátor különösen jól szemlélteti egy adott népesség korai, idő előtti mortalitását és annak halálloki összetételét.

A nemek közötti mortalitási különbségekből már kiderült, hogy a férfiakat korábban éri a halál, mint a nőket. Ennek nem mond ellent a százézer főre jutó, potenciális 70 évből elvesztett életévek mutatója sem: ez 2015-ben a férfiakra vetítve 8159, a nők esetében 3963 év volt, azaz előbbieket több mint kétszer annyi életévet vesztek el 70 éves koruk előtt, mint az utóbbiak.

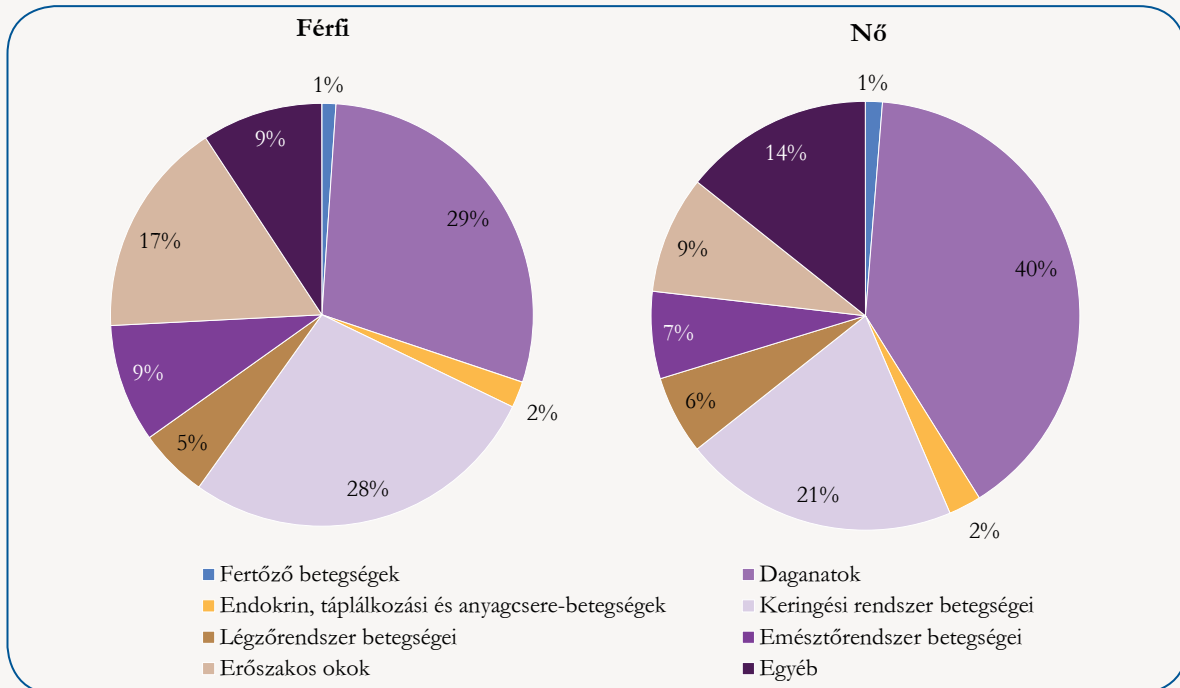
A halálloki összetétel vizsgálata tovább árnyalja a nemek kor szerinti differenciáltságát. A fiatal férfiakra például sokkal jellemzőbb az erőszakos és az emésztőrendszeri okok miatti halálozás, mint a nőkre. A halálloki struktúra fontos tulajdonsága, hogy a nemenkénti eltérések a kor előrehaladtával mindinkább kiegyenlítődnek és idősebb korban a különböző krónikus betegségek viszonylagos relevanciája már nagyfokú hasonlóságot mutat férfiak és nők között. Míg a férfiakat közel ugyanolyan mértékben sújtják a keringési

⁸ Az elvesztett potenciális életév azt mutatja meg, hogy hány életévet veszítünk el azzal, hogy nem mindenki éli meg a 70 éves életkort, azaz csak ennél a korhatárnál fiatalabbak halálozási viszonyaival számol. A mutatót százézer lakosra vetítve, az Eurostat 2012. évi standard európai népesség korösszetételére standardizálva számoljuk.

rendszer és a daganatos megbetegedések által okozott korai halálozások (28, illetve 29%), addig a nőket közel kétszer nagyobb arányban fenyegeti a daganat okozta, mint a kardiovaszkuláris eredetű mortalitás (40, illetve 21%), vagyis a nők idő előtti halálzásáért legnagyobb mértékben a rákos megbetegedések a felelősek. A korai halálozások harmadik legjelentősebb főcsoportja mindkét nem esetében az erőszakos okok, amelyek a férfiakat közel kétszer nagyobb mértékben érintik, mint a nőket (17, illetve 9,0%).

43. ábra

A százezer főre jutó elvesztett életévek (a potenciális 70 évből)
halálokonkénti megoszlása nemenként, 2015

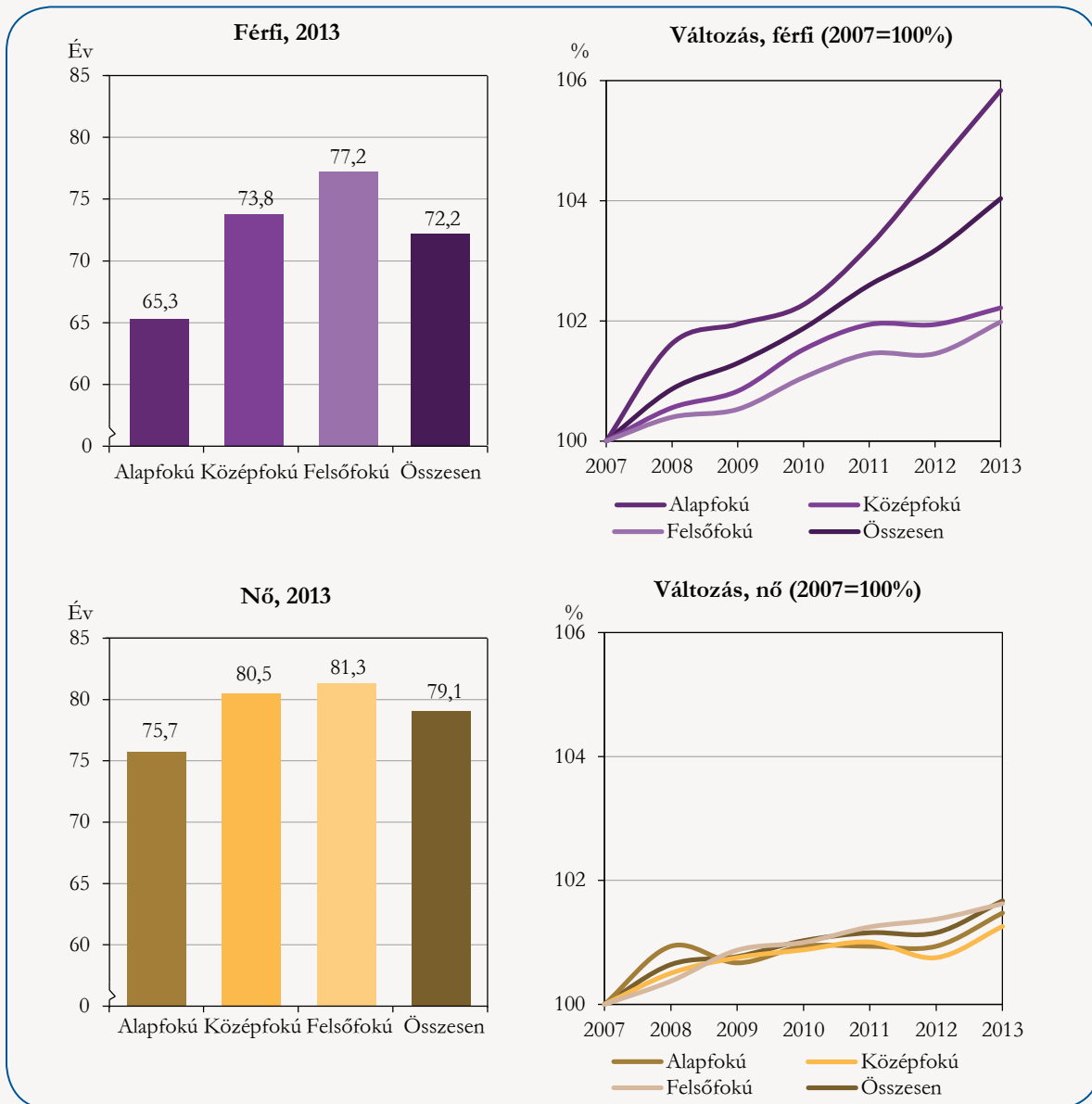
Születéskor várható átlagos élettartam nemek és iskolai végzettség szerint

Az iskolai végzettség szerinti születéskor várható élettartam* azt mutatja meg, hogy ha az adott év halandósági viszonyai tartósan változatlanok maradnának, akkor egy bizonyos iskolai végzettségű személy születéskor hány életévre számíthat. Ez a mutató jól jellemzi egy adott népesség egyenlőtlenségi viszonyait, továbbá idősoros vizsgálatával megválaszolhatóvá válik az a kérdés is, hogy a különböző iskolai végzettségű rétegek felzárkóznak, vagy leszakadnak az össznépeesség életkilátásaihoz képest.

Az iskolai végzettség szoros összefüggést mutat az egészségi állapottal, meghatározó hatással van az életkilátásokra: minél magasabb végzettsége van valakinek, annál hosszabb életre számíthat. Ennek az összefüggésnek a háttérében a különböző rétegek közötti eltérő jövedelmek, életmódbeli és környezeti tényezők, életlehetőségek állnak. Magyarországon 2007 óta iskolai végzettségtől függetlenül mindegyik csoportban emelkedett a várható élettartam, azonban ennek mértékében nemek és iskolázottság szerint jelentősek a különbségek. 2013-ban az alacsony végzettségű férfiak számíthatnak a legrövidebb életre, összesen 65,3 évre, míg a diplomával rendelkezők közel 12 évvel hosszabb élettartamot remélhetnek. Ki kell emelni, hogy 2007 óta a legalacsonyabb iskolai végzettségű férfiak életkilátásai emelkedtek a legnagyobb mértékben, összesen 3,6 évvel. Természetesen a nők általánosan alacsonyabb halandósági szintjei az iskolai végzettségek szerinti várható élettartamokban is megmutatkoznak. Napjainkban egy alacsony végzettségű nő több mint 10 évvel remélhet hosszabb életet, mint hasonló végzettségű férfitársa. A magyar népességben a diplomával rendelkező nők várható élettartama a legmagasabb: 81,3 év, 2007 óta a nők körében az ő életkilátásaik hosszabbodtak meg a legnagyobb mértékben. Magyarországon iskolai végzettség szerint rendkívüli különbségek tapasztalhatók a várható élettartamokban, egy alacsony végzettségű férfi 16 (!) évvel számíthatott rövidebb életre 2013-ban, mint egy diplomás nő. Azonban meg kell jegyezni, hogy a különböző rétegek életkilátásai közelednek egymáshoz, az alacsony iskolai végzettségű rétegek felzárkózik az össznépeességéhez.

*Az adatok forrása: Eurostat.

Születéskor várható átlagos élettartam és változása nemek és iskolai végzettség szerint

4.5. Nemzetközi kitekintés

Amennyiben a halandóság szintjét és az életkilátásokat szeretnénk nemzetközi összehasonlításban vizsgálni, akkor erre a várható élettartam mutatója a legalkalmasabb. Hasonló kultúrával, történelmi múlttal, földrajzi adottságokkal rendelkező országokat érdemes bevonni az elemzésbe, emiatt esett a választás Ausztriára, Lengyelországra, Csehországra, Bulgáriára és Romániára. Általánosságban elmondható, hogy a poszt-szocialista országok életkilátásai lényegesen elmaradnak a folytonos fejlődésű kapitalista államokétól. Mindez az epidemiológiai krízis következménye, aminek hatása a mai napig megmutatkozik a halálozási adatokban. Közvetve a rendszerváltás tette lehetővé az életkilátások tartós és nagymértékű hosszabbodását, azonban a javuló irányzat országonként eltérő mértékű volt.

2014-ben a magyar férfiak várható élettartama 72,3 év volt, ez meghaladta Bulgária és Románia értékét, viszont alulmúlta Lengyelországot, Csehországot és Ausztriát. 1990 és 2014 között a férfinépeség életkilátásai a közép-kelet-európai országok közül Csehországban emelkedtek legnagyobb mértékben

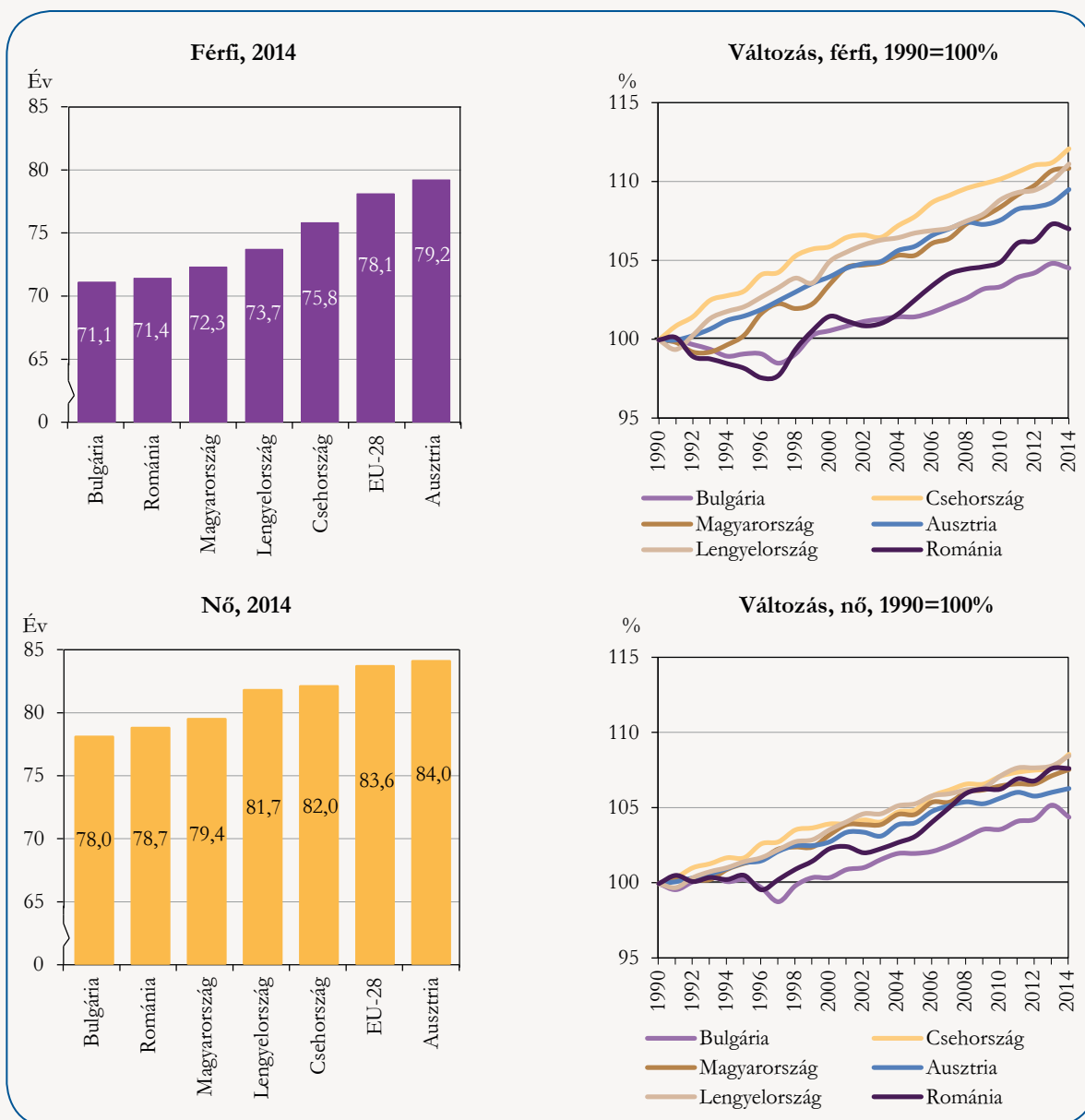
(12%), ahol az epidemiológiai krízis hatása lényegesen enyhébb volt, mint a volt szocialista blokk más országaiban. Pozitív fejlemény, hogy az emelkedés ütemében a cseheket a magyar férfiak követik, ugyancsak 11%-ot megközelítő növekménnyel. Jól látható, hogy azokban az országokban, ahol rövidebbek a férfiak életkilátásai – mint hazánkban –, így Romániában és Bulgáriában, az epidemiológiai krízis súlyosabb méreteket öltött és jó pár évvel tovább tartott.

2014-ben a nők régiós várható élettartama két csoportra osztható: azokra az országokra, ahol az meghaladta a 80 évet, és azokra, ahol nem. Előbbiek közé tartozik Ausztria, Csehország és Lengyelország, utóbbi csoportot pedig Magyarország, Románia és Bulgária alkotja. Hazánkban 2014-ben a nők 79,4 évet remélhettek születésükkor, ami 1990-hez képest 7,6%-os emelkedés. Romániában és Bulgáriában az 1997-ig elhúzódó halandósági válság a nők mortalitási viszonyaira is negatív hatással volt.

A vizsgált országok közül mindkét nem esetében egyedül Ausztria értékei magasabbak az uniós átlagnál. A magyar férfiak életkilátásai 5,8, a nőké 4,2 évvel rövidebbek az EU-28 tagállamainak össznépeségéhez viszonyítva. A halandósági viszonyok terén tapasztalható pozitív tendencia ellenére hazánk lemaradása nemcsak Nyugat-Európához, hanem jó néhány régió belüli országhoz képest is jelentős.

45. ábra

A születéskor várható átlagos élettartam és változása nemek szerint a közép-kelet-európai országokban

5. Vándorlások

5.1. A vándorlások szerepe, megfigyelése

Egy adott terület népességszámát a születések és halálozások egyenlege mellett a vándorlás is alakítja: a belföldi vándorlás a népesség országon belüli, közigazgatási határok átlépésével járó lakóhely-változtatását, a nemzetközi vándorlás esetében pedig a különböző országok közötti mobilitását jelenti.

A társadalmi, gazdasági és környezeti változások a vándorlás mértékére és irányára is hatással vannak. A lakóhely-változtatást számos tényező okozhatja. A vándorlókat a munkavállalás, a tanulás, családi okok mellett az országok, régiók, megyék és települések közötti gazdasági, infrastrukturális különbségek is befolyásolhatják.

A vándorlások jelentős visszahatást is gyakorolnak az adott térség demográfiai helyzetére és összetételére.

Azzal, hogy az egyén egy települést elhagyva egy másikra vándorol, mindkét helyen változásokat okoz. A kibocsátó terület többnyire veszteséggént, míg a célterület nyereséggént könyvelheti el a vándorlókat. A vándorlók jellemzőbben a gazdaságilag aktív korosztály tagjai. A vándorlási egyenleg tekintetében veszteséges területi egység számolhat az erőteljesebb öregedési mutatókkal, romló gazdasági aktivitással, míg a pozitív mérleg jobb eltartási képességet, nagyobb arányú reprodukciós és munkavállalási mutatókat generálhat.

A születés és a halál könnyen azonosítható, regisztrálható népmozgalmi esemény, a migráció statisztikai nyomon követése számos nehézségbe ütközik, így a rendelkezésre álló adatok felhasználásakor a korlátozó tényezőket is figyelembe kell venni.

A belföldi vándorlás két típusát különböztetjük meg: az egyik az állandó vándorlás – amikor a vándorló lakóhelyét elhagyva más településre költözik –, a másik az ideiglenes vándorlás, vagyis a vándorló lakóhelyét fenntartva változtat lakcímét, s új címét tartózkodási helyként jelöli meg. A statisztika éves számbavételének alapja a lakcímbjelentési-rendszer, ám a településhatáron belüli költözéseket nem tekintjük vándorlásnak.

A nemzetközi vándorlási statisztika az országba bevándorló, kivándorló magyar és külföldi-, illetve Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok számát, összetételét, jellemzőit vizsgálja. A statisztikai adatok az évente átvett adminisztratív nyilvántartásokból,⁹ valamint a KSH adatgyűjtéseiből származnak.

5.2. A belföldi vándorlásban résztvevők száma és összetétele

Az elmúlt negyedszázad magyarországi vándormozgalmát éves szinten vizsgálva az állandó vándorlások időszora viszonylag homogén, szemben az ideiglenes vándorlások ingadozásokkal tarkított trendjével. A települések közötti állandó vándorlások száma három év kivételével – 1991, 2012, 2013 – jellemzően meghaladta a 200 ezret. E kivételt képező három évben 190 ezer körül mozgott ez az érték, míg 2006-ban és 2007-ben viszont a negyedmilliót is túllépte. 2007-től folyamatos csökkenés figyelhető meg az adatokban, 2013-ban elérte a 192 ezres mélypontot, ami közel 25%-os csökkenés a legmagasabb (2007-es) értékhez viszonyítva. 2014-ben viszont a trend megfordulni látszik, az állandó vándorlások száma közel 23 ezerrel növekedett (215 ezer), már közel azonos a kiinduló 1990-es értékkel. 2015-re további 3 és fél ezres növekedéssel 218 ezerre emelkedett az érték, ami tízezer főre vetítve 22,2 állandó vándorlást jelent az ország határain belül.

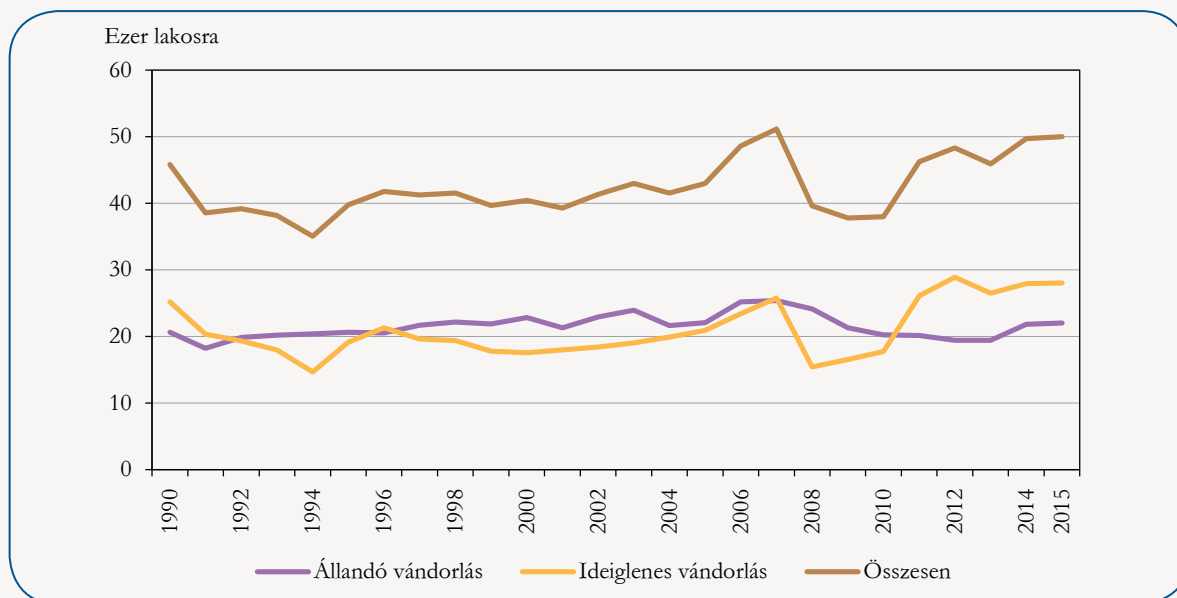
Az állandó vándorlások kiegyenlítetttségéhez képest az ideiglenes vándorlások alakulása sokkal hullámzóbb, ami részben adminisztratív okokkal magyarázható. Az ideiglenes vándorlás 1990-ben tapasztalt 261 ezres induló értékét először 2012 múlta felül. A legalacsonyabb értéket 1994-ben érte el (150 ezer), ez 83%-kal volt magasabb 2015-ben (276 ezer). A 2008-ban tapasztalt több mint százezres esetszámcsökkenés annak tudható be, hogy 2006-tól kezdve két évről öt évre nőtt a tartózkodási hely érvényessége, így 2008–2010-ben elmaradtak a három-öt éve bejelentett, de meg nem hosszabbított tartózkodási helyek automatikus törlései. Ezzel összefüggésben 2011-ben ismét meghaladta a 260 ezres

⁹ Az adatok forrása: Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala, Országos Egészségbiztosítási Pénztár.

szintet a regisztrált tartózkodási helyüket váltók száma. Azóta stabilizálódott a tartózkodási helyet változtatók magas száma. 2015-ben 28 volt az ezer lakosra jutó ideiglenes vándorlók száma.

46. ábra

Belföldi vándorlás a vándorlás típusa szerint

Az állandó belföldi vándorlásban 218 298 fő, míg az ideiglenes vándorlásban 275 898 fő vett részt 2015 folyamán. Összesen közel félmillió embert (494 196 főt), azaz minden huszadik lakos volt érintett. A vizsgált időszak során ennél csak 2007-ben vándoroltak többen az ország határain belül (514 ezer fő).

A teljes vándorlási arányszám azt mutatja meg, hogy az életkor szerint változatlan vándorlási jellemzők mellett egy ember egész élete során hány alkalommal vándorolna. Az állandó vándorlás esetében ez az érték 1,7 és 2,3 között mozog a vizsgált időszakban (2015-ben 2,0), míg az ideiglenes vándorlás esetében nagyobb az ingadozás, 1,5, illetve 2,5 értékek közé esik (2015-ben 2,4). Együttes értékük azt mutatja, hogy életünk folyamán átlagosan három-öt alkalommal költözünk másik településre.

A belföldi vándorlók jellemzői közül a nemre, korra és a családi állapotra vonatkozóan rendelkezünk évente frissülő információkkal. A népesség területi mobilitását nemenként vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a nők kismértékben aktívabbak: 1990–2015 között a vándorló népesség 54%-át nők alkották, amely arány a népesség összetételéből adódó különbséget is meghaladja. 2015-ben az állandó vándorlásban részt vevők 53,5, az ideiglenes vándorlók 54,5%-a nő, míg népességbeli arányuk 52%. Ehhez járul hozzá, hogy a vándorlás szempontjából aktívabb korcsoportokban férfiből mutatkozik. 2015-ben 0–46 éves kor között vannak többen a férfiak a nőknél.

A kor szerinti jellemzők változása az idő folyamán kihatással van az egyes térségek korstruktúrájára. A belföldi vándorlásban hagyományosan a fiatalabb korosztályok vesznek részt nagyobb intenzitással. Ezzel az odavándorlók fiatalítják, az elvándorlók öregítik az adott terület lakosságát. Ez hosszú távon mind a kibocsátó, mind a befogadó térség népességének szám és összetétel szerinti alakulását meghatározza.

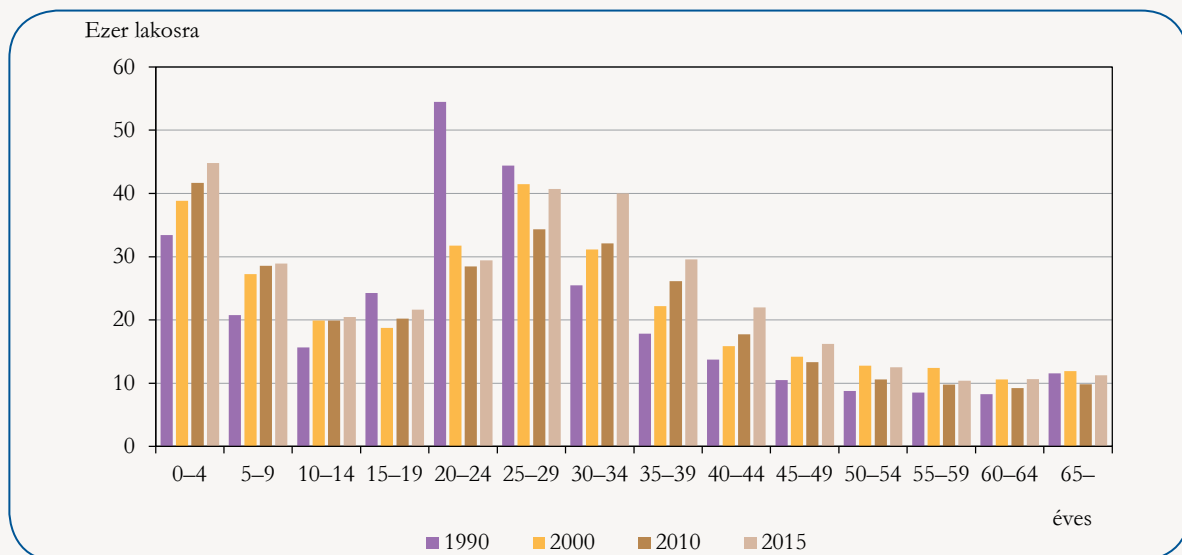
A kor szerinti megoszlás vizsgálatakor jelentős változást figyelhetünk meg az idő előrehaladtával, különösen az állandó vándorlók esetében. A korstruktúrában bekövetkező változások összefüggésben állnak a családszerkezetben bekövetkezett változásokkal. A fiatalok később fejezik be a tanulmányaikat, magasabb életkorban házasodnak és vállalnak gyermeket, mint 25 évvel ezelőtt. Miután később áll be a változás a munkaerőpiaci helyzetükben és a családi állapotukban, az ezekhez kapcsolódó lakásváltoztatási, költözési motivációs hatások is későbbi életkorban jelennek meg. A fiatalok családostul, gyermekeikkel együtt költöznek új településre. A 35. évüket betöltők az életkor előrehaladtával egyre csökkenő mértékben változtatják meg állandó lakóhelyüket.

Az állandó vándorlások intenzitása, a vizsgált időszak elején, 1990-ben, a 20–24 éves korcsoportban volt a legmagasabb, ezer lakosra számítva 54 fő változtatta meg lakóhelyét. 2015-re az idősebb korosztályok felé tolódott el a fő hangsúly, és így már a 25–29 évesek váltak a legmobilabbakká (ezer főből 41 vándorolt), de még a 30–34 évesek vándorlási intenzitása (40 ezrelék) is megelőzte a 20–24 évesekét (29 ezrelék).

A teljes népességen belüli létszámukhoz viszonyítva a legfiatalabb korosztálynak (0–4 évesek) vándorlási részvétele a legmagasabb, és arányuk folyamatosan növekszik. Ezer 5 év alatti gyermek közül 45 vándorolt 2015 folyamán.

47. ábra

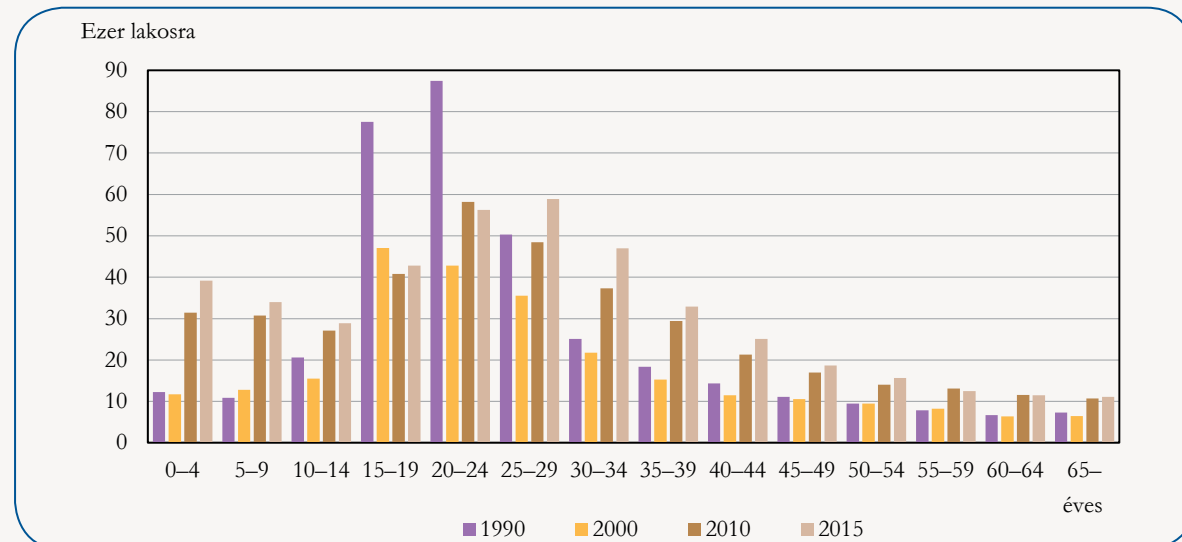
Ezer főre jutó állandó belföldi vándorlás korcsoportok szerint

Az állandó vándorlásokhoz hasonlóan az ideiglenes vándorlások esetében is a fiatalabb, 40 év alatti korcsoportok magasabb vándorlási intenzitása tapasztalható. Ezen belül a legmagasabb mobilitás a 20–29 év közöttiekre (57 ezrelék) jellemző, ami a továbbtanulással, majd a munkába állással függ össze. Elsősorban a felsőoktatás szerepe a meghatározó, mivel a rendszerváltás után többszörösére növekedett a hallgatói létszám, ami eleve nagyobb vándorlási hajlandóságot eredményezett. A végzett hallgatók jelentős része nem tér vissza eredeti lakóhelyére, hanem az egyetemi-főiskolai városban vagy annak környékén marad. Különösen gyakori, amikor egy kevésbé fejlett régióból költözik a tanuló egy fejlettebb régióba. A hallgatói vándorlás a szülők vándorlását is generálhatja. Összességében elmondható, hogy az utolsó 15 évben az összes korcsoportban nőtt a mobilitási intenzitás.

48. ábra

Ezer főre jutó ideiglenes belföldi vándorlás korcsoportok szerint

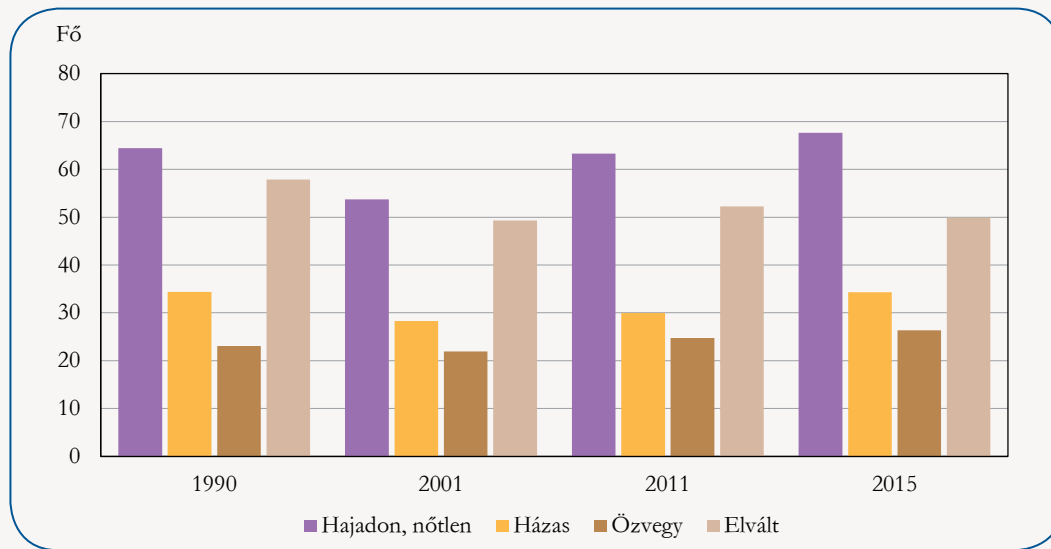

Családi állapotuk szerint a nőtlenek, illetve hajadonok a legmobilibbak. A házas emberek az életkoruk előrehaladtával kevésbé hajlamosak az állandó lakóhelyük megváltoztatására. A vándorlók családi állapot szerinti megoszlása a teljes népességéhez hasonlóan változott: csökkent a házasok, növekedett a nőtlenek, a hajadonok és az elváltak aránya. Az állandó vándorlók között a nőtlenek és hajadonok száma 88 ezerrel 120 ezerre, az elváltaké 16 ezerrel 24 ezerre nőtt 25 év alatt. Különösen gyorsan nőtt, és a nőtlen férfiakénál magasabb a hajadon nők vándorlási intenzitása.

Látványosan csökkent a házas vándorlók aránya, az elmúlt 25 év alatt 45-ről 27%-ra esett. A változás leginkább a nem házas (elvált és élettársi kapcsolatban élő) népesség arányának növekedésével magyarázható.

49. ábra

Ezer főre jutó belföldi vándorlás családi állapot szerint

Az ideiglenes vándorlásoknál mindvégig a nőtlen/hajadon családi állapotúak a legaktívabbak, valószínűleg a felsőfokú intézményekben tanuló, ideiglenesen más településre költöző fiatalok magas száma miatt. Arányuk 1994-ben volt a legalacsonyabb (24%), míg az időszak elején és végén 40% körül alakult. A házas családi állapotúak az ideiglenes jellegű vándorlásokban még az állandó lakóhely változtatásnál mért szintnél is alacsonyabb arányban vesznek részt.

Többváltozós elemzéssel vizsgálva a különböző változók állandó és ideiglenes belföldi vándorlásra gyakorolt hatását elmondható, hogy az állandó belföldi vándorlásban való részvételt 1990-ben leginkább az életkor befolyásolta (a fiatalabb korcsoportok tagjai nagyobb hajlandóságot mutattak a migrációra), és csak ezt követte a családi állapot hatása. Ugyanez mondható el a 2001-es évről, azonban 2011 és 2015 adatai azt mutatják, hogy a két hatás erőssége kiegyenlítődött, az egyén családi állapota ma már legalább akkora, ha nem nagyobb jelentőséggel bír, mint életkora. Hasonló időbeli tendenciák figyelhetők meg az ideiglenes belföldi vándorlás esetén is. A jelenség az elhúzódó kamaszkor, a szülőkről való leválás időbeli eltolódására vezethető vissza, aminek következtében az elmúlt évtizedben Magyarországon elsősorban a párkapcsolati státusz határozza meg a migrációs szándékot (leggyakrabban a nőtlenek és hajadonok vándorolnak).

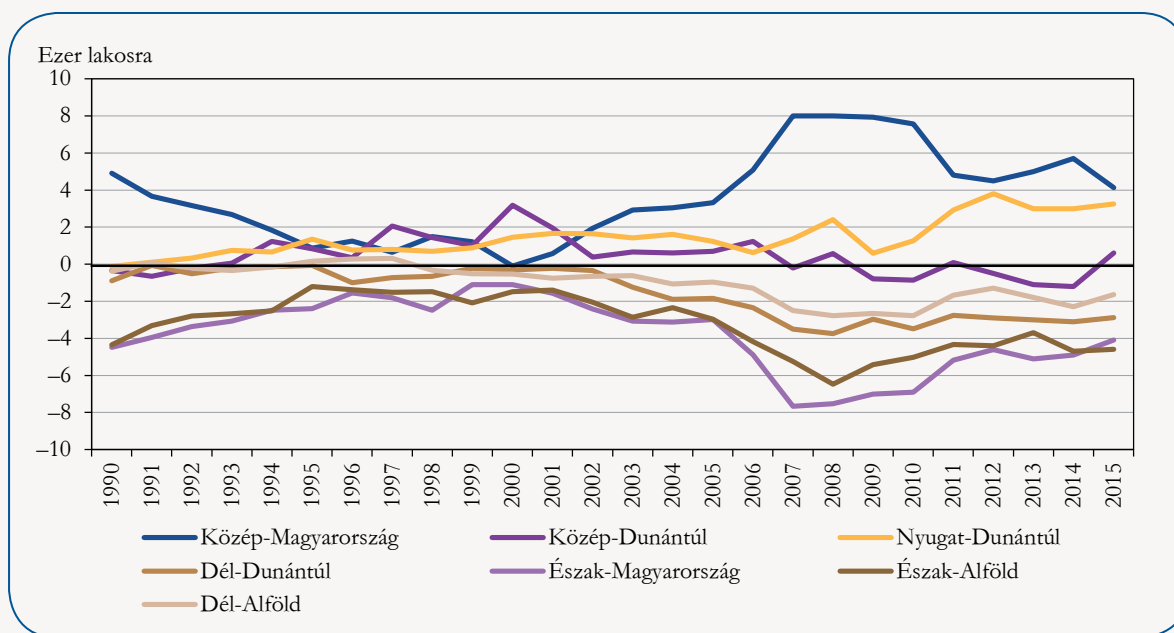
5.3. A belföldi vándorlás iránya és területi jellemzői

Az adott terület vándorlásban való érintettsége és a mozgások irányának függvényében kialakult pozitív vagy negatív vándorlási egyenleg azt mutatja, hogy a térség vesztese vagy nyertese a belföldi vándorlásnak, célterület-e vagy inkább kiindulási bázisa a vándorlóknak. A belföldi migrációt tekintve továbbra is markáns különbségek tapasztalhatók az ország nyugati, illetve keleti régióiban. A vándorlás irányát tekintve az elmúlt 25 évben a keletről nyugat felé történő mozgás vált meghatározóvá, dominánssá. Ez nem jelenti ugyanakkor azt, hogy a keleti országhatárról egyenesen a nyugati határszélre költözés gyakori lenne. Közép-Magyarország és Nyugat-Dunántúl befogadó területek voltak az elmúlt negyedszázadban,

míg Közép-Dunántúl folyamatosan veszítette el vándorlási többletét, és 2009-től már az elvándorlás jellemezte. Észak-Alföld, Dél-Dunántúl, illetve Észak-Magyarország vándorlási veszteséget szenvedett el az eltelt időszakban, csakúgy, mint – az 1990-es évek közepétől eltekintve – Dél-Alföld is. A régiók közötti vándorlás viszonylag kiegyenlítetté vált az ezredfordulóra, majd 2001 óta egyre erőteljesebben kinyílt az olló, vagyis egyre nagyobb különbségek jelentek meg a vándorlási különbözetet tekintve. 2010 után ismét a kiegyenlítődés jelei mutatkoznak. A közép-magyarországi folyamatokat jelző grafikonvonal szinte tükörképe az észak-magyarországinak, amikor az előbbiben nő a vándorlási többlet, az utóbbiban csökken és fordítva. 2015-re a jellemzően vándorlási többlettel rendelkező Közép-Magyarország mellett Nyugat-Dunántúl is pozitív vándorlási egyenleget ért el. Így a Dunántúlon elhelyezkedő régiók közül csak a déli országhatárral lehatárolt területen mutatkozott – az oda és az elvándorlás különbözetéből fakadó – negatív érték.

50. ábra

Belföldi vándorlási különbözet régiók szerint

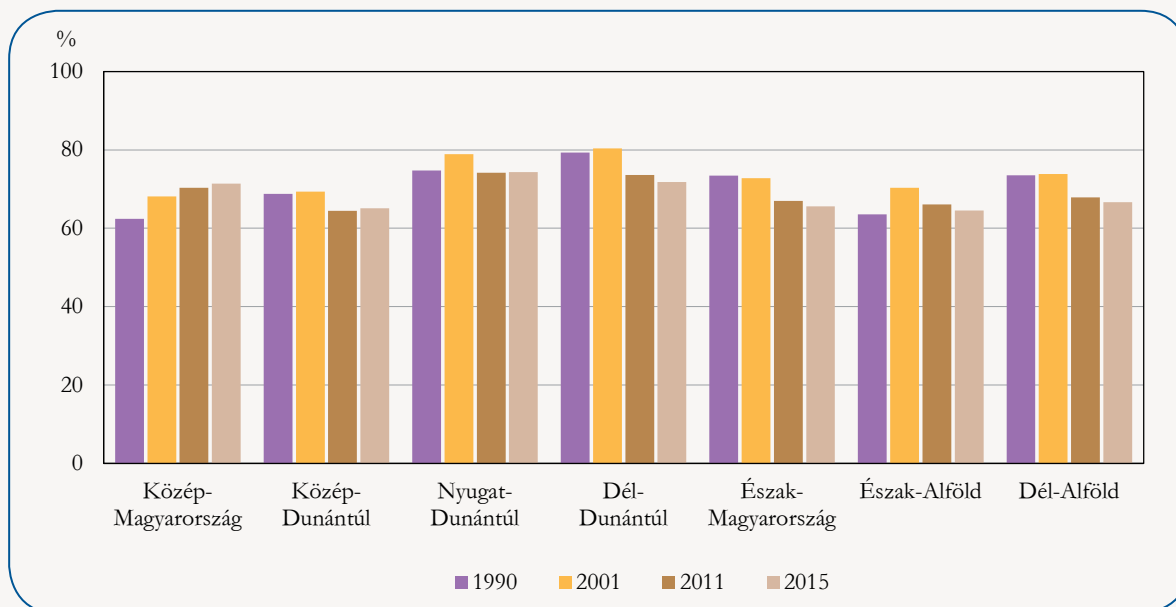

Míg a vándorlási egyenleg azt mutatja meg, hogy adott területre többen telepednek-e le, mint ahányan azt elhagyják, addig most arra keressük a választ, hogy adott régióban lezajlott összes vándorlási esemény (oda-, illetve elvándorlás) során mekkora hányaduk marad a régió határain belül, illetve az új lakóhely megválasztásakor milyen arányban hagyják el a kiindulási régiót.

A népszámlálási évek adatait az utolsó évről vonatkozó eredményekkel összevetve vegyes képet kapunk az állandó vándorlást tekintve. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a vizsgált időszak során a vándorlók 68–73%-a maradt a régió határain belül. 1990-ben a közép-magyarországi (62%), és az észak-alföldi (64%) állandó vándorlók maradtak legkevésbé a régió határain belül, míg 2015-ben már jóval többen (71%) választottak a régió határain belül eső települést Közép-Magyarországon. Dél- és Nyugat-Dunántúl lakói kiegyenlített arányban (akár 80%-ban is) választják az új állandó lakóhelyük célállomásaként ugyanazt a régiót, amelyben a kiinduló településük található. Jellemzően az északi régiókból költöznek egyre nagyobb arányban más régiókba.

51. ábra

Állandó vándorlás során régióon belül maradók

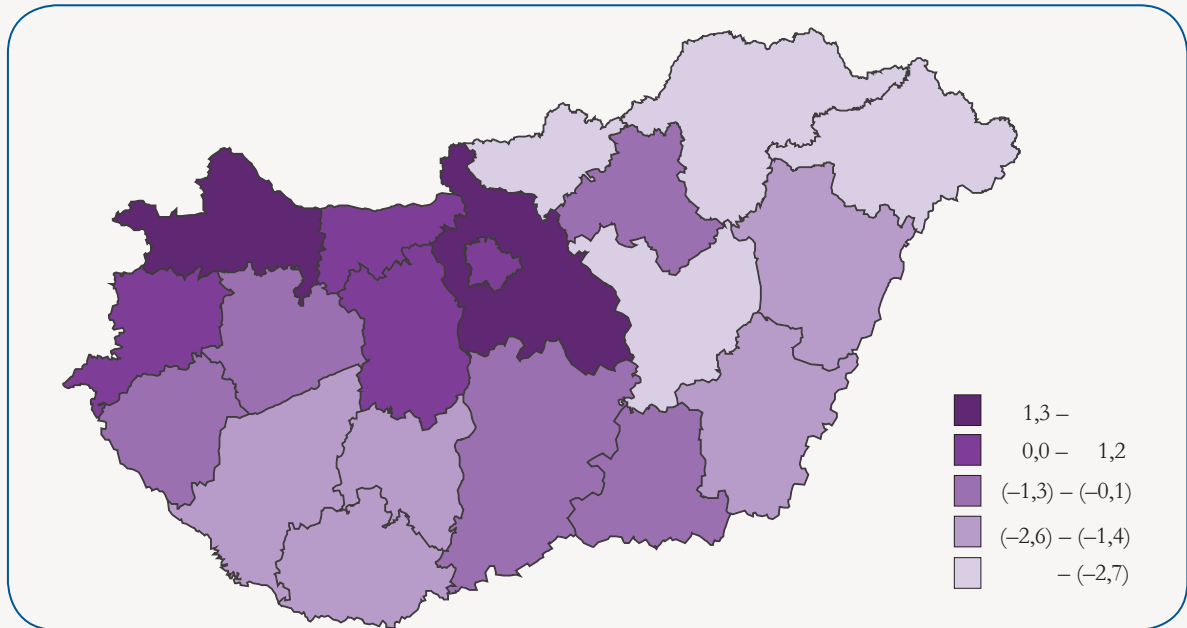
Az állandó vándorláshoz viszonyítva még nagyobb különbségeket tapasztalunk az idő előrehaladtával az ideiglenes vándorlás esetében. Minden régióra egyaránt jellemző – kisebb-nagyobb mértékben – a rendszerváltozást követő első időszakban, hogy a vándorlás során nagyobb arányban választottak a kiinduló területtől eltérő régiót átmeneti letelepedési célként, mint a későbbi évtizedekben. A vizsgált időszak során 49–60% közötti az aránya azoknak, akik ugyanabban a régióban levő települést választottak célként, mint amelyikben a kiinduló településük volt. Míg 1990-ben a közép-magyarországi vándorlók közel kétharmada választott más régiót ideiglenesen lakóhelyül, 2015-ben kevesebb mint felük lépte át Közép-Magyarország régióhatárát. Észak-Alföldön hasonló jelenséget tapasztalunk. A rendszerváltást követő évben rugalmasabban szakadtak el vándorlaskor a kiinduló térségtől, míg a későbbi években a régióon belül maradók aránya jelentősen magasabb volt a más régiót választókéknál. Leginkább Dél-Dunántúlon jellemző, hogy vándorlaskor a lakosok (2/3-uk) a régióon belül választanak maguknak ideiglenes új otthont. Az állandó vándorlási mutatóhoz viszonyítva egyértelműen látszik, hogy az ideiglenes mobilitás során nagyobb hajlandóságot mutatnak a távolabbi régiókba való vándorlásra.

A vándorlási egyenleg mutatója szerint a legjobb népességmegtartó mutatókkal Közép-Magyarország és Nyugat-Dunántúl megyéi rendelkeznek. Az elmúlt 25 évben Pest megye vándorlási intenzitása kimagaslik a többi megye közül. 2011-ben két évtized után fordult elő először, hogy egy másik – Győr-Moson-Sopron – megye pozitív mérlege meghaladta. Ez az ideiglenes vándorlásokban bekövetkezett változásoknak köszönhető, ebben a vándorlási típusban ugyanis 2007 óta Győr-Moson-Sopron egyre nagyobb mértékben haladja meg Pest megye pozitív egyenlegét.

A megyék túlnyomó többsége viszont kibocsátó területnek tekinthető, a legnagyobb küldő terület Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés és Hajdú-Bihar megye. A legrosszabb helyzetben Észak-Alföld és Észak-Magyarország vannak: mindkét régió összes megyéje negatív vándorlási egyenleget mutatott az elmúlt években. Három megye – Jász-Nagykun-Szolnok, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye – az 1990 óta eltelt időszak minden egyes évében veszített népességéből a belföldi vándormozgalom miatt.

52. ábra

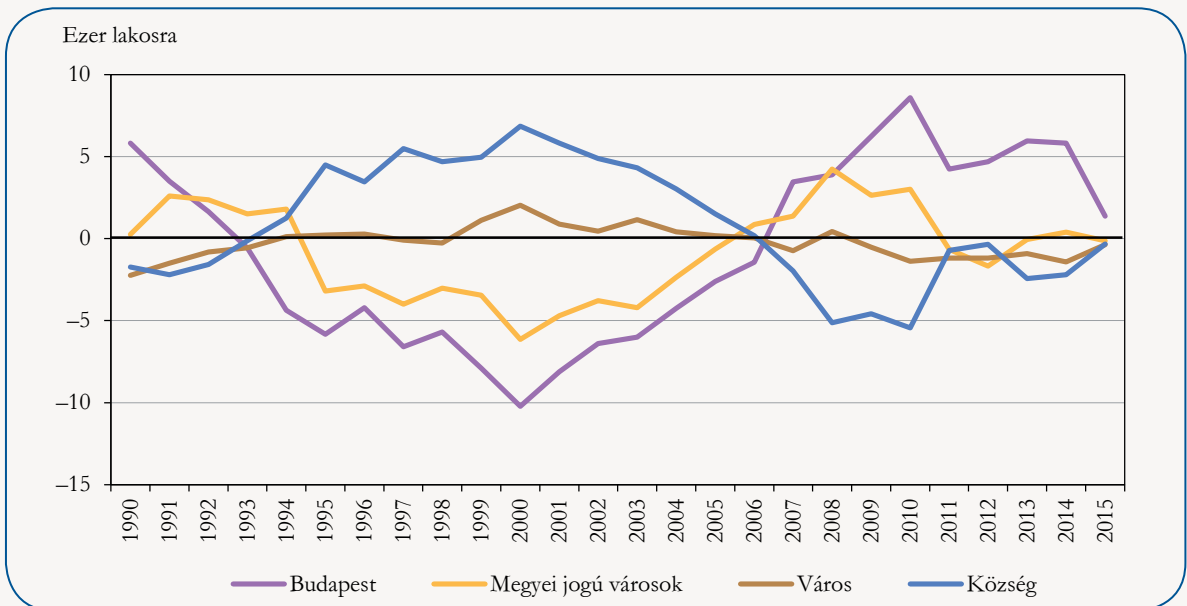
Az ezer lakosra jutó állandó belföldi vándorlás, 2015

Az időszak során lezajló változások a településtípusok szintjén is jellegzetességeket mutatnak. Az 1990-es évek elején a főváros vándorlási mutatója pozitív volt, de folyamatosan csökkent, majd az elvándorlások száma 1993-ban meghaladta az odavándorlásokét. Ez a negatív vándorlási egyenleg egészen 2006-ig tartósnak bizonyult, 2000-ben érte el a mélypontját. 2007-től pedig már ismét többen vándoroltak a fővárosba, mint ahányan elhagyták. 2014-ig egyértelmű volt Budapest megújuló vonzereje mind a községekkel, mind a városokkal szemben. 2015-ben azonban kisebb vándorlási nyereséget tapasztalhatunk, a belföldi migráció már csupán 2 409 fővel növelte népességét.

53. ábra

Vándorlási különbség településtípusok szerint

A megyei jogú városok közül jellemzően azok könnyelhettek el 300 főt meghaladó pozitív egyenleget, amelyek a nyereséges régiókban találhatóak. Budapestet Érd követi 858 fővel. A negatív egyenleget mutató megyékben még a nagy múltú egyetemmel rendelkező székhelyek közül is csak Szeged tudott bevándorlási többletet (124 fő) elérni. A megyei jogú városokban a vándorlási folyamatok alakulása a fővároséhoz hasonló vonalat követ, kevesebb kiugró értéket elérve. 2006 óta a községek a legnagyobb vesztesei az országon belüli mobilitásnak, 2015-ben azonban a városokban mutatkozott nagyobb vándorlási veszteség (1451 fő).

A főváros és az agglomeráció

Budapest és az agglomerációs övezet együttes kiterjedése az ország területének mintegy 2,7%-át képezi, mégis az ország népességének 26%-a, több mint 2,5 millió ember élt itt 2015-ben.

Az elmúlt közel három évtizedben jelentősen módosult a főváros mint vándorlási centrum szerepe. Míg 1980–1990 között számottevő volt a Budapestre áramlás, addig a kilencvenes évek során Budapestről jelentős és növekvő mértékű elvándorlás indult meg, ami a budapesti agglomerációra volt nagy hatással. A legnagyobb mértékű elvándorlást 2000-ben regisztrálták, ekkor több mint 18 ezer fő volt a főváros vándorlási vesztesége.

5. tábla

A lakónépesség száma Budapesten és az agglomerációs körzetben, január 1.

Év	Budapest	Agglomeráció
	népességszáma	
1990	2 016 774	566 861
2000	1 811 552	640 509
2007	1 696 128	755 290
2008	1 702 297	773 440
2009	1 712 210	790 995
2010	1 721 556	807 675
2011	1 733 685	817 562
2012	1 727 495	799 400
2013	1 735 711	806 124
2014	1 744 665	810 356
2015	1 757 618	817 431

A Budapestet körülvevő agglomerációs övezet 80 települése az ország legdinamikusabban növekvő népességű területe. Budapest rendszerváltáskori 2,016 millió fős lakossága 1990–2015 között mintegy 259 ezer fővel csökkent, ugyanakkor az agglomeráció településeinek népessége 250 ezerrel nőtt (567 ezerről 817 ezerre). Megemlítendő, hogy az utóbbi években a pest megyei vándorlási többletet nem dominánsan a fővárosból, hanem az ország más megyéiből érkezők adják.

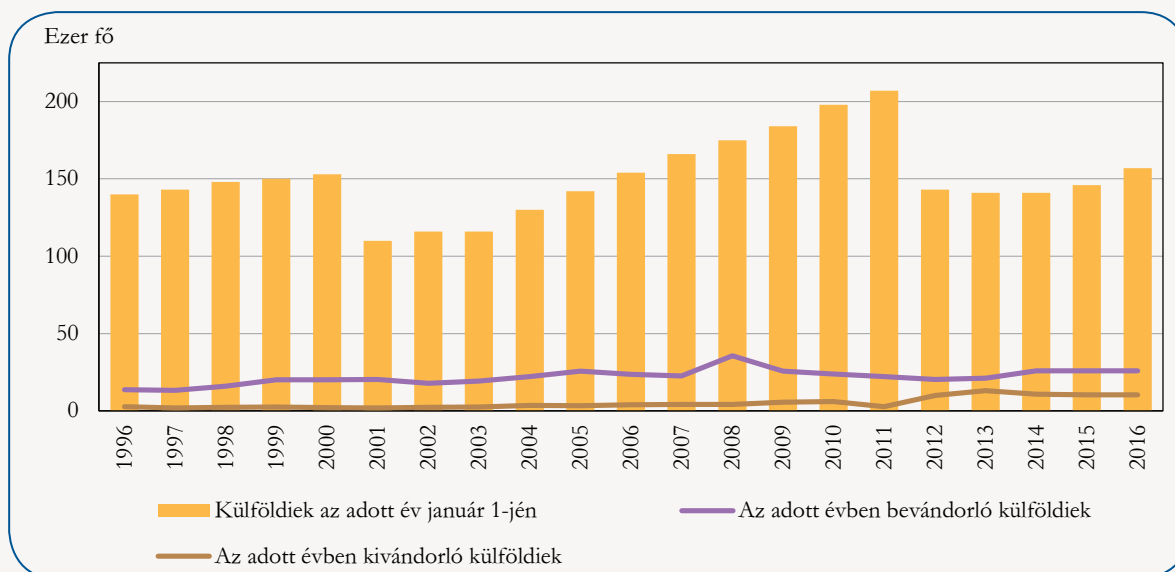
5.4. Magyarországon tartózkodó külföldiek

A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma 2016. január 1-jén 156 606 fő volt, ami a teljes népesség alig 1,6 %-át teszi ki. Ez európai szinten is alacsony, mivel az EU-28 tagállamainak teljes népességét tekintve az arány 7% körüli.¹⁰ A magyarországi mutatónál az Európai Unió belül csak öt tagállamban alacsonyabb ez az arány. Mind az öt állam (Bulgária, Románia, Lengyelország, Litvánia, Horvátország) a poszt szocialista országok csoportjába tartozik.

¹⁰ Forrás: Eurostat.

54. ábra

A január 1-jén Magyarországon tartózkodó, illetve adott évben be- és kivándorló külföldi állampolgárok száma

A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma 2011-ig dinamikusan növekedett, majd 2012 és 2015 között inkább stagnál, majd 2016-ban ismét emelkedést mutat, ami a bejövő új külföldi állampolgárok számának és részben a nemzeti letelepedési engedélyek számának növekedésére vezethető vissza. A 2001-es és 2012-es törések a népszámlálásokhoz kapcsolódó statisztikai korrekció nyomai. Ekkor a népszámlálás eredményei alapján az adminisztratív nyilvántartások korrigálásra kerültek. Az utolsó népszámlálás után a kivándorlók számának meghatározása is megújult, és 2012-től becsléseket is tartalmaz.¹¹

A 2012 óta tartó stagnálást nem az évente érkező új bevándorlók létszámának csökkenése okozta, hanem a becslési eljárás bevezetésének következtében megnövekedett kivándorlói többlet és az egyszerűsített honosítás bevezetése után tapasztalható megnövekedett honosítások száma.¹² 2012 óta a külföldiek száma több mint tízezer fővel nőtt, teljes népességen belüli arányuk pedig 0,2 százalékponttal, 1,6%-ra növekedett. Ez a növekedés a külföldiek számának tényleges növekedésével és a honos népesség számának csökkenésével magyarázható.

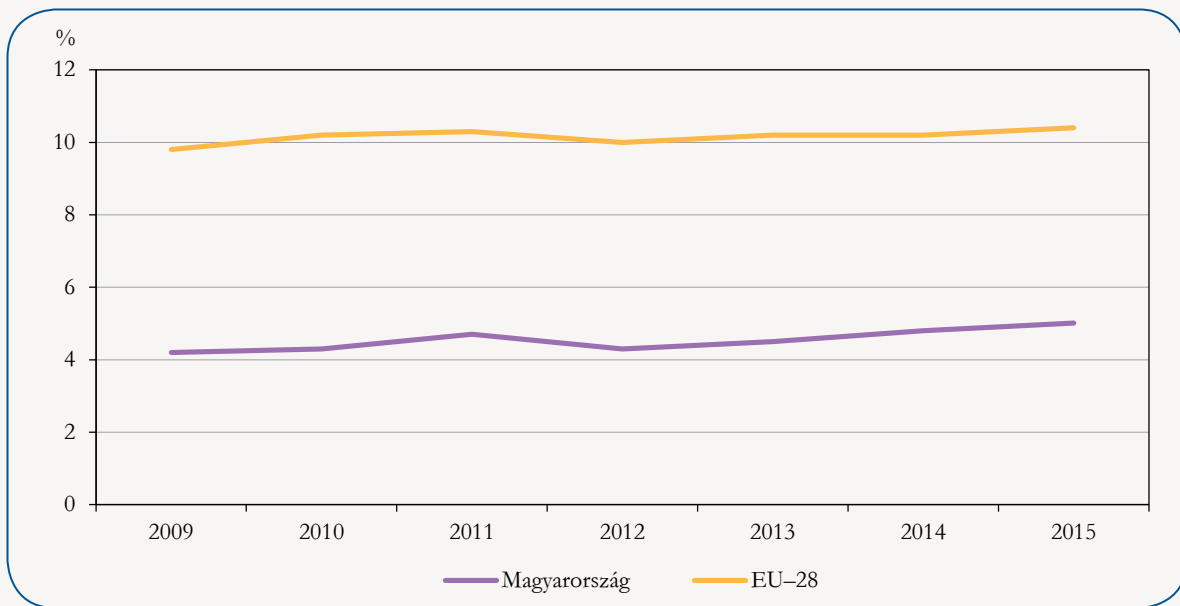
A honosítás hatásának kiküszöbölése érdekében az állampolgárság szerinti elemzés mellett a születési ország szerinti adatokat is vizsgálni kell. A külföldön születettek száma és aránya folyamatos növekedést mutat 2009 és 2015 között, hiszen a 2009-ben regisztrált 4,2%-os értékről 2015-re 5,0% -ra növekedett, ám ez az arány hazánkban még mindig messze elmarad a külföldön születettek Európai Unióban tapasztalható arányától (10%).

¹¹ Az EU-s állampolgárok kivándorlásának nyomon követése adminisztratív alapon lehetetlenné vált, ezért azok kivándorlási számainak meghatározása a népszámlálás adatai alapján, becsléssel történik. Módszertan: Demográfiai évkönyv, 2015 (KSH, Budapest, 2016).

¹² A honosítások révén csökken a Magyarországon élő külföldi állampolgárok száma, mivel a honosított személyek a továbbiakban a honos népesség részét képezik.

55. ábra

A külföldön születettek aránya az EU-28 és Magyarország teljes népességében

Az újonnan belépő külföldiek számának alakulása jól leírja a külföldi népességszám-változásának dinamikáját. Az 1990-es évek elején viszonylag magas bázisértékről indult a külföldi állampolgárok bevándorlása, ami az 1990-ben bekövetkezett számos nemzetközi politikai és társadalmi változásnak tudható be, lehetővé téve a külföldiek nagyobb arányú bevándorlását. Ez a nagy hullám azután az 1990-es évek elején lecsengett, és a bevándorló külföldiek száma éves szinten 13 000 és 16 000 fő között mozgott. A 2000-es évek elején jött létre a bevándorlási nyilvántartás modern rendszere,¹³ ekkor az újonnan belépő külföldi állampolgárok száma 20 000 fő körül állandósult. A következő jelentősebb kiugrás 2008-ban következett be, ami leginkább az új idegenrendészeti szabályok bevezetésével magyarázható.¹⁴

A 2011 és 2013 közötti időszakban a világgazdasági válság hatására és az egyszerűsített honosítási eljárás miatt csökkent a bevándorló külföldi állampolgárok száma, 2015-ben azonban tovább folytatódott a 2014-ben tapasztalt tendencia, ami visszavezethető a javuló gazdasági körülményekre is. Egy év leforgása alatt érzékelhető növekedést mutat a keresőtevékenység célú tartózkodások száma, 2015-ben 2014-hez képest közel 6%-kal nőtt.

¹³ 2000-ben kezdte meg működését a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal.

¹⁴ 2007. július 1-jén lépett hatályba a 2007. évi I. törvény a szabad mozgás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról, ami leegyszerűsítette az EU- és EGT-tagállamokból származó személyek tartózkodásra jogosító jogviszonyának legalizációját.

Honosítottak

A honosítás hagyományosan a külföldi állampolgárok célországba történő integrálódása utolsó lépésének tekinthető. Magyarországon a honosítást a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény szabályozza.

2011-től leegyszerűsödött a honosítási eljárás, mivel a törvényváltozás* lehetőséget teremtett magyarországi lakcím nélkül is az állampolgárság megszerzésére mindazoknak, akik beszélnek magyarul és felmenőik magyar állampolgárok voltak.

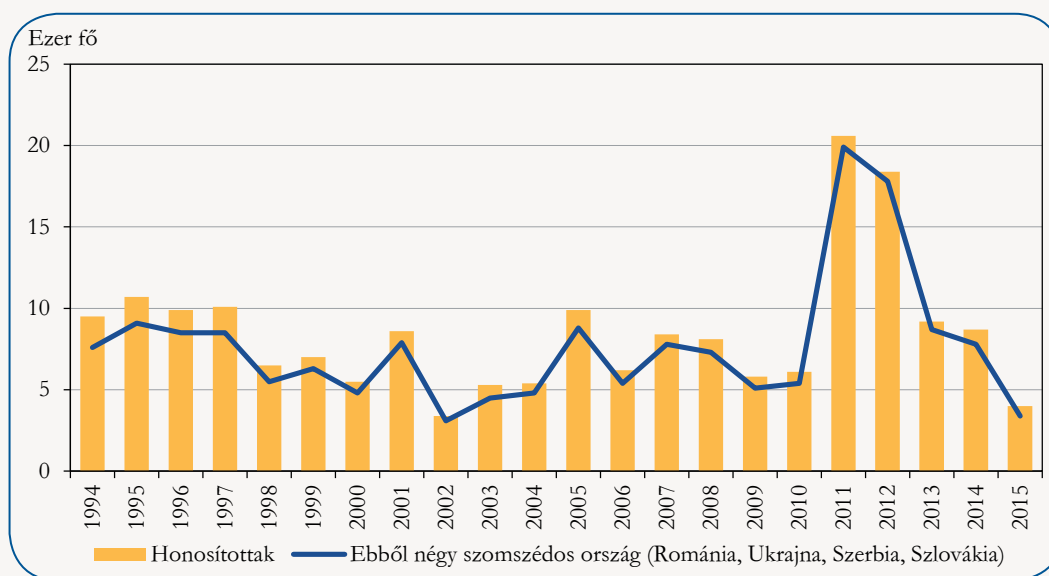
Ezzel az eljárással lehetővé vált a határon túl élő magyar nemzetiségűek számára, hogy magyar állampolgárrá váljanak, továbbá lehetőséget biztosított a Magyarországon élő magyar származású külföldi állampolgárok számára, hogy a bevándorlásuk időpontjától függetlenül kezdeményezzék honosításukat. A hazai népesedéssziszatika elsősorban a Magyarországon élő honosítottakat tekinti vizsgálat tárgyának, a határon túl élők közvetlenül nem befolyásolják a magyarországi népesség összetételét.

Az állampolgársági törvény 1994-es hatályba lépésétől 2015-ig 192 ezer Magyarországon élő személy szerzett magyar állampolgárságot, közülük 61 000 fő az állampolgársági törvény módosítása óta. Általában elmondható, hogy a honosított személyek száma 2011-ben és 2012-ben erősen megnövekedett, majd visszaállt a 2011 előtt tapasztalt értékre, azóta a honosított külföldiek száma csökken.

A Magyarországon élő honosítottak többsége valamelyik szomszédos országból származik. Az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése előtt a honosítottak körülbelül 10%-a tartozott a nem szomszédos országok csoportjába, majd az egyszerűsített honosítási eljárás csúc évében, 2011-ben már csak 3%-uk, aztán 2014-ben újra visszaállt a 10%-os, illetve azt meghaladó arány, ami 2015-re is jellemző maradt.

56. ábra

A Magyarországon lakóhelyet létesítő honosított személyek száma

Az állampolgárságról szóló törvény 1994-es hatályba lépése óta alig több, mint 19 000 fő volt olyan honosított, aki nem valamelyik szomszédos ország állampolgára.

A szomszédos országokat vizsgálva különösen nagy arányban találhatóak a Magyarországon élő honosítottak között román állampolgárok, ahonnan a honosítottak háromnegyede származik. Rajtuk kívül a szerb, az ukrán, és a szlovák állampolgárok teszik ki a honosítottak zömét. Mindez azt is jelenti, hogy a honosított személyek társadalmi integrációja viszonylag egyszerű folyamat, hiszen döntő többségük magyar háttérrel rendelkezik, illetve a határon túli magyar kisebbség tagja.

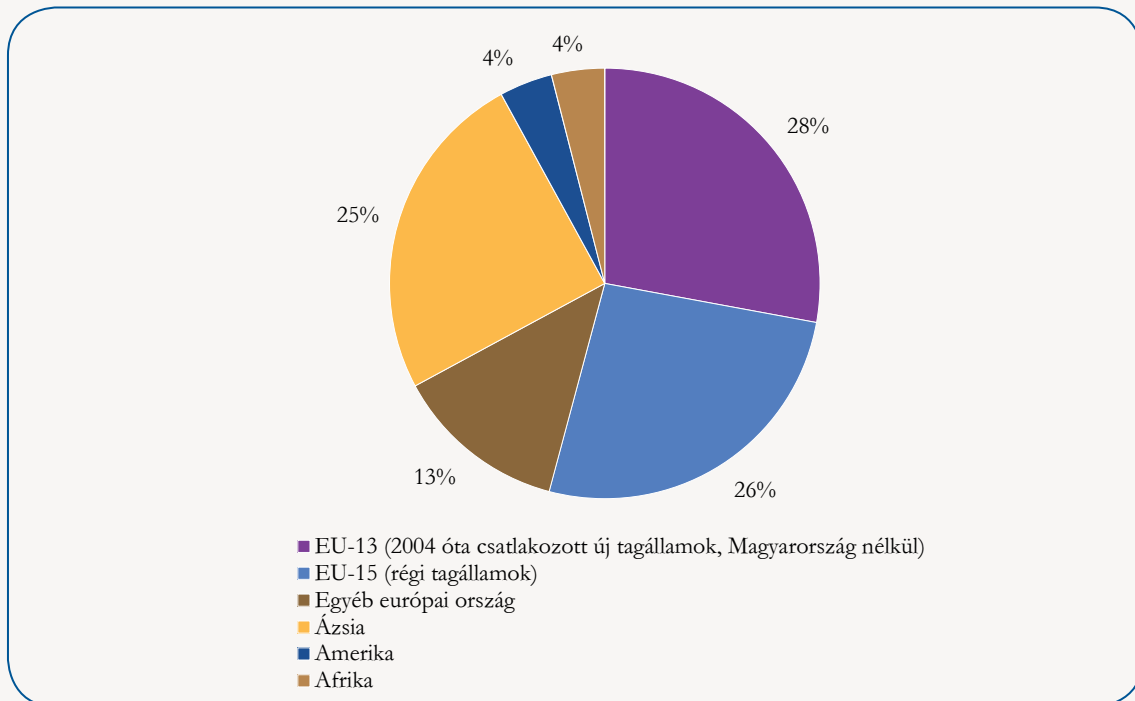
* 2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról.

A 2016. január 1-jén hazánkban tartózkodó külföldi állampolgárok több mint fele (54%) az Európai Unió valamely tagállamának állampolgára volt. Amennyiben ehhez hozzászámítjuk az európai kontinens EU-n kívüli országaiból származó külföldieket is, akkor elmondható, hogy az összes itt-tartózkodó külföldi állampolgár több mint kétharmada (68%) Európából érkezett.

Az ázsiaiak az összes külföldi negyedét teszik ki, az afrikai és az amerikai földrész állampolgárainak együttes száma nem éri el a hazánkban tartózkodó külföldiek 7%-át.

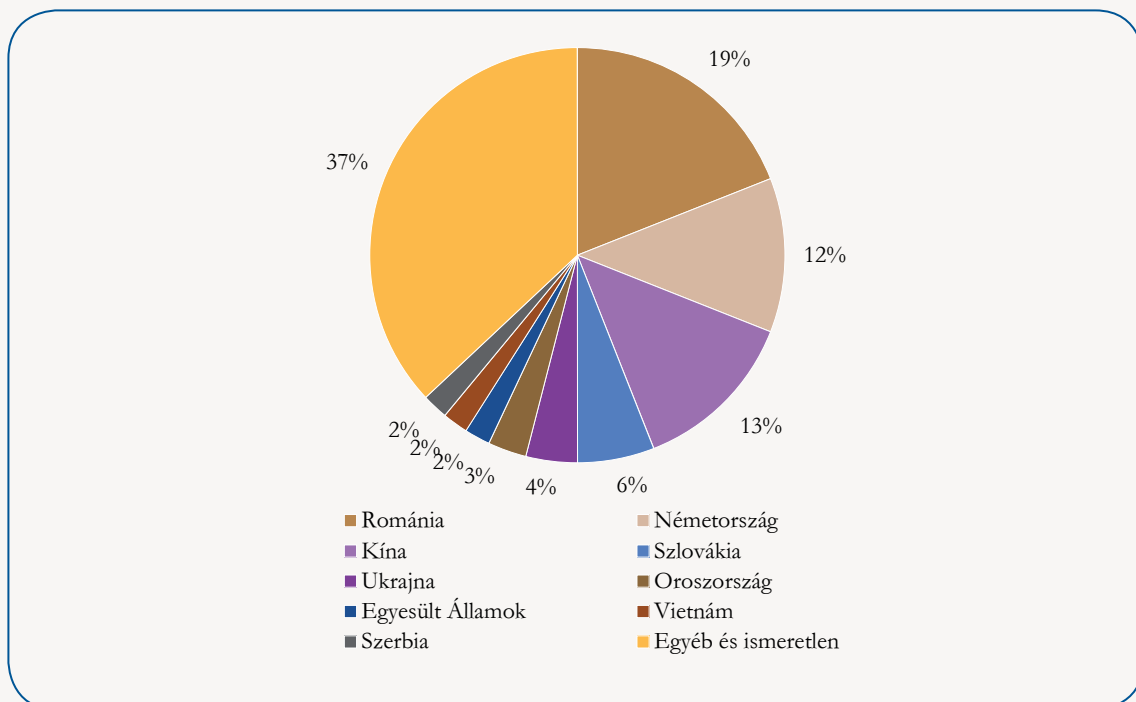
57. ábra

**A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok megoszlása
származási régiók szerint, 2016. január 1.**

58. ábra

**A Magyarországon tartózkodó külföldiek megoszlása
az állampolgárság országa szerint, 2016. január 1.**

Magyarországra dominánsan a szomszédos országokból érkeznek a legnagyobb arányban külföldiek, így a 2016 elején hazánkban élő külföldi állampolgárok közül a legtöbben Romániából (29 665 fő), Szlovákiából, Ukrajnából és Szerbiából (együttesen mintegy 19 ezer fő) származnak és ugyanennyien jöttek Németországból, akik közül sokan (3 700 fő) tanulmányok folytatása, illetve keresőtevékenység céljából tartózkodnak itt.

Az orosz állampolgárságú személyek Közép-Magyarországot követően a legnagyobb számban Nyugat-Dunántúlon vásárolnak ingatlant, számuk az utóbbi öt évben növekvő tendenciát mutat.

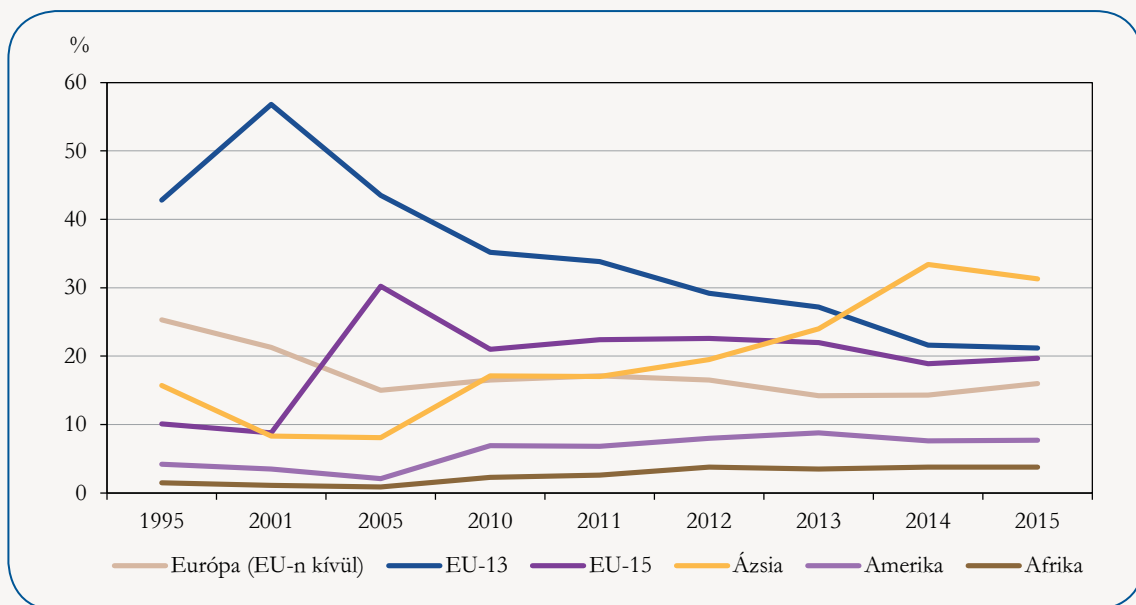
Az ázsiai kontinensről elsősorban kínai és vietnámi állampolgárok tartózkodnak nagy számban Magyarországon, akik tipikusan családgyegetés és keresőtevékenység céljából vándorolnak be hazánkba. Döntő többségük valamilyen huzamos tartózkodásra jogosító engedély birtokában tartózkodik itt. Gyakran a transznacionális migráns kifejezéssel illetik őket, mivel az anyaországgal intenzíven ápolják a kapcsolatot, és magyarországi életciklusok befejeztével, mielőtt visszatérnének hazájukba, tipikusan több országban is tartózkodnak, valamint állampolgárságot csak kis számban szereznek. Ez utóbbi feltehetően azzal is összefüggésben áll, hogy Kína nem ismeri el a kettős állampolgárságot.

Az amerikai kontinensről származó külföldi állampolgárok többsége (3 299-en) az Egyesült Államok polgára, ők a legjelentősebb számban családgyegetés céljából (924 fő) érkeztek.

Az afrikai kontinensről származó migránsok közül a legnagyobb számban nigériai állampolgárságú személyek tartózkodtak Magyarországon (1 487 fő), jellemzően tanulmányok folytatása céljából.

59. ábra

Az adott évben bevándorló külföldiek megoszlása származási régiók szerint*

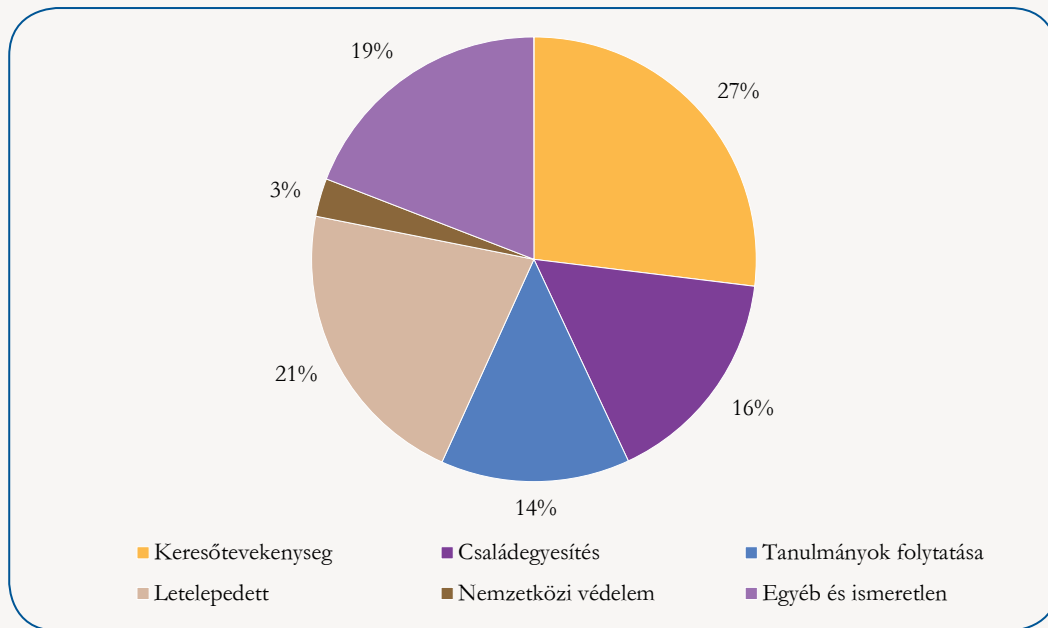

* EU-15: régi EU-tagállamok. EU-13: 2004 óta csatlakozott EU-tagállamok, Magyarország nélkül.

Az itt-tartózkodó külföldiek tartózkodási céljainak vizsgálatával megállapítható, hogy a legnagyobb arányban – kicsivel több mint negyedük – keresőtevékenység folytatása céljából érkeznek hazánkba, jelentős számban tartózkodnak itt még családgyegetés miatt (16%), illetve tanulási szándékkal (14%). Az összes külföldi több mint ötöde valamilyen huzamos tartózkodásra jogosító engedéllyel él hazánkban.

60. ábra

**A Magyarországon tartózkodó külföldiek megoszlása
a tartózkodás célja szerint, 2016. január 1.**

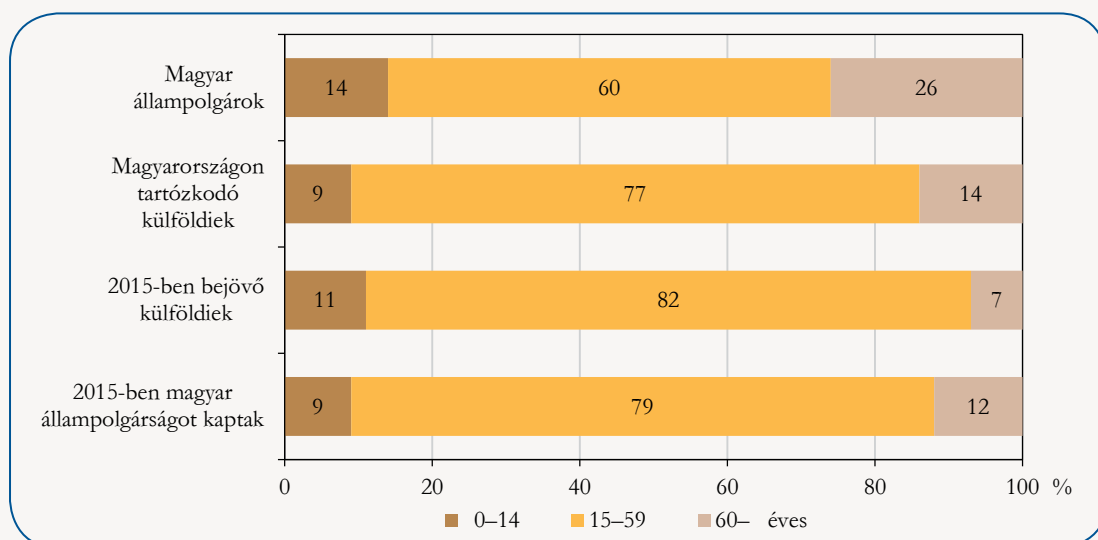

A hazánkban tartózkodó külföldiek többsége (56%) férfi, amely többlet általánosan jellemző a nemzetközi vándorlókra. Ez az arány eltér a honos népességben tapasztalható enyhe nőtöbblettől (52%), ami elsősorban az idősebb korosztályokban jelentkezik.¹⁵ Korösszetételüket tekintve még eltérőbb képet mutatnak a honos népességtől. Míg a magyar népességben nagy arányban vannak jelen az idősebb korosztály tagjai, addig a hazánkban tartózkodó külföldiek között a 15–59 éves korcsoport tagjai jelentősen felülreprezentáltak, az 59 évesnél idősebbek aránya pedig csak kicsivel több, mint fele a magyar állampolgárok körében tapasztalható aránynak.

Az erős többlet a fiatal korcsoportok javára azzal is magyarázható, hogy a nemzetközi vándorlók céljai között komoly szerepet játszik a tanulmányok és a keresőtevékenység folytatása, amely általában a fiatalabb korosztályokra jellemző.

61. ábra

**A Magyarországon tartózkodó külföldi és magyar állampolgárok megoszlása
korcsoport szerint, 2016. január 1.**

¹⁵ A honos népesség tekintetében a 60 év feletti korcsoportoknál már jelentős és dinamikusan növekvő a nőtöbblet, ám ezekre a korcsoportokra alacsonyabb vándorlási aktivitás jellemző.

A Magyarországon tartózkodó külföldiek 46%-a a fővárosban él, a második legnagyobb arányban (9%) Pest megyében tartózkodnak, ami Budapest vonzó hatására vezethető vissza, így összességében Közép-Magyarországon él a külföldiek több mint fele (55%). Ezen kívül Győr-Moson-Sopron megyében található jelentősebb számú külföldi (5%), az összes többi megyében alig éri el a 4%-ot az ott élő külföldiek aránya.

A külföldiek 82%-a városban lakik és csupán 18%-uk községben. Ez összhangban áll azzal a jelenséggel, hogy a nagyvárosok a külföldieknek több lehetőséget jelentenek céljaik, így tanulmányaik és munkavállalási terveik megvalósításához, továbbá könnyebben be tudnak illeszkedni a városok nyújtotta anonimitás miatt.

Azon túl, hogy a külföldi állampolgárok területi eloszlásukat tekintve Budapesten nagyobb arányban vannak jelen, elmondható, hogy állampolgárságuk szerint egy-egy jól meghatározható régióban jelentősebb a számuk, így pl. az ukránok, a szerbek és a horvátok nagyobb arányban élnek a saját államukkal szomszédos határ menti magyar régiókban. A román állampolgárok területi elhelyezkedésére nem jellemző ez a sajátosság, több mint felük Budapesten él, valamint arányuk a többi régióban nagyjából azonos. Németország állampolgárai erőteljesebben koncentrálnak Dél-Dunántúlon (29%) és Közép-Magyarországon (23%), ami összefüggésben állhat azzal, hogy német érdekeltségű cégek nagy számban vannak jelen ezekben a régiókban, illetve a Dél-Dunántúlon a Balaton közelsége miatt nagy számban telepedtek le nyugdíjas korú német állampolgárok is. Az itt élő oroszok 68%-a Közép-Magyarországon tartózkodik, míg 19%-a Nyugat-Dunántúlon, közülük is a legtöbben Zala megyében vásároltak ingatlant.¹⁶

Menekültek, menedékkérők

A menekültügy terén hazánk nem a fő célországok közé tartozik, annak ellenére sem, hogy a 2015-ben benyújtott 177 135 menedékjogi kérelem száma az EU-n belül a népességnagysághoz viszonyítva a legnagyobb célországok szintjére emeli.

Magyarország esetében jellemző, hogy a menedékjogi kérelmezők döntő többsége a menekültügyi eljárás lefolytatását be sem várva rövid időn belül elhagyja az országot. Azok a menedékkérők, akik kérelmük rögzítését követően hagyják el az országot – az eljárás lefolytatása előtt – és valamelyik másik uniós tagállamban a hatóságok látókörébe kerülnek, az ún. Dublini eljárás keretében visszaszállításra kerülhetnek Magyarországra. Mindezek ellenére a menedékkérelmek száma hazánk demográfiai viszonyait jelenleg nem befolyásolja.

Az elmúlt 15 évben a menedékkérők száma erős ingadozást mutatott, a 2000-es évek elején 7–9 000 fő között mozgott, majd stabilizálódott a helyzet, a benyújtott kérelmek száma 2–3 000 fő körül alakult, jelentős növekedésnek csak 2013-ban indult. Ebben az évben 18 900 kérelem került regisztrálásra, már ekkor is meghatározó volt a koszovóiak nagy száma, különösen az első félévben, de a válságövezetekből érkezők létszáma is jelentősen emelkedett.

2013 második félévétől a kérelmezők száma a származási országok helyzetében bekövetkező és a hazai jogszabályi változások együttes hatása miatt csökkent, ennek a lendülete még 2014 elején is kitarzott. 2014 második félévében ismét növekedett a koszovói kérelmezők száma, egészen 2015 első negyedévéig, ekkor a koszovói kérelmezők száma erőteljesen lecsökkent, de ebben az időszakban ugrásszerűen megnőtt a válság sújtotta övezetekből, Szíriából és Afganisztánból érkezők száma.

2015-ben a menekültügyi hatóság által regisztrált menedékkérelmek száma minden addig tapasztalt mértéket meghaladt, így az 1990-es évek elején, a jugoszláv válság idején hazánkban benyújtott menedékkérelmek számát is.

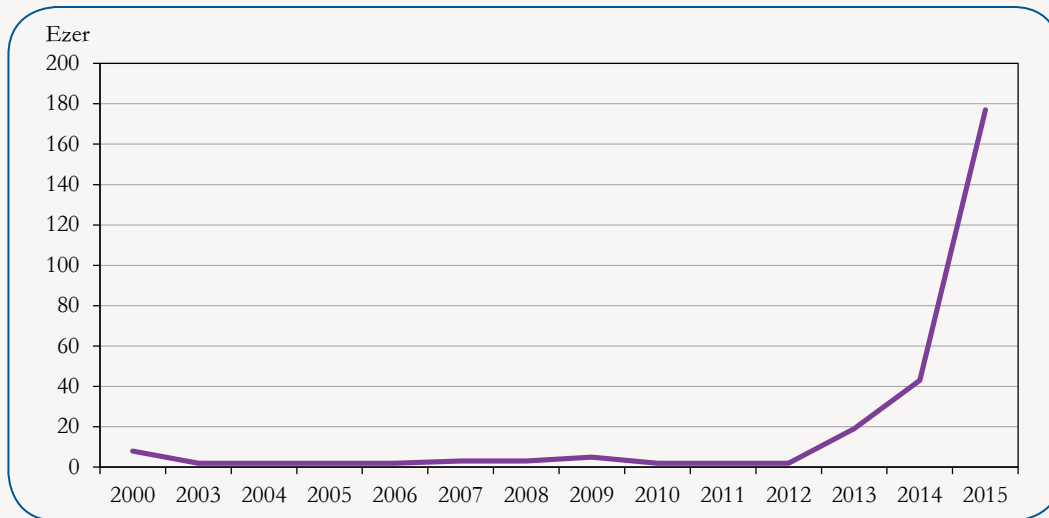
Mindemellett 2015-ben a menekültügyi hatóság menekültként 146 főt ismert el, míg kiegészítő védelemben 356 főt részesített, ami – hogy ha azokat a menedékjogi kérelmeket vesszük számításba, ahol lefolytatásra is került a menedékjogi eljárás – az összes ügyben szereplő személy 17%-át jelentette. Noha 2000 és 2015 között több mint 280 ezer menedékkérelmet regisztráltak hazánkban, a menekült vagy oltalmazott státuszuként* Magyarországon tartózkodó személyek száma 2016. január 1-jén alig haladta meg a 4 400 főt.

* 2007. évi LXXXV. tv. a menedékjogról 16 § (1) Ha az elismerését kérő származási országa szerepel a biztonságos származási országok európai uniós vagy nemzeti listáján, az elismerését kérőnek kell bizonyítania, hogy az elismerését kérő vonatkozásában származási országa nem felel meg a biztonságos származási országokra meghatározott feltételeknek.

¹⁶ www.kormany.hu OSAP 2118-as számú adatgyűjtés.

62. ábra

A Magyarországon regisztrált menedékkérelmek száma

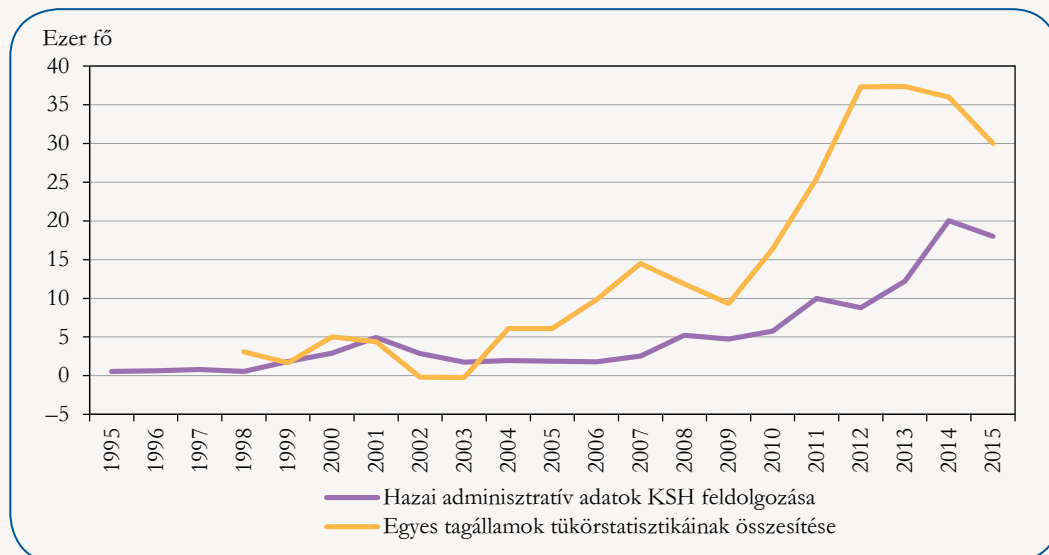

5.5. Kivándorló magyarok

A kivándorlás¹⁷ témaköre az utóbbi években újra az érdeklődés középpontjába került. A rendszerváltás bár megnyitotta az utat a kivándorlás előtt, de akkor a magyar állampolgárok mégsem éltek nagy számban ezzel a lehetőséggel. A következő mérföldkővet Magyarország európai uniós csatlakozása jelentette, de hazánkban ekkor sem következett be az elvándorlás olyan mértékű növekedése, mint néhány másik velünk együtt csatlakozó országban.

63. ábra

A magyar állampolgárok vándorlási egyenlege* Magyarország és az Európai Unió többi tagállama között, hazai és nemzetközi adatok alapján, 1995–2015

* A Magyarországon született magyar állampolgárok adatai alapján számított vándorlási különbözet. 2009-ig a KEKKH személyi adat- és lakcímnnyilvántartása, 2010-től az OEP TAJ-rendszerébe bejelentett kivándorló és visszavándorló Magyarországon született magyar állampolgárok adatai alapján számított vándorlási különbözet.

Forrás: Eurostat (Ausztria, Csehország, Dánia, Hollandia, Luxemburg, Németország, Norvégia, Olaszország, Svájc, Svédország és Szlovákia adatai). A 2000. évre és a 2009–2014. közötti időszakra vonatkozóan a Destatis adataival kiegészítve Németország vonatkozásában, valamint 2009–2010. és 2013–2014. évekre a Statistik Austria adataival Ausztriára vonatkozóan. Több tagállamra, így például az Egyesült Királyságra vonatkozó éves vándorlási adatok nem állnak rendelkezésre.

¹⁷ A kivándorló magyarokról a statisztikai adatgyűjtés alapjául 2010-ig a lakcímnnyilvántartás szolgált, majd 2010-től az OEP TAJ-nyilvántartása alapján történik a kivándorlás statisztikai nyomon követése.

A kivándorlás tekintetében meghatározó fordulat a 2000-es évek második felében volt tapasztalható, amikor érzékelhetővé váltak a gazdasági válság hatásai Magyarországon, és nőtt a munkanélküliség. Emellett Németország és Ausztria 2011-ben megnyitotta munkaerőpiacát a 2004-ben újonnan csatlakozott tagállamok előtt, aminek a hatására érezhetően növekedésnek indult a magyarok kivándorlása.

Az országot elhagyóknak ugyan bejelentési kötelezettsége van, ennek azonban gyakran nem tesznek eleget.¹⁸ Rendelkezésünkre állnak az Európai Unió tagállamainak tükörstatisztikái, amelyek megmutatják, hogy a célszágokba mennyi magyar állampolgár vándorolt be. Problémát jelent azonban az EU-tagállamokban használt definíciók különbsége, továbbá az EU-tagállamokból való kivándorlás, valamint a Magyarországra történő visszavándorlás mérési nehézsége is. Ezzel együtt azt tapasztaljuk, hogy a hazai statisztikák csak kismértékben fedik az EU-tagállamok által rögzített adatokat.¹⁹ Az időbeli definíciós különbségek feloldására lehet megoldás a vándorlási különbözet vizsgálata, hiszen ez a rövidebb idejű migrációt mérő mutató a kivándorlás és a bevándorlás oldalán is mutatja az elvándorlás mértékének alakulását. A vándorlási különbözet is növekedést mutat az EU-tagállamai vonatkozásában, mind a KSH, mind az Eurostat adatai alapján különösen 2009-től tapasztalható erőteljesebb növekedés, majd 2014-től megfigyelhető a két módszertan alapján számított vándorlási egyenleg egymáshoz történő közeledése.

Megfigyelhető a kivándorlás erősödése az utóbbi öt évben, de a hazai statisztikai adatok alapján ez visszavezethető arra is, hogy a kivándorlók gyakrabban tesznek eleget bejelentési kötelezettségüknek. Az Eurostat LFS-adatai²⁰ alapján 2008 és 2014 között közel két és félszeresére nőtt a keresőtevékenység céljából az Európai Unió tagállamaiban tartózkodók száma.

¹⁸ A kötelező egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvény 80. § (5)-a alapján.

¹⁹ Az Eurostat adatai mellett érdemes még figyelembe venni, hogy a kivándorló magyarok legfeljebb 20%-a számára a célszág az EU-n kívül van: http://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/sajtoszoba/seemig_sajto_reszletes.pdf

²⁰ LFS=Labour Force Survey, az uniós munkaerő-felmérés, egységes módszertan alapján készült statisztika.

Elérhetőségek:

kommunikacio@ksh.hu

[Lépjen velünk kapcsolatba!](#)

Telefon: (+36-1) 345-6789